Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı

Muhammed Taki Osmani

Mütercim: Mehmet Özşenel

Sünnetin
Değeri ve
Bağlayıcılığı

Muhammed Takî Osmânî:

Çağımızın önde gelen İslâm alimlerinden olan yazar, 1943 yılında Hindistan'ın Uttar Pradeş Eyaleti'ne bağlı Sehârenpur şehrinin Diyobend kasabasında dünyaya geldi. Hindistan'ın taksiminden sonra Pakistan'a göç eden Osmanî, eğitimini babası ünlü Diyobend alimi Pakistan Başmüftüsü Muhammed Şefi Diyobendî'nin (ö. 1976) Karaçi'de kurduğu Daru'l-Ulum Medresesi'nde tamamladı (1959). Mezuniyetten sonra aynı yerde iki yıl, doktora programına denk kabul edilen (Phd) fıkıh ihtisas programını bitiren (1961) yazar ayrıca, Pencap Üniversitesi Arapça sınavını vererek Mevlevi Fazıl ünvanını aldı (1958). Yine Karaçi Üniversitesi'nden edebiyat lisans (1964) ve hukuk lisans (1967), Pencap Üniversite'sinden Arap Edebiyatı alanında yüksek lisans (1970) derecesi elde etti. Meşhur Diyobend alimlerinden ilmî ve tasavvufî icazetlere de sahip olan Muhammed Taki Osmanî, Daru'l-Ulum'da hadis ve fıkıh dersleri vermeye başladı. Bir süre Pakistan Federal Şeriat Mahkemesi'nde (1980-1982) hakimlik yapan Osmanî, daha sonra emekli oluncaya kadar Pakistan Yüksek Mahkemesi Şer'î Davalar Bölümü'nde hakimlik yapmaya devam etti (1982-2002). Birleşik Arap Emirlikleri başbakanı Muhammed b. Raşid el-Maktum tarafından kendisine, Dubai'de yapılan Uluslararası İslâm Ekonomisi Forumu'nda İslâm ekonomisi konusundaki çalışmalarından dolayı ödül verildi (2004). Halen Daru'l-Ulum Karaçi'de hadis ve fıkıh dersleri veren ve başkan yardımcılığı görevini sürdüren Muhammed Taki Osmanî ayrıca birçok uluslararası kuruluşa üye olarak danışmanlık yapmaktadır. Yazarın Arapça, İngilizce ve Urduca olarak tefsir, hadis, fıkıh ve tasavvuf gibi temel İslâmî ilimlerin yanısıra İslâm ekonomisi ve faizsiz bankacılık konularında bir çok kitap ve makalesi bulunmaktadır. Çalışmalarından bazıları şunlardır:

1- *Tekmiletü Fethi'l-mülhim*: Şebbir Ahmed Osmanî'nin (ö. 1949) yarım kalmış *Sahîh-i Müslim* şerhi *Fethu'l-mülhim*'in ikmalidir (I-VI, Karaçi 2004).
2- *Mâ hiye en-Nasrâniyye*, Karaçi 1983 (Hristiyanlığın Mahiyeti).
3- *Ahkâmu'l-evrâki'n-nakdiyye* (Banknotların Ahkâmı).
4- *Buhûs fî kadâyâ fıkhiyye muâsıra.* (Çağdaş Fıkhi Meseleler Hakkında Araştırmalar).
5- *Bible sey Quran Tak* (İncil'den Kur'an'a, 3 cilt, İzharu'l-Hak'ın Urduca'ya çevirisi).
6- *Ulumu'l-Kur'an* (Tefsir Usulü).
7- *İslâm aur Cedid Ma'îşet ve Ticaret* (İslam ve Modern Ekonomi).
8- *The Authority of Sunnah*, Karaçi 1990 (Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı).
9- *An Introduction to Islamic Finance* (İslam Ekonomisine Giriş).
10- *Hemârâ Ta'lîmî Nizam*, Karaçi 1990 (Eğitim Sistemimiz).
11- *Ders-i Tirmizî*, Karaçi 1991 (Sünen-i Tirmizî ders takrirleri).
12- *Taklid ki Şer'î Haysiyet*, Karaçi 1992 (Mezheb Taklidinin Şer'i Hükmü).

Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı

Muhammed Takî Osmânî

Çeviren

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZŞENEL

SÜNNETİN DEĞERİ VE BAĞLAYICILIĞI

Editör
Zühdü MERCAN

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-975-6079-65-2

Yayın Numarası
57

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir / İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Ekim 2007

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 00 Faks: (0212) 444 85 96

Işık Akademi Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.akademiyayinlari.com

İçindekiler

Üçüncü Bölüm
SÜNNETİN MEVSÛKİYETİ: TARİHİ SEYİR

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

İslâm'ın Kur'ân'dan sonraki ikinci temel kaynağının sünnet olduğunda şüphe yoktur. Ancak geçmişten günümüze sünnetin önemi, delil olma değeri, mahiyeti, bağlayıcılığı ve sahih bir şekilde bize ulaşıp ulaşmadığı konusunda çeşitli itirazlar gündeme gelmiştir. Sünnete yöneltilen bu itirazların özellikle 19. asırdan itibaren Mısır ve Hint Altkıtası gibi bölgelerde yoğunluk kazandığı görülür. Sünnet karşıtlığının özellikle örgütlü bir hüviyete büründüğü Hindistan'da yoğunlaşması şaşırtıcı değildir. Sözkonusu bölgeler kendi iç dinamiklerinin yanı sıra son iki yüzyılda batılılaşma ve modernizm cereyanlarının en yoğun yaşandığı bölgeler olmuştur. Dolayısıyla sünnet karşıtlığının bu bölgelerde daha hızlı gelişip neşv ü nema bulmasında bu unsurların önemli etkisi olduğu söylenebilir. Ayrıca itirazların daha akademik ve sistematik bir şekilde yürütülmesinde müsteşriklerin etki ve katkıları da gözardı edilemez. Konu halen güncelliğini korumaktadır. Gerek müsteşriklerin itirazlarına cevap vermek, gerekse Ehl-i Kur'ân gibi sünnet karşıtlığıyla öne çıkan grupları eleştirmek gayesiyle 19. asrın sonlarından günümüze kadar sünnetin hücciyeti konusunda Müslüman alimler ve araştırmacılar tarafından sayısız çalışma yapılmıştır.

Muhammed Taki Osmanî'nin *The Authority of Sunnah* adlı bu kitabı da bu konuda yapılmış son çalışmalardandır. Yazarın da önsözünde belirttiği gibi esasen A.B.D'de bir sempozyumda tebliğ olarak sunmak üzere hazırlanan çalışma genişletilip bir kitap haline getirilmiştir. Kitapta doğrudan belli şahıslar ve görüşler muhatab alınmaksızın genel olarak müsteşriklerle sünnet karşıtlarının temel iddiaları dikkate alınarak sünnetin otoritesi ve sahih bir şekilde nakli ortaya konmaya çalışılmıştır. Kitap sünnetin hücciyeti ve nakli konusundaki görüşleri güzel bir şekilde özetlemesi yanında yazarın kendine has çıkarımlarıyla da dikkat çekmektedir. Meşhur Diyobend alimi Muhammed Şefi Diyobendi'nin (ö. 1976) oğlu olan M. Taki Osmanî halen, Karaçi'deki en büyük Diyobend medreselerinden olan Daru'l-Ulum Korengi'de fıkıh ve hadis dersleri vermekte ve başkan yardımcılığı görevini yürütmektedir. Aynı zamanda 1982-2002 yılları arasında Pakistan Yüksek Mahkemesi'nde hakimlik de yapan Osmanî, birçok uluslar arası kuruluşta da üye olarak çalışmaktadır. Osmanî'nin temel İslâmî ilimlerin yanı sıra İslâmî bankacılık İslâm ekonomisi, faizsiz banka, doğum kontrolü gibi çağdaş problemlere dair çalışmaları da bulunmaktadır. Yazar ayrıca Şebbir Ahmed Osmanî'nin (ö. 1369/1949) yarım kalan *Sahih-i Müslim* şerhi *Fethu'l-mülhim*'i de (I-III, Karaçi, ts.) *Tekmiletü Fethi'l-mülhim* (I-VI, Karaçi 2002-2004) adıyla tamamlamış bulunmaktadır.[1] Pakistan'da

---

1 Yazarın hayatı ve eserleri hakkında daha fazla bilgi için bk. Kâri Fuyûzurrahman, Meşâhîr-i Ulemâ, Lahor, ts., II, 698-700; Muhammed Taki Osmanî, Mâ hiye'n-Nasraniyye, Karaçi, 1983, s. 16-25 (Nur Alem Emînî Nedvî'nin tanıtım yazısı); Yunus eş-Şeyh İbrahim es-Sâmerrâî, *Ulemâu'l-Arab fî şibhi'l-kârreti'l-hindiyye*, Bağdat, 1986, s. 846; Muhammed Sa'd Sıddıkî, *İlm-i hadis or Pakistan me uski hidmet*, Lahor, 1988, s. 400-403; Mehmet Özşenel, *Pakistan'da Hadis Çalışmaları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1992, s. 150-153 (yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ayrıca aşağıdaki internet adreslerinde kısa biyografisi bulunmaktadır. http: **en.wikipedia.org/wiki/Muhammed_Taqi_Usmani**; **www.alblogh.net/taqi.shtml**

1990-1992 yıllarında araştırma yapmak üzere bulunduğumuz sırada görüşme fırsatı bulduğumuz bu değerli alimin kitabını ilk olarak o zaman Türkçe'ye kazandırmaya karar verdik. Ancak doktora çalışmaları sebebiyle yarım kalan çevirinin tamamlanması bugünleri buldu.

Çeviride mümkün olduğu kadar metne bağlı kalmaya çalıştık. Yazar tarafından atıfta bulunulan hadis kaynaklarını Concordance ile uyumlu hale getirdik. Eksik kalan kaynak bilgilerini tamamladık. Bazı bilgileri kaynaklarından tahkik ederek kontrol etmeye çalıştık. Baskı farkından kaynaklanan farklılıkları belirttik. Gerek metinde ve gerekse dipnotta bize ait ilaveleri köşeli parantezle gösterdik. Bazı zaman da (ç. n.) şeklinde bir kayıtla belirttik. Metinde ismi geçen şahsiyetlerin vefat tarihleri de büyük ölçüde tarafımızdan eklenmiştir. Ayrıca, kitabın sonuna indeks ilave edilmiştir. Son olarak bazı İngilizce ibarelerin kontrolünde yardımcı olan değerli dostum Doç. Dr. İsmail Albayrak'a burada teşekkür etmek istiyorum. Allah Teala'dan bu mütevazı çalışmayı faydalı kılmasını niyaz ediyorum.

Mehmet ÖZŞENEL

3 Şubat 2006 Adapazarı

ÖNSÖZ

Bismillahirrahmanirrahim

Allah'a hamd, O'nun başta Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) olarak tüm seçkin kullarına selâm olsun..

1989 yılının Ekim ayında, milletlerarası bir İslâmî kuruluş tarafından Chicago'da düzenlenen uluslararası bir konferansta "Sünnetin Otoritesi" konusunda bir tebliğ sunmak üzere davet olundum.

Uzun süredir, "Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sünneti", onun genel özellikleri, otoritesinin mahiyeti ve mevsûkiyet kriterleri konusunda temel bilgileri ihtiva eden İngilizce özet bir kitapçığın ihtiyacını hissetmekteydim.

Bu ihtiyacı karşılamak için fırsatı ganimet bildim ve konuyu böyle bir konferansta istenenden biraz daha detaylı bir şekilde kaleme aldım.

Mevcut çalışma yukarıdaki gayretin bir sonucudur.

Bu kitapla, "Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sünneti"nin mahiyetini, geçmişten geleceğe bütün zamanlarda ve bütün Müslümanlar üzerinde nasıl bağlayıcı bir otoriteye sahip bulunduğunu, Kur'ân-ı Kerîm'in ona verdiği statüyü ve *ümmet*in

onu gelecek nesiller için muhafaza etmek gayesiyle uyguladığı metodları öğrenmek isteyen genel okuyucu hedeflenmektedir.

Umarım bu mütevazi çaba benzer tarzdaki sorulara özet ve yeterince açık cevaplar sunar ve İslâm hukukunun ve bütün Müslümanların pratik hayatlarının rehberlik kaynağı olarak 'Sünnet'in doğru konumunu anlamaya yardımcı olur. Yine sünnetin otoritesi konusunda umarım, bazı çağdaş yazarlar tarafından ortaya atılan bir takım şüphelerin giderilmesine de yardım eder.

Yüce Allah'tan bu mütevazi çabayı kabul etmesini, rızasıyla kuşatmasını ve okuyuculara faydalı kılmasını temenni ederim.

Muhammed Taki Osmanî

Birinci Bölüm

SÜNNET: İSLÂM HUKUKUNUN İKİNCİ KAYNAĞI

SÜNNET: İSLÂM HUKUKUNUN İKİNCİ KAYNAĞI

Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) *sünnet*i, önem itibarıyla İslâm hukukunun Kur'ân-ı Kerîm'in hemen ardından gelen ikinci önemli kaynağı olarak kabul edilmiştir. *Sünnet*in bu statüsü itirazsız ve tartışmasız şekilde yüzyıllar boyu devam etmiştir. Müslümanlar arasında hukuki kanaatler bakımından birçok farklar bulunagelmiştir, fakat Kur'ân-ı Kerîm'in ve Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) *sünnet*inin otoritesi hiçbir hukukçu tarafından asla inkar edilmemiştir. Kendilerini Müslüman nüfusun ana cereyanından [ehl-i sünnet] ayıran tek tük bireyler bir tarafa bırakılacak olursa, hiç kimse Hz. Peygamber'in *sünnet*ini İslâm hukukunun kutsal bir kaynağı olarak görmeyi inkar etmemiştir.

Durum hala aynıdır, fakat Müslüman olmayan bazı oryantalistler ve onların bazı takipçileri son asır boyunca *hadis*in doğruluğu veya otoritesi konusunda ortaya bazı şüpheler atmaya ve *sünnet*e karşı şüpheli bir tavır geliştirmeye çalıştılar. Bundan dolayı İslâm'ı kendi orijinal kaynaklarından inceleyemeyen bazı Müslümanlar bu tür kitapları okudukları zaman konu hakkında sık sık şüpheye düşmektedirler.

Bu sebeple mevcut bölüm İslâmî bilginin orijinal kaynaklarına dayanarak *SÜNNET*in objektif ve sade bir anlatımını yapmayı hedeflemektedir. Amaç, herhangi bir kayıt veya sınırı olmayan sıcak bir tartışma ortamına dalmak değil, gerçeği olduğu gibi nakletmektir.

SÜNNETİN TANIMI

Sünnet, hadis ilmi alimleri tarafından şu şekilde tarif edilmektedir:

"Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından söylenen bir söz, yapılan bir fiil ya da verilen bir onaydır".

Bu tarifteki 'onay' sözü Arapça'da *takrir* olarak ifade edilmiştir. Bu terimle anlatılmak istenen, herhangi bir kimsenin bir şey söyleyip veya belli bir tarzda bir şey yapıp da, onun bu söz veya fiili Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bilgisine ulaştığında, Hz. Peygamber'in onu ya vurgulu bir ifadeyle tasdik etmesi veya tasvip etmediğine dair herhangi bir belirti göstermeksizin sessiz kalmasıdır. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) zımni tasvibi anlamına gelen böyle bir sessiz kalış da 'sünnet' terimi kapsamına dahildir.

Söz, fiil ve takrirden oluşan her üç çeşidiyle *sünnet* Hz. Peygamber'le (sallallahu aleyhi ve sellem) ilişkili olduğu için bizzat Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) konumu anlaşılmadan sünnetin İslâm hukukundaki konumu anlaşılamaz.

Hz. Peygamber'in Konumu

Bu konuda sorulması gereken ilk soru şudur: Bir peygamber insanlara gönderilirken hangi statüye sahiptir? Peygamber, mektubu teslim ettikten sonra ne olursa olsun teslim ettiği şeyle herhangi bir alakası kalmayan bir postacı veya bir mesaj taşıya-

cıdan daha yüksek bir mevkiye sahip değil midir? Cevap, elbette sahip olduğu yönündedir. Peygamberler sadece Allah kelamını iletmek için gönderilmezler. Onlar aynı zamanda İlahi Kitab'ı açıklamak, onu yorumlamak, tefsir etmek, onun tatbik edilme yollarını göstermek ve muhtevasının pratik bir örneğini sunmakla yükümlüdürler. Onların görevi Kutsal Kitab'ın sözlerini tekrarlamakla sınırlı değildir, onlar bilakis onu öğretmek ve insanları onun icaplarına göre hayatlarını sürdürmeleri konusunda eğitmekle görevlidirler. Kur'ân-ı Kerîm şu sözleriyle bu noktayla ilgili herhangi bir şüphe bırakmamaktadır:

"Allah gerçekten, müminlere âyetlerini okuyan, onları arıtan, onlara Kitab ve hikmeti öğreten kendi içlerinden bir resûl göndermek suretiyle lütufta bulunmuştur. Şüphesiz onlar daha önce apaçık bir sapıklık içindeydiler." (Al-i İmran, 3/164)

"Ümmilere âyetlerini okuyan, onları arıtan, onlara Kitab ve hikmeti öğreten kendi içlerinden bir resûl gönderen Allah'tır." (Cuma, 62/2)

Kur'ân-ı Kerîm'in bildirdiğine göre dua ederken İbrâhim'in (aleyhisselâm) duasında da aynı fonksiyonlar Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) nispet edilmiştir:

"Rabbimiz, onlara, senin âyetlerini okuyan, onlara Kitab ve hikmeti öğreten, onları arıtan kendi içlerinden bir resûl gönder." (Bakara, 2/129)

Bunlar Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) verilmiş dört ayrı fonksiyonu ihtiva eden referans ifadelerdir ve Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bunların hepsiyle de görevlendirilmiştir:

1- Allah'ın âyetlerini okumak.

2- Allah'ın Kitab'ını öğretmek.

3- Hikmeti öğretmek.

4- İnsanları arıtmak.

Şu halde Kur'ân-ı Kerîm şu gerçek üzerinde herhangi bir şüphe bırakmaz: Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) sadece Allah'ın âyetlerini okumak ve sonra da onun yorumunu ve uygulamasını istedikleri şekilde yapmak üzere insanlara bırakmakla görevlendirilmiş değildir. Bilakis o Kitab'ı 'öğretmek' üzere gönderilmiştir. Öte yandan Kitab'ı öğretmek yeterli olmadığına göre, "Kitab"a ilave bir şey olan "hikmet"i öğretmesi de kendisinden istenmiştir. Dahası bu da yeterli değildir, teorik olarak Kitab ve 'hikmet'in öğretilmesini, insanların, Allah'ın kendilerinden uygulanmasını istediği şekilde Kitab ve hikmeti uygulayabilmelerini sağlamak için pratik bir eğitimin takip etmesi gerektiğinden Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) aynı zamanda insanları 'arıtmak'la da yükümlüdür.

Kur'ân-ı Kerîm'in bu âyetleri Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) aşağıdaki fonksiyonlarını belirlemektedir:

a- O, Kutsal Kitab'ın doğru bir şekilde okunması konusunda otoritedir.

b- Kitab'ın yorumlanmasında son söz O'na aittir.

c- İlahi rehberliğe dayanan hikmetin öğrenilebilmesinde yegane kaynak O'dur.

d- O, öğrettiklerini pratiğe geçirmeleri için insanların pratik eğitimleriyle de görevlendirilmiştir.

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bu fonksiyonları, O'nun şifahi ve pratik öğretilerinin her ikisi de, takipçileri için otorite olarak kabul edilmeden ve O'nun eğitimine verilmiş Müslümanlar O'na ittiba ve itaat etmekle mükellef tutulmadan asla gerçekleştirilemez. Burada 'b' ve 'c' şıkkındaki görevler, yani Kitab'ı ve hikmeti öğretmek O'nun 'sözler'inin takipçileri üzerinde bağlayıcı olmasını gerektirir. Diğer taraftan 'd' şıkkındaki fonksiyonu pratik eğitim de, O'nun 'fiiller'inin ümmet için bir

örnek teşkil etmesini ve *ümmet*in onu takip etmekle yükümlü olmasını gerektirmektedir.

Bu sadece, yukarıda iktibas olunan Kur'ân-ı Kerîm âyetinden mantıki bir çıkarımda bulunmaktan ibaret değildir, bilakis Kur'ân-ı Kerîm tarafından Müslümanlara, Peygamber'e itaat ve ittiba etmeleri konusunda kesin bir emir veren birçok âyette vurgulu ifadelerle zikredilmektedir. Bunu yaparken Kur'ân-ı Kerîm iki farklı ifade kullanmıştır, bunlar 'itaat' ve 'ittiba' ifadeleridir. Birinci tabir, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sözlerine ve talimatlarına atıfta bulunurken, ikincisi O'nun fiillerine ve pratiğine taalluk etmektedir. Müslümanlara, Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) 'itaat' ve 'ittiba'nın her ikisini de emretmek suretiyle Kur'ân-ı Kerîm, O'nun hem sözlerine, hem de fiillerine bir otorite vermiştir.

Resûl'e İtaat

Bu arka plan içinde Kur'ân-ı Kerîm 'Peygamber'e itaat' üzerinde ısrarla durur. O kadar ki Peygamber'e itaat, Allah'a itaatle yanyana zikredilir.

"De ki, Allah'a ve Resûl'e itaat edin. Eğer yüz çevirirlerse şüphesiz Allah kafirleri sevmez." (Al-i İmran, 3/32)

"Allah'a ve Resûl'e itaat edin, umulur ki merhamet olunursunuz." (Al-i İmran, 3/132)

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Resûl'e ve içinizden emir (otorite) sahiplerine de itaat edin." (Nisâ, 4/59)

"Allah'a itaat edin, Resûl'e itaat edin ve (onlara karşı gelmekten veya kötülüklerden) sakının." (Maide, 5/92)

"O halde eğer mümin iseniz, Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin. Allah'a ve O'nun Resûlü'ne itaat edin." (Enfal, 8/1)

"Ey iman edenler, Allah'a ve O'nun Resûlü'ne itaat edin. İşitip duruyorken O'ndan yüz çevirmeyin." (Enfal, 8/20)

"Allah'a ve Onun Resûlü'ne itaat edin. Birbirinizle çekişmeyin, yoksa cesaretinizi kaybedersiniz." (Enfal, 8/46)

"De ki, Allah'a itaat edin, Resûl'e de itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz, (bilin ki) O'na düşen üzerine yüklenen (sorumluluğu yerine getirmek)dir. Size düşen de yüklendiğiniz (sorumluluğu yerine getirmeniz)dir. O'na itaat ederseniz doğru yolu bulursunuz." (Nur, 24/54)

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Resûl'e de itaat edin ve amellerinizi boşa çıkarmayın." (Muhammed, 47/33)

"O halde namazı dosdoğru kılın, zekatı verin. Allah'a ve O'nun Resûlü'ne itaat edin." (Mücadele, 58/13)

"Allah'a itaat edin. O Resûl'e de itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz Resûlümüze/Elçimize düşen ancak apaçık tebliğdir." (Teğabün, 64/12)

Bu âyetlerde 'Resûl'e itaat' uyulması zaruri bir buyruk olarak emrolunmuştur. 'Resûl'e itaat'in sonuçlarının anlatıldığı diğer bazı âyetler daha vardır. Burada da yine 'Resûl'e itaat', 'Allah'a itaat'le birlikte zikredilmiştir:

"Kim Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederse, Allah onu içlerinde ırmaklar akan Cennetlere koyar." (Nisâ, 4/13)

Aynı ifadeler Fetih 48/17'de de tekrarlanmıştır.

"Kim Allah'a ve Resûl'e itaat ederse, onlar Allah'ın kendilerine lütufta bulunduğu kimselerle birlikte olurlar." (Nisâ, 4/69)

"Aralarında hükmetmesi için Allah'a ve Resûlü'ne çağırıldıklarında müminlerin bütün söyleyecekleri ancak 'işittik ve itaat ettik' demekten ibarettir. İşte bunlar felaha erenlerin ta kendileridir. Kim Allah'a ve Resûlü'ne itaat eder, Allah'tan korkar ve O'ndan sakınırsa, işte bunlar kazananların ta kendileri olurlar." (Nur, 24/52)

"Kim Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederse, büyük bir kazanca erer." (Ahzab, 33/71)

"Mümin erkek ve kadınlar birbirlerinin dostlarıdırlar; iyiliği emreder, kötülüğü yasaklarlar; namazı dosdoğru kılarlar ve zekatı verirler; Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederler. İşte onlar Allah'ın merhamet edeceği kimselerdir. Şüphesiz Allah Aziz'dir, Hakim'dir." (Tevbe, 9/71)

"Eğer Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederseniz, O amellerinizden hiçbir şeyi eksiltmez." (Hucurat, 49/14)

Kur'ân-ı Kerîm şunu da tavzih etmektedir ki 'peygambere itaat', ne yeni bir prensiptir, ne de Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ile sınırlıdır. Aynı prensip O'ndan önce geçen bütün peygamberlere de uygulanmıştır:

"Biz her resûlü ancak -Allah'ın izniyle- kendisine itaat olunsun diye gönderdik."(Nisâ, 4/64)

Şu da Kur'ân-ı Kerîm tarafından net bir şekilde ifade edilir ki, peygamberler Allah'ın rızasının temsilcisidirler. Dolayısıyla Peygamber'e itaat aslında bizzat Allah'a itaat olmaktadır.

"Kim Resûl'e itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur." (Fussilet, 41/80)

Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) itaat Kur'ân-ı Kerîm tarafından vurgulandığı ve 'Allah'a itaat'le birlikte anıldığı gibi, aynı şekilde O'na 'itaatsizlik' karşısında da uyarıda bulunulmuş ve O'na itaatsizlik 'Allah'a itaatsizlik'le bir tutulmuştur:

"Kim Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelir ve O'nun sınırlarını aşarsa, Allah onu ebediyyen kalacağı ateşe koyar." (Nisâ, 4/14)

"Kim Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelirse, apaçık şekilde sapıtmış olur." (Ahzab, 33/36)

"Kim Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelirse, onun için Cehennem ateşi vardır. Onlar orada ebediyyen kalacaklardır." (Cin, 72/23)

"Kim Allah ve Resûlü ile ayrılığa düşerse, şüphesiz ki Allah cezalandırması şiddetli olandır." (Enfal, 8/13)

"Onlar (hala) bilmediler mi ki kim Allah'a ve Resûlü'ne muhalefet ederse ona Cehennem ateşi vardır?" (Tevbe, 9/63)

Şu halde müspet ve menfi her iki yönüyle de 'itaat', Kur'ân-ı Kerîm'de ele alınmış ve 'Hz. Peygamber'e itaat' bu âyetlerin herbirinde Allah'a itaatten ayrı olarak zikredilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de ne zaman 'Allah'a itaat' zikredildiyse, tek bir âyette bile ihmal edilmeksizin, bunu daima 'Peygamber'e itaat'in takip etmesi şayan-ı dikkattir. Bütün Kitab boyunca 'Allah'a itaat'in zikredilip de beraberinde 'Resûl'e itaat'e atıfta bulunmayan herhangi bir âyet yoktur.

Tam tersine, sadece 'Resûl'e itaat'in zikredilip de, 'Allah'a itaat'e herhangi bir referans bulunmayan bazı âyetler bulunmaktadır:

"Namazı dosdoğru kılın, zekatı verin ve Resûl'e de itaat edin, böylece belki merhamet olunursunuz." (Nur, 24/56)

"Eğer O'na (Peygamber'e) itaat ederseniz, doğru yolu bulursunuz." (Nur, 24/54)

"O gün inkarcılar ve Resûl'e karşı gelenler yerle bir olmayı temenni edecekler." (Nisâ, 4/42)

"Kendisine doğru yol belli olduktan sonra kim Resûl'le ayrılığa düşer ve müminlerin yolundan başka bir yolu takip ederse, onu döndüğü (tercih ettiği) tarafa yöneltiriz ve onu Cehenneme atarız. O dönülecek ne kötü bir yerdir." (Nisâ, 4/115)

'Peygamber'e itaat' üzerine bu kadar vurgu yapılmasının sebebi, 'Allah'a itaat'in 'Peygamber'e itaat' olmaksızın gerçekleşememesidir. Allah, Kur'ân-ı Kerîm'in ortaya koyduğu gibi, taleplerini iletmek için herhangi bir ferde doğrudan hitap etmez:

"Allah bir insana ancak vahiy yoluyla veya bir perde arkasından hitab eder, yahut ona Kendi izniyle dilediğini vahyedecek bir elçi gönderir. Çünkü O yüceler yücesidir, tam hüküm ve hikmet sahibidir." (Şura, 42/51)

Şu halde Allah emirlerini sadece peygamberleri vasıtasıyla iletmekte ve O'na itaat, peygamberlere itaat olmaksızın gerçekleşememektedir. Öyleyse bir peygamber bir şey emrettiğinde veya bir şey yasakladığında bunu kendi şahsi yetkisi ile yapmaz, bilakis o bunu Allah'ın bir elçisi sıfatıyla yapar. Allah bizzat 'Resûl'e itaat' konusunda kesin bir emir verince, dolaylı bir şekilde de olsa, Resûl'e itaat gerçekte 'Allah'a itaat' olmaktadır. Bu nokta Kur'ân-ı Kerîm tarafından açık bir şekilde şu ifadelerle ortaya konmuştur:

"Kim Resûl'e itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur." (Nisâ, 4/80)

Öyleyse Kur'ân-ı Kerîm'de her ne zaman sadece 'Resûl'e itaat' zikredildiyse bu, söylenmese bile (zımnen) 'Allah'a itaat'i ihtiva etmektedir. Çünkü Resûl, bir elçi sıfatı çerçevesinde, Allah'tan gelen bir vahyin rehberliği olmaksızın herhangi bir şey söylemez:

"O (Peygamber) kendi hevasından konuşmaz, onun konuştuğu ancak kendisine vahyolunan bir vahiydir." (Necm 53/3)

Bu açıdan bakıldığında Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) itaat, Allah'a itaati temsil etmekte ve öncekine yapılan referans, daima sonrakini ihtiva etmektedir. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerîm, pratik olarak Allah'a itaat, sadece Peygamber'e itaatle mümkün olduğundan bazı âyetlerde sadece Resûl'e itaate atıfta bulunmayı yeterli görmüştür.

Buna mukabil, Kur'ân-ı Kerîm, 'Peygamber'e itaat'i gözardı etme konusundaki en küçük mazereti dahi ortadan kaldırmak ve bütün kapsamıyla uyulan bir 'Peygamber'e itaat' gerçekleşmeksizin 'Allah'a itaat'in tamam olmayacağı gerçeği üzerinde herhangi

bir şüphe bırakmamak için 'Resûl'e itaat'e referans yapmaksızın, sadece 'Allah'a itaat'e atıfta bulunmayı yeterli görmemiştir.

Peygamber'e Tabi Olma

Kur'ân-ı Kerîm tarafından peygamberler hakkında kullanılan ikinci terim *ittiba* yani takip etme, tabi olma terimidir.

"De ki, eğer Allah'ı seviyorsanız bana tabi olun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın." (Al-i İmran, 3/31)

"O kimseler ki onlar beraberlerinde Tevrat ve İncil'de (ismini) yazılı olarak buldukları Resûl, ümmi Nebi'ye tabi olurlar..." (A'raf, 7/157)

"O halde Allah'a ve O'nun Allah'a ve sözlerine inanan Resûlü, ümmi Nebi'ye iman edin ve ona tabi olun. Umulur ki doğru yolu bulursunuz." (A'raf, 7/158)

"Şüphesiz ki Allah, Nebi'yi ve zorluk zamanında O'na tabi olan muhacir ve ensarı bağışlamıştır." (Tevbe, 9/117)

"Ey Nebi! Sana, Allah ve müminlerden sana tabi olanlar yeter." (Enfal, 8/64)

"(İnananlar şöyle derler:) Rabimiz! İndirdiğine iman ettik ve Resûl'e tabi olduk. O halde bizi şahitler arasında yaz." (Al-i İmran, 3/53)

"De ki, işte bu benim yolumdur. Basiretle (kesin bilgi ve bilinçle) Allah'a çağırıyorum, ben de bana tabi olanlar da." (Yusuf, 12/108)

"İnsanların İbrâhim'e en yakın olanı, ona tabi olanlardır." (Al-i İmran, 3/68)

"Biz ona (İsa'ya) tabi olanların kalplerine şefkat ve merhamet yerleştirdik." (Hadid, 57/27)

"(Ey Peygamber!) İnsanları kendilerine azabın geleceği gün konusunda uyar, o gün zulmedenler 'Rabbimiz, bize kısa bir süre

için mühlet ver de davetine icabet edelim ve resûllere tabi olalım' diyeceklerdir." (İbrâhim, 14/44)

"Üzerinde bulunduğun kıbleyi ancak, Resûl'e tabi olanı, topukları üzerinde gerisin geriye dönenlerden açık bir şekilde ayırıp bilmek için kıble tayin ettik." (Bakara, 2/143)

"Adam dedi ki: Ey kavmim, elçilere tabi olun." (Yâsîn, 36/20)

"(Musa dedi ki:) Şüphesiz sizin rabbiniz Rahman'dır. Öyleyse bana tabi olun ve emrime itaat edin." (Tâhâ, 20/90)

"Bunun üzerine (inançsızlar) dediler ki: Aramızdan bizim gibi bir insana mı tabi olacağız? Öyleyse biz gerçekten bir sapıklık ve çılgınlık içindeyiz." (Kamer, 54/24)

Bütün bu âyetler, değişik ifade ve üsluplarla 'peygamberlere tabi olma'nın zorunluluğu üzerinde güçlü bir vurgu yapmakta ve bir peygambere inanan herhangi bir kimsenin ona 'tabi olmak'la yükümlü bulunduğunu göstermektedir. Sebep açıktır. Peygamberler insanlara, öğrettikleri ve tebliğ ettikleri hususların pratik bir örneğini ortaya koymak üzere gönderilmişlerdir. Onların mesajları, şifahi öğretileriyle sınırlı değildir. Fiilleri de hayatın doğru yönünü takip etme, öğrenme ve keşfetme çabasında aynı derecede önemlidir. Kur'ân-ı Kerîm bu noktada Ahzab suresinde belirtildiği üzere son derece açıktır:

"Şüphesiz ki Allah Resûlü'nde sizin için, Allah'a ve ahiret gününe ulaşmayı umanlar ve Allah'ı çokça zikredenler için güzel bir örnek vardır." (Ahzab, 33/21)

Bir halkı yeniden şekillendirmek için sadece teorik eğitimin yeterli olamayacağı sabit bir gerçektir. Toplumu yeniden şekillendirmenin tabii yolu, insanların takip edebileceği pratik bir örnek sunmaktır. Eş zamanlı olarak seçkin bir ilim adamı veya alanının usta bir sanatkarı tarafından eğitilmeksizin sadece ilgili kitapları okumak, kişiyi ilim veya sanatta mükemmel yapamaz. Birisi tıp biliminin kitaplarını okuyup incelese, fakat deneyimli

bir doktorun gözetimi altında çalışmasa, bu kişi bütün incelemesine rağmen, bir doktor olarak hizmet verme iddiasında bulunamaz ve böyle bir kimsenin de hastaların hayatıyla oynamasına müsaade edilemez.

Bir kimse hukuk kitaplarını okusa, seçkin bir hukukçudan pratik bir eğitim almaksızın ve onun yardımcılığı altında hatırı sayılır bir süre kalmaksızın, bir hukukçu olduğunu iddia edemez.

Hatta iyi bir yemek pişirmek isteyen sıradan bir meraklı bile, yemeği pişirmek için gerekli bütün malzeme kitapta zikredilmiş ve sürecin en küçük ayrıntıları dahi tamamen tarif edilmiş olmasına rağmen, sadece konu hakkında yazılmış kitapları okumak suretiyle mükemmel bir yemek yapamaz. Dahası, daha önce o yemeği hiç yapmamış bir kimse, uzman biri tarafından pratik olarak eğitilmeksizin yalnızca bir yemek kitabının yardımıyla onu doğru ve mükemmel bir şekilde hazırlayamaz. Bu uzman onun için pratik bir örnek sunar ve o da, örneği takip ederek tedricen bu iyi yemeği nasıl pişireceğini öğrenir.

Bu açık bir şekilde gösteriyor ki, insanoğlu önemli bir konuyu öğrenmeyi sağlamada daima pratik bir örneğe ihtiyaç duymaktadır. Aynı şey dini konuların öğretim ve eğitiminde de geçerlidir.

Bu sebeple Allah sadece ilahi kitapları göndermekle kalmamış, kitapla birlikte daima bir resûl de göndermiştir. Hatta yeni bir ilahi kitap olmaksızın gelmiş birçok peygamber vardır. Fakat peygambersiz olarak gönderilmiş hiçbir ilahi kitap yoktur. Nitekim Mekkeli müşrikler de birçok defalar Kitab'ın, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) vasıtası olmaksızın doğrudan kendilerine vahyedilmesi talebinde bulunmuşlardır. Fakat bu taleb reddedilmiş ve Kitab Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) aracılığı ile gönderilmiştir.

Sebep açıktır. İnsanlık sadece ilahi bir kitaba ihtiyaç duymamıştır. İnsanlık aynı zamanda Kitab'ın muhtevasını kendisine öğretecek bir öğretmene de ihtiyaç duymuştur. İnsanlık yine, pratik hayatlarında kendisi olmaksızın Kitab'dan istifade edemeyecekleri, kendilerini eğitecek ve kendileri için pratik bir örnek sunacak bir yol göstericiye muhtaçtır. İşte bu sebepten dolayıdır ki insanlar, açık bir emirle bütün insanlığa gönderilmiş bulunan Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) itaat etmek, O'na tabi olmak ve O'nun tarafından kendilerine sunulan pratik örnek vasıtasıyla Allah'ın iradesinin ayrıntılarını öğrenmekle yükümlüdürler. Daha önce geçen Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinde de 'Resûl'e itaat'in gerçekte 'Allah'a İtaat' olduğu ve önceki olmaksızın sonrakinin gerçekleşemeyeceği açıkça ortaya konmuştu; çünkü Hz. Peygamber'in peygamber sıfatıyla söylediği veya yaptığı her şey O'nun Allah'tan aldığı vahye dayanmaktadır. O halde, Kur'ân-ı Kerîm'de ihtiva edilmese bile, O'nun söz ve fiillerinin her ikisi de ilahi vahiyden esinlenmekte veya onun tarafından onaylanmaktadır.

VAHYİN İKİ ÇEŞİDİ

Yukarıdaki tartışmadan şu sonuç çıkar ki Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) Allah'tan aldığı vahyin iki farklı türü vardır:

1- İslâmî terminolojide vahy-i metlüv (tilavet olunan vahiy, namazlarda okunabilen vahiy) olarak isimlendirilen Kur'ân'ın yani Kutsal Kitab'ın vahyi. Bu tür vahiy Kur'ân-ı Kerîm âyetlerine münhasırdır ve şifahi olarak alınıp iki kapak arasında yazıya geçirilmiştir.

2- Hz. Peygamber tarafından zaman zaman alınan ve kendisini, doğru yorumuyla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de ortaya konan

prensiplerin detayları ve günlük meseleler konusunda Allah'ın muradını bilmeye götüren vahiy. Bu tür vahiy, vahy-i gayr-i metlüv (tilavet olunmayan vahiy) olarak isimlendirilir. Bu tür vahiy insanlara şifahi olarak nakledilmez. O Hz. Peygamber'in sözleri ve fiilleri vasıtasıyla gösterilmiştir.

İKİNCİ TÜR VAHİY KUR'ÂN TARAFINDAN İSPAT EDİLMEKTEDİR

Bu ikinci tür vahiy, Kur'ân-ı Kerîm'de bulunmamaktadır, ancak Kur'ân-ı Kerîm'in bizzat kendisi sık sık ona sadece referans yapmakla kalmaz, aynı zamanda onun muhtevasını Yüce Allah'a nispet eder. Aşağıda sunulan Kutsal Kitab'ın bazı âyetleri açık bir şekilde şunu göstermektedir ki, 'vahiy' sadece Kur'ân-ı Kerîm'e mahsus değildir, bilakis "Kutsal Kitab"ın parçasını oluşturmayan, fakat Allah Teala'dan gelme bir vahiy olan, başka bir '*vahiy*' türü vardır.

Kur'ân-ı Kerîm şöyle buyuruyor:

"Biz senin (daha önce) üzerinde bulunduğun kıbleyi ancak, Resûl'e tabi olanları topukları üzerinde gerisin geriye dönenlerden ayırıp bilmek için tayin ettik." (Bakara, 2/143)

Bu âyeti anlamak için, vahyedildiği arkaplanı bilmek zorunludur:

Hz. Peygamber'in *Medine*'ye hicretinden sonra, *Medine* döneminin ilk günlerinde, Müslümanlar namazda yüzlerini Müslümanların *kıble*si olarak tayin edilmiş bulunan *Beytü'l-Makdis*'e (Kudüs) çevirmekle emrolunmuşlardı. Onyedi aydan daha fazla bir süre Müslümanlar Beytü'l-Makdis'i *kıbleleri* olarak kabul ettiler. Onyedi aydan sonra idi ki, Kur'ân-ı Kerîm, önceki emrini ilğa etti ve Müslümanlar, Mekke'deki Mescid-i Haram'ı *kıbleleri* olarak kabul etmek ve namaz kılarken yüzlerini ona

doğru çevirmekle sorumlu tutuldular. Aşağıdaki âyet yeni *kıble*yi tayin etmek için vahyedilmiştir:

"O halde yüzünü Mescid-i Haram tarafına doğru çevir." (Bakara, 2/144)

Bu yeni emir bazı inançsızlar tarafından tenkid edildi. Bunlar, daha önce Beytü'l-Makdis niye *kıble* tayin edilmişti, diye itiraz ettiler. İşte yukarıda iktibas olunan âyet (Bakara, 2/143), bu itiraza cevap vermek için vahyedilmiştir. Cevap şuydu: Önceki *kıble*nin tayini, insanların Resûl'ü takip edip etmeyeceklerini test etmek içindi. Âyeti tekrar iktibas edelim:

"Biz senin (daha önce) üzerinde bulunduğun kıbleyi (yani Beytü'l-Makdis) ancak, Resûl'e tabi olanları topukları üzerinde gerisin geriye dönenlerden ayırıp bilmek için tayin ettik."

Burada önceki *kıble*nin tayininin Allah Teala'ya nispet edilmiş olması, Beytü'l-Makdis'in kıble olarak tayin edilmesinin bizzat Allah Teala'nın emriyle meydana geldiği gerçeğinin açık bir delilidir. Fakat bu emir Kur'ân-ı Kerîm'in hiçbir yerinde yoktur ve Kutsal Kitab'da yüzlerin Beytü'l-Makdis'e çevirilmesini emreden herhangi bir âyet bulunmamaktadır. Bu emir Müslümanlara, herhangi bir Kur'ân âyetine referans olmaksızın Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından verilmiştir. Bununla birlikte, bu emir yukarıda iktibas olunan âyette Kur'ân-ı Kerîm tarafından Allah'ın emri olarak zikredilmiştir. "Peygamber tayin etti..." ifadesi yerine, "Biz kıbleyi tayin ettik..." ifadelerinin kullanılmış olması, bu noktaya daha fazla açıklamaya ihtiyaç bırakmayacak kadar açık bir şekilde delalet etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in bu ifadesi, şu halde, önceki emrin Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından, Kutsal Kitab'ın bir parçasını oluşturmayan bir vahye dayalı olarak verilmiş olduğunu apaçık bir şekilde ispatlamaktadır. İşte bu tam olarak 'gayr-i

metlüv vahiy'dir. Kur'ân-ı Kerîm'in yukarıda iktibas olunan bu âyeti (Bakara, 2/143) şu gerçekleri ortaya koymaktadır:

a- Hz. Peygamber, Kur'ân-ı Kerîm'de bulunmayan bazı vahiyler almakta idi.

b- Bu vahiyler Allah Teala'dan gelme idi. Hatta bu tür vahiylere dayalı emirler, Allah Teala'ya nispet edilmekteydi.

c- Bu tür vahiylere dayalı emirler, müminler üzerinde, birinci tür vahyin yani Kur'ân âyetlerinin emirleri kadar bağlayıcı idi.

d- Bu emirler bazen, Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) emirlerinin Kur'ân-ı Kerîm'de bulunup bulunmadığına bakılmaksızın Müslümanların Peygamber'i takip edip etmeyeceklerini test etmek için verilmekteydi.

2. Başlangıçta Müslümanların Ramazan orucuna riayet kapsamında takip ettikleri kurallardan biri de, iftardan sonra hafif bir şekerleme yapmanın bile kişinin eşiyle cinsel ilişkiye girme iznini ortadan kaldırmasıydı. Böylece, kişi iftardan sonra kısa bir süre uyuyacak olsa, sonra uyansa, gece istirahati boyunca eşiyle birlikte uyuma fırsatını kaçırmış oluyor ve aksi takdirde orucu bozulmuş sayılıyordu. Bu kural, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından getirilmişti ve Kur'ân-ı Kerîm'de de mevcut değildi. Fakat bazı Müslümanlar kısa bir iftar sonrası uykusunun ardından eşleriyle birlikte uyumak suretiyle bu kuralı ihlal ettiler. Bu olaylara atıfta bulunarak Kur'ân-ı Kerîm önce kurala uymayan insanları uyarır. Sonra, mezkur hükmü kaldırarak, Müslümanların bundan böyle iftardan sonra kısa bir şekerleme yapsalar bile eşleriyle birlikte uyumalarına izin verir. Kur'ân-ı Kerîm bu bağlamda şunları söylemektedir:

"Oruç akşamlarında eşlerinizle cinsel ilişkiye girmeniz sizin için meşru (helal) kılınmıştır. Onlar sizin için bir örtü, siz de onlar için bir örtüsünüz. Allah sizin nefislerinize ihanet ettiğinizi bildi de size karşı

merhamete geldi ve sizi affetti. Şimdi artık eşlerinizle cinsel ilişkiye girebilir ve Allah'ın sizin için takdir ettiklerini araştırabilirsiniz, şafak vakti beyaz iplik siyah iplikten ayrılıncaya kadar yiyip içebilirsiniz. Sonra da orucu geceye kadar tamamlayınız." (Bakara, 2/187)

Bu âyetle ilgili olarak aşağıdaki noktalar dikkate değer:

a- Âyet, Ramazan geceleri boyunca cinsel ilişkiye girmenin daha önce meşru olmadığını ortaya koymaktadır.

b- Bu âyet vahyedilmeden önce Ramazan gecelerinde eşleriyle cinsel ilişkiye girenler, bu fiilleri "nefislerine ihanet etmek" şeklinde tanımlanarak ihtar edilmiştir.

c- Âyetteki "O size karşı merhamete geldi ve sizi affetti" ifadeleri, onların bu cinsel faaliyetlerinin bir günah olduğunu göstermektedir. Çünkü "merhamete gelmek" ve "affetmek" ancak bir kimse bir günah işledikten sonra sözkonusu olur.

d- "Şimdi artık eşlerinizle cinsel ilişkiye girebilirsiniz" ifadesi, Ramazan gecelerinde cinsel faaliyette bulunmanın sadece şimdi meşru kılındığını göstermektedir.

Bütün bu noktalar, daha önceki Ramazan gecelerinde cinsel ilişkiye girme yasağının yetkili bir otorite tarafından geçerli kılındığı (getirildiği) ve Müslümanların da ona bağlı kalmakla sorumlu oldukları gerçeğini teyid etmektedir.

Fakat Kur'ân-ı Kerîm'de bu yasağı ifade eden herhangi bir âyet yoktur. Bu sadece Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından yürürlüğe konmuştur. Şu halde Kur'ân-ı Kerîm bu yasağı sadece teyid etmekle kalmaz, aynı zamanda kendi ifadeleriyle getirilmiş bir yasak muamelesi yapar. Burada Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bu yasağı kendi iradesiyle yürürlüğe koymasından ziyade, Allah Teala'nın Kur'ân-ı Kerîm'de bulunmayan bir vahyine dayalı olarak getirmiş olması doğruya daha yakındır.

Bu açıdan bakıldığında bu âyet bir taraftan Kur'ân-ı Kerîm'-in bir parçasını oluşturmayan bir vahyin varlığını ispatlamakta, diğer taraftan da, bir kanun koyucu olarak Hz. Peygamber'in statüsünü ve O'nun emir ve yasaklardan ibaret direktiflerinin Müslümanlar için bağlayıcı olduğunu bir kez daha tasdik etmektedir.

3. Uhud Savaşı sırasında bazı Kur'ân âyetleri Müslümanlara Bedir Savaşı'ndaki bazı olayları hatırlatmak için vahyedildi: Allah onlara nasıl yardım etmiş, meleklerini nasıl onların yardımına göndereceğini vaadetmiş ve sonunda da bunları nasıl gerçekleştirmişti. Bu âyetler şöyledir:

"Hiç şüphesiz Allah, Bedir'de siz güçsüzken size yardım etmişti. O halde Allah'tan korkun, belki şükredersiniz (medyun-i şükran olursunuz). Hani sen (ey Peygamber) inananlara diyordun ki 'Rabbinizin, yeryüzüne inen üçbin melekle size destek olması size yetmez mi? Elbette sabır gösterir, Allah'tan korkarsanız, onlar (düşmanlarınız) hemen şu anda üstünüze gelseler, Rabbiniz farklı işaretler taşıyan beşbin melekle sizi takviye edecektir'. ***Allah bunu başka bir şey için değil, sadece size müjde olsun da kalpleriniz yatışsın diye yaptı****. Aziz ve Hakim olan Allah'tan başkasından yardım yoktur."* (Al-i İmran, 3/123-126)

Bu âyetlerdeki vurgulu cümle, meleklerle destekleme müjdesini Allah Teala'ya nispet etmektedir. Bunun manası şudur ki, bu yardım müjdesi, bizzat Allah tarafından verilmiştir. Fakat Bedir Savaşı'nda verilen bu müjdeli haber Kur'ân-ı Kerîm'in herhangi bir yerinde mevcut değildir. Diğer bir ifadeyle, Kutsal Kitab'da, Bedir Savaşı boyunca meleklerle destekleme müjdesine işaret eden vahyedilmiş herhangi bir âyet yoktur. Yukarıdaki âyette iktibas olunan, sadece daha sonraki bir savaşta bu habere yapılan bir referanstan ibarettir ve bu âyette müjdenin Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından verildiği vurgulu bir

şekilde zikredilmektedir. Bununla birlikte haber Allah'a nispet edilmiştir.

İşte bu da, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ifadelerinin Allah'ın ifadeleri gibi telakki edildiğini gösteren diğer bir örnektir. Bu vurgu için Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ifadelerinin, Kur'ân-ı Kerîm'de içerilmeyen özel bir vahiyden esinlenmiş olmasından başka bir sebep aramaya gerek yoktur. İşte bu da 'gayr-i metlüv vahiy' denen şeydir.

4. Başka bir durumda Uhud Savaşı'na referansta bulunarak Kur'ân-ı Kerîm şöyle demektedir:

"Hani Allah size iki gruptan birinin sizin olacağını vaadediyordu." (Enfal, 8/7)

Bu âyette atıfta bulunulan iki gruptan biri Ebû Süfyan'ın (ö. 31/651) Suriye'den gelen ticaret kervanı, diğeri Ebû Cehil komutasındaki Mekkeli müşriklerin ordusuydu. Yukarıdaki âyet diyor ki, Allah müminlere bu iki gruptan birine galebe çalacaklarını vaadetmişti. Müslümanlar gerçekten de Ebû Cehil'in (ö. 2/624) ordusu isimli sonraki gruba karşı savaşı kazanmışlardı.

Burada dikkate değer nokta, Allah'ın Müslümanlara iki gruptan birine karşı zafer verme vaadinin Kur'ân-ı Kerîm'de bulunmuyor olmasıdır. Bu vaad Müslümanlara, herhangi bir Kur'ân âyetine atıf olmaksızın Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından bildirilmiştir. Bununla birlikte yukarıda iktibas olunan âyet, vaadi, Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) değil, Allah'a nispet etmektedir.

Bundan çıkarılabilecek tek sonuç şudur: Bu vaad, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından bir 'gayr-i metlüv vahiy' vasıtasıyla alınmıştır. Bu sebeple vaad Allah'a nispet olunmuştur. Bu vahyin rehberliğinde Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), vaadi sahabilerine bildirmiştir.

İşte bu da Kur'ân-ı Kerîm'de içerilmeyen ve 'gayr-i metlüv vahiy' olarak isimlendirilen bir vahiy çeşidinin varlığının diğer bir delilidir.

5. Bir defasında Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) eşlerinden birine bir sır söyledi. O da bu sırrı diğer bir şahsa ifşa etti. Hz. Peygamber sırrın eşi tarafından ifşa edilmiş olduğu konusunda bilgilendiğinde, ondan bir açıklama istedi. Eşi O'na bu ifşa hakkında kimin bilgi verdiğini sordu. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), o konuda Allah Teala tarafından bilgilendirildiğini söyledi.

Bu olay Kur'ân-ı Kerîm'de şu ifadelerle zikredilmiştir:

"Hani Peygamber eşlerinden birine gizli bir şey söylemişti. Sonra eşi onu başkasına söyleyince ***ve Allah da bu durumu O'na (Peygamber'e) açıklayınca****, O bunun bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Sonra eşine bundan bahsettiğinde, eşi 'Bunu sana kim bildirdi?' demiş, O da '****Bana Alîm ve Habîr olan (Allah) tarafından bildirildi****' diye cevap vermişti."* (Tahrim 66/3)[2]

Bu âyetteki vurgulu cümleler, Allah'ın Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) sırrın ifşasını haber verdiği konusunda son derece açıktır. Bu da Kur'ân-ı Kerîm'in herhangi bir yerinde zikredilmiş değildir. Şu halde bu da Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem), Allah'tan Kur'ân-ı Kerîm'de ihtiva edilenler dışında bazı vahiyler aldığına dair diğer somut bir örnektir. İşte bu tam olarak 'gayr-i metlüv vahiy'dir.

6. Medine'deki ünlü Yahudi kabilesi Beni Nadîr kuşatması sırasında bazı Müslümanlar, düşmanı teslim olmaya zorlamak için kalenin etrafındaki hurma ağaçlarını kesmişlerdi. Savaş

---

2 Âyetin son kısmı yazar tarafından İngilizce'ye mechul sıygasıyla tercüme edilmiştir. Doğrusu "Bana Alim ve Habir olan (Allah) bildirdi" şeklinde olmalıdır (ç. n.).

sona erdikten sonra bazı Yahudiler ağaçların kesilmesine itiraz ettiler. Kur'ân-ı Kerîm itiraza aşağıdaki ifadelerle cevap verdi:

"Hurma ağaçlarından her ne kestiyseniz veya kökleri üzerinde bıraktıysanız, bu Allah'ın izniyledir." (Haşr 59/5)

Bu âyette doğrudan doğruya zikredilmektedir ki, Müslümanlar ağaçları Allah'tan gelen bir izinle kesmişlerdir. Fakat hiç kimse Kur'ân-ı Kerîm'den, savaş esnasında ağaçların kesilmesine izin verildiğini belirten herhangi bir âyet gösteremez. Burada soru şudur: O halde Müslümanlar Allah'ın bu iznini nereden elde ettiler? Bu sorunun, Allah'ın izninin onlara Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından ulaştırıldığı ve O'nun da bunu 'gayr-i metlüv vahiy' vasıtasıyla aldığından başka cevabı yoktur.

7. İyi bilinmektedir ki Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Zeyd b. Harise'yi (ö. 8/629) evlat edinmişti. Zeyd, Zeyneb bt. Cahş (ö. 20/641) ile evlendi. Bir müddet sonra ilişkileri gerginleşmeye başladı ve nihayet Zeyd eşini boşadı. *Cahiliyye* döneminde evlat edinilmiş erkek çocuk bütün durumlarda ve bütün gayeler için gerçek çocuk muamelesi görürdü. Kur'ân-ı Kerîm diğer taraftan evlat edinilmiş çocukların gerçek çocuk muamelesi göremeyeceğini ilan etti.

Evlatlıkla ilgili bu *cahili* kavramın kökünü kazımak için Allah Teala Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem), evlatlığı Zeyd b. Harise tarafından boşandıktan sonra Zeyneb'le evlenmesini emretti. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), cari olan geleneğe göre birinin, evlatlığının boşadığı kadınla evlenmesi utanılacak bir fiil olarak kabul edildiğinden dolayı başlangıçta biraz isteksizdi. Fakat Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Allah'tan kesin bir emir alınca onunla evlendi.

Bu olay Kur'ân-ı Kerîm'de şu ifadelerle anlatılmıştır:

"Hani kendisine Allah'ın lütufta bulunduğu, senin de kendisine

lütufta bulunduğun kişiye (yani Zeyneb'i boşamadan önce Zeyd'e) 'Zevceni elinde tut ve Allah'tan kork' diyordun da Allah'ın açığa çıkaracağı şeyi içinde gizliyordun ve insanlardan korkuyordun. Halbuki Allah kendisinden korku duymana daha layıktır. Sonunda Zeyd onunla olan ilişkisini bitirince, seni onunla evlendirdik. Bu, hanımlarıyla ilişkilerini kestiklerinde evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda müminler üzerinde herhangi bir sıkıntı kalmaması içindir. Allah'ın emri yerine getirilmiştir." (Ahzab, 33/37)

Burada '*Allah'ın açığa çıkaracağı şeyi içinde gizliyordun*' ifadesi, Allah'ın Hz. Peygamber'i (sallallahu aleyhi ve sellem), Zeyd tarafından boşandıktan sonra Zeyneb'le evleneceği konusunda bilgilendirdiği gerçeğine atıfta bulunmaktadır. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), sonunda Zeyneb'in Zeyd tarafından boşanacağını biliyordu, fakat ayıp endişesiyle bunu açığa vuramıyordu. Zeyd konu hakkında kendisine danıştığında, ona karısını elinde tutmasını ve boşamamasını tavsiye etti.

Bundan şu sonuç çıkar ki, Zeyneb'in kocası tarafından boşanacağı önceden Allah tarafından Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) bildirilmişti. Fakat bu bilgilendirme Kur'ân-ı Kerîm'de yeralmamaktadır. O'na bu bilgi bir gayr-i metlüv vahiy vasıtasıyla verilmiştir.

Bu bağlamda ikinci cümle son derece dikkat çekicidir. Bu da "Seni onunla evlendirdik" cümlesidir. Burada Allah Teala, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ile Zeyneb arasındaki evliliğin Allah'ın emriyle akdedildiğini beyan etmektedir. Ancak bu emir de Kur'ân-ı Kerîm'in herhangi bir yerinde zikredilmemektedir. Oysa ki Kur'ân-ı Kerîm bunu onaylamaktadır. Bu da Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) 'gayr-i metlüv vahiy' vasıtasıyla bir emir ulaştırıldığının diğer bir delilidir.

8. Kur'ân-ı Kerîm Müslümanlara tekrar tekrar namazı ikame etmelerini ve onda sebat göstermelerini emretmiştir. Aşağıdaki

âyette aynı emir tekrarlandıktan sonra, Kur'ân-ı Kerîm Müslümanlara özel bir izin verir. Buna göre, savaş halinde düşmanlarından gelebilecek bir saldırıdan endişe ederlerse namazı, ister at veya deve üzerinde olsunlar, ister yaya olsunlar, nasıl yapabiliyorlarsa öylece eda edebilirler. Fakat düşman tehlikesi geçtikten sonra, namazı normal şekilde eda etmeleri emredilmiştir. Bu prensip aşağıdaki ifadelerle ortaya konmuştur:

"*Bütün namazlara ve özellikle orta namaza gereken itinayı gösterin ve bütün benliğinizle Allah huzurunda kıyama durun. Fakat bir korku içindeyseniz, o zaman yaya veya binitli olarak (namaz kılarsınız), ancak emniyet içinde olduğunuz zaman, Allah'ın adını O'nun size öğrettiği şekilde anın.*" (Bakara, 2/238-239)

Bu âyetlerde dikkate değer birkaç nokta bulunmaktadır:

İlk olarak bu âyet, birden fazla namazın Müslümanlar üzerine zorunlu (farz) olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat bu namazların tam sayısı ne bu âyette, ne de Kur'ân-ı Kerîm'in başka herhangi bir yerinde verilmiş değildir. Zorunlu (farz) namazların sayısının beş olduğu sadece Hz. Peygamber tarafından belirtilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm "*Bütün namazlara ve özellikle orta namaza gereken itinayı gösterin*" demek suretiyle Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) Müslümanlara yönelik buyruklarını onaylamaktadır.

İkinci olarak âyet, 'orta namaz'a özel bir vurgu yapar, fakat onu belirlemez. Onun tayini de Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) bırakılmıştır.

Üçüncü olarak, bizim konumuzla ilgili en önemli cümle "Emniyet içinde olduğunuz zaman, Allah'ın adını O'nun size öğrettiği şekilde anın" cümlesidir. Burada 'Allah'ın adını anma'nın manasının 'namaz kılmak' olduğu apaçıktır, çünkü bağlam başka herhangi bir manaya izin vermez.

Şimdi, Kur'ân-ı Kerîm Müslümanlara, emniyet halindeyken kendilerine Allah tarafından öğretildiği şekilde namaz kılmaları talimatını vermektedir. Bu, normal şekilde namaz kılmanın Müslümanlara bizzat Allah tarafından öğretilmiş bulunduğuna dair kesin bir delildir. Fakat Kur'ân-ı Kerîm'de namaz kılmanın hiçbir şekli zikredilmiş değildir. Kutsal Kitab'da namaz kılmanın detaylı şeklini zikreden herhangi bir âyet yoktur. Namazı nasıl kılacakları konusunda Müslümanları eğiten sadece Hz. Peygamber'dir (sallallahu aleyhi ve sellem). Fakat Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber'in öğretmesini Allah'ın öğretmesi olarak telakki etmektedir.

Bunun manası şudur: Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de içerilmeyen bir 'gayr-i metlüv vahiy' vasıtasıyla Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) namaz kılma şeklini göstermiş, Hz. Peygamber de (sallallahu aleyhi ve sellem) onu Müslümanlara öğretmiştir. Şu halde nasıl namaz kılınacağı Allah tarafından Müslümanlara Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) öğretmesi vasıtasıyla öğretilmiş olmaktadır. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) öğretmesi âyet-i kerimede Allah'ın öğretmesi olarak nitelendirilmiştir, çünkü o 'gayr-i metlüv vahiy'e dayanmaktaydı.

9. Bazı münafıklar Hudeybiye Seferi'nde Hz. Peygamber'e refakat etmemişlerdi. Daha sonra Müslümanlar Hayber Gazası'na çıkmaya karar verince, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu yolculukta sadece Hudeybiye Seferi'ne katılanların kendisine refakat edebileceğini ilan etti. Hudeybiye'ye gitmeyen münafıklar, şimdi Hayber Gazası'na katılmakla ilgileniyorlardı, çünkü tahminlerine göre Müslümanların oradan kendilerinin de pay almak istedikleri yüklü miktarda ganimet elde edeceklerini bekliyorlardı. Fakat bu arzularının hilafına Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) onların savaşa katılmalarına izin vermedi.

Bu olaya Kur'ân-ı Kerîm'in şu âyetinde atıfta bulunulmuştur:

"*Şu geride kalanlar, siz ele geçirmek üzere ganimetlere doğru yola çıktığınızda 'Bırakın biz de sizi takip edelim' diyecekler.* ***Onlar Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki 'Siz asla bizi takip etmeyeceksiniz, çünkü Allah daha önce böyle buyurdu.'***" (Fetih 48/15)

Yukarıdaki âyetin vurgu yapılan kısmı göstermektedir ki, Allah'ın, münafıkların Hayber Savaşı'na katılımına mani olan ve savaşı Hudeybiye'ye katılanlarla sınırlandıran daha önce geçmiş bir hükmü bulunmaktaydı. Fakat Kur'ân-ı Kerîm'in herhangi bir yerinde böyle bir ifade mevcut değildir. Bu sadece nebevi bir talimattır. Oysa ki Allah Teala onu kendi ifadesi olarak nitelendirmektedir. Sebep açıktır. Bu nebevi talimat, Allah'ın, Kur'ân-ı Kerîm'de bulunmayan ve Peygamber tarafından bir 'gayr-i metlüv vahiy' vasıtasıyla alınmış bir emrine dayanmaktaydı. Şu halde bu da Allah'ın herhangi bir ifadesi kadar kesin bir vahiydi.

10. Peygamberliğinin ilk günlerinde Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kendisine vahyedilen Kur'ân âyetlerini aldığı zaman, unutur endişesiyle onları anında aynen tekrar ederdi. Bu onun için yorucu bir işlemdi, çünkü aynı anda hem vahyi dinlemenin, hem onu doğru bir şekilde anlamanın, hem de hafızasına almanın çok zor bir şey olduğunu hissediyordu. Allah Teala aşağıdaki Kur'ân âyetlerini vahyederek onu bu sıkıntıdan kurtardı:

"*Onu (vahyi) alelacele almak için dilini hareket ettirme. Onu (senin kalbinde) biraraya getirmek ve onu tekrar etmek bize aittir. Öyleyse onu okuduğumuz zaman, sadece onun okunmasını takip et.* ***Sonra onu açıklamak da bize aittir.***" (Kıyame 75/16-19)

Son cümlede Allah Teala, Kur'ân-ı Kerîm âyetlerini kendisine açıklayacağına dair Hz. Peygamber'e vaadde bulunmuştur. Bu açıklamanın Kur'ân-ı Kerîm'in bizzat kendisinden ayrı bir

şey olacağı aşikardır. O Kur'ân değildir. O, Kur'ân'ın açıklaması veya onun yorumudur. Dolayısıyla o, zorunlu olarak Kutsal Kitab'ın ifadelerinden ayrılmış farklı bir formda olacaktır. İşte 'gayr-i metlüv vahiy' ile kasdedilen de tam olarak budur. Fakat, formları her ne kadar farklı olsa da Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) vahyedilen her iki vahiy çeşidi de Allah'tandır ve her ikisine de Müslümanlar tarafından inanılması ve itaat edilmesi zorunludur.

11. Kur'ân-ı Kerîm Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle diyor:

*"**Allah sana Kitab'ı ve hikmeti vahyetmiş [indirmiş] ve sana bilmediğini öğretmiştir**. Allah'ın senin üzerindeki lutfu gerçekten büyüktür."* (Nisâ, 4/113)

Bu âyette hikmet'in vahyi, Kitab'ın vahyinden ayrı olarak zikredilmiştir. Bu göstermektedir ki burada atıfta bulunulan hikmet, Kur'ân-ı Kerîm'e ilaveten başka bir şeydir ve o da Allah Teala tarafından Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) vahyedilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm devamla şöyle demektedir:

"Ve (Allah) sana bilmediğini öğretmiştir."

Bunun anlamı şudur: Allah sadece Kitab'ı vahyetmemiş, aynı zamanda hikmeti de vahyetmiştir ve Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) daha önce bilmediği şeyleri de öğretmiştir. Bu öğretim, ister Kur'ân-ı Kerîm, ister 'gayr-i metlüv vahiy' vasıtasıyla olsun, Allah'ın bir elçisi olarak Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) icra ettiği görevler çerçevesinde Allah tarafından Peygamber'ine verilen bütün direktif çeşitlerini içine alır.

12. Kur'ân-ı Kerîm aşağıdaki ifadelerde muhtelif vahiy çeşitlerini özetlemiştir:

"Allah bir insana ancak vahiy yoluyla veya bir perde arkasından hitab eder, yahut ona Kendi izniyle dilediğini vahyedecek bir elçi gönderir. Çünkü O yüceler yücesidir, tam hüküm ve hikmet sahibidir." (Şura, 42/51)

Şimdi, Kur'ân-ı Kerîm'in vahyedilmesi bu üç yoldan üçüncüsü yani âyette 'elçi' kelimesiyle tanımlanan melek vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu diğer bazı âyetlerde açık bir şekilde ortaya konur:

*"De ki, kim **Cibril**'e (melek Cebrail) düşman olursa, (bilsin ki) onu (Kur'ân'ı) Allah'ın izniyle senin kalbine indiren odur."* (Bakara, 2/97)

"Şüphesiz o (Kur'ân), Alemlerin Rabbı'nın vahyi [indirmesi]dir. Ruhu'l-Emin tarafından apaçık bir Arap diliyle senin kalbine indirilmiştir.[3] *Bu senin uyarıcılardan olman içindir."* (Şuara, 26/192-195)

Bu âyetler, Kur'ân-ı Kerîm'in, birinci âyette *Cibril*, ikinci âyette Ruhu'l-Emin olarak isimlendirilen bir melek vasıtasıyla vahyedilmiş bulunduğu noktasında son derece açıktır. Fakat daha yukarıda iktibas olunan âyet (Şura, 42/51), iki vahiy çeşidi daha bulunduğunu ifade etmektedir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bağlamında bu iki vahiy çeşidi de kullanılmıştır. Bunun anlamı şudur: Hz. Peygamber'e gönderilen vahiy sadece Kur'ân-ı Kerîm'le sınırlı değildi, bilakis başka vahiyler de vardı. İşte bu vahiyler 'gayr-i metlüv vahiy' olarak ifade edilmektedir.

Bunlar 'gayr-i metlüv vahy'in sadece mevcudiyetini değil, aynı zamanda güvenilir ve otantik oluşunu ve de bağlayıcı tabiatını doğrulayan onaltı âyettir. Burada, bu tür vahyi temellendirmek için Kur'ân-ı Kerîm'de bulunabilen bütün materyalleri ortaya koymak hedeflenmemekte; belki sadece temel olarak maksada hizmet eden bazı örnekler verilmektedir. Fakat daha öteye geçmeden önce burada, yukarıda tartışıldığı üzere Kur'ân-ı Kerîm ışığında ispatlanmış bulunan sonuçları hatırlamak ve özetlemek faydalı olacaktır:

---

3 Âyetin Arapça orijinalinde "*Onu senin kalbine Ruhu'l-Emin indirdi*" şeklindedir (ç.n.).

1- Diğer peygamberler gibi Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) görevi de sadece İlahi Kitab'ı nakletmek değildir. O aynı zamanda Kitab'ı öğretmek, hikmeti öğretmek ve pratik olarak eğitmek suretiyle insanları arıtmakla da görevlidir.

2- 'Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) itaat', Allah'a itaatla aynı derecede zorunludur; çünkü Allah'a itaat Kur'ân-ı Kerîm'de daima Peygamber'e itaatla birlikte zikredilmiştir.

3- 'Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) itaat', pratikte 'Allah'a itaat' demektir. Dolayısıyla Allah'a itaat, Peygamber'e itaat olmaksızın gerçekleşemez.

4- Müslümanlar sadece Hz. Peygamber'e itaat etmekle yükümlü değillerdir, aynı zamanda O'nu takip etme yükümlülüğü altındadırlar.

5- Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir elçi sıfatıyla ne söyler veya ne yaparsa, bu daima Allah'tan gelen bir vahye dayanmakta veya onun tarafından onaylanmaktadır.

6- Bu vahiy bazen Kur'ân-ı Kerîm'de ihtiva edilmekte ve vahy-i metlüv olarak isimlendirilmekte, bazen de Kur'ân-ı Kerîm'e ilave olarak gönderilmekte ve bu da 'vahy-i gayr-i metlüv' olarak adlandırılmaktadır.

Bir Yöneticiye İtaatten Farklı Olarak Peygamber'e İtaat

Sünnetin otoritesine itiraz edilirken bazı çevreler tarafından sık sık kuvvetle vurgulanan diğer ihtimal de, tamamen Kur'ân-ı Kerîm âyetlerine dayanan yukarıdaki sonuçlarla bütünüyle devre dışı kalmaktadır. Şu iddia zaman zaman dile getirilir: Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) itaati öngörürken, O'na bir peygamber sıfatıyla değil, bir yönetici veya bir devlet başkanı sıfatıyla itaati kasdetmektedir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) aynı zamanda Müslümanların yöneticisi olduğun-

dan, onların O'na 'itaat' etmeleri ve O'na 'tabi' olmaları emredilmiştir. Fakat O bu dünyadan göçtükten sonra, O'na şahsi olarak itaat etmek o kadar zorunlu değildir. Bu durumda kim yönetimi ele alırsa, itaat meselesinde Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) yerini alacak ve Müslümanlar ona tabi olacaklardır.

Bu yanlışlık, Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem), bir elçi veya bir peygamber vasfı ile değil de, bir yönetici sıfatıyla itaatin emredilmiş olduğu yolundaki yanlış anlamaya dayanmaktadır.

Fakat hemen yukarıda iktibas olunan âyetler bu yanlış anlamaya mahal bırakmamaktadır. Bunun sebepleri şunlardır:

1- Kur'ân-ı Kerîm 'Hz. Peygamber'e itaat'i emrettiği her yerde daima, 'yönetici'ye itaate veya özel niteliği ile 'Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) itaate değil, 'Resûl'e itaat etme'ye atıfta bulunmuştur. Bu açık olarak gösterir ki, O'na bir resûl/elçi olması sebebiyle itaat olunması gerekmektedir.

Ben birisine 'babana itaat et' dediğimde, bunun manası onun baba olmasının, ona itaat edilmesinin temel sebebini teşkil etmesidir. Eğer 'öğretmenine itaat et' dersem, aşikardır ki onun öğretmen olması, ona itaat etmenin sebebini teşkil eder. Hiç kimse bu cümleleri makul bir şekilde aksine yorumlayamaz. Şu halde Allah Teala 'Resûl'e itaat edin' dediği zaman, O'nun peygamberliğinin O'na itaatin sebebi olmadığını söylemek nasıl makul olabilir?

2- Kur'ân-ı Kerîm aşağıdaki ifadesiyle en azından bir defa 'bu en ufak yanlış yorumlama ihtimalini dahi ortadan kaldırmıştır:

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Resûl'e ve içinizden emir (otorite) sahiplerine de itaat edin." (Nisâ, 4/59)

Burada, Resûl'e itaat, idari otoritelere itaatten ayrılmıştır ki bunun anlamı şudur: 'Resûl' ve 'otorite sahipleri'nin her ikisine de ayrı özellikleriyle itaat olunması gerekmektedir.

Burada şunu da kaydetmek önemlidir: Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) durumunda bu özelliklerin her ikisi de O'nun şahsında toplanmıştı. O bir yönetici olduğu kadar bir Resûldü de. Bu sebeple, Kur'ân-ı Kerîm eğer Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) itaati sadece O'nun hayatıyla sınırlamayı murad etmiş olsaydı, kolaylıkla 'Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) itaat edin' denirdi. Fakat bu ifadeden kaçınmak suretiyle Kur'ân-ı Kerîm, O'nun bu iki özelliğini net bir şekilde ayırdetmiş ve en küçük yanlış anlama vehmini dahi ortadan kaldırmak ve böylece bir özelliğin diğeriyle karışmasına mahal bırakmamak için bunların her birini ayrı ayrı zikretmiştir.

Dahası bu âyette kaydedilmesi gereken başka bir nokta daha vardır. Burada 'otorite sahipleri' tabiri çoğul olarak zikredilirken, 'Resûl' kelimesi tekil kullanılmıştır. Bu, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) son resûl olduğuna ve O'ndan sonra peygamber gelmeyeceğine işaret etmek içindir. Öyleyse O'na bir peygamber olarak itaat, daima ve sadece bizzat O'na mahsus bir özellik olarak kalacaktır. Gelecekte hiç kimse bu itaatte O'na ortak olamaz. Diğer taraftan, birbirinin peşisıra gelen idari otoriteler büyük miktarda olacaktır. Bu tür itaat vahiy zamanında mevcut yönetici ile sınırlı değildir; aksine daha sonra gelen bütün idari otoriteleri kapsamaktadır.

3- Daha önce tespit edildiği üzere Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) itaat, O'nun Allah'tan almakta olduğu '[metlüv ve] gayr-i metlüv vahy'e dayanmaktaydı. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm O'na itaati, bizzat 'Allah'a itaat' olarak görmüştür. Buna karşılık hiçbir yönetici ya da devlet başkanı herhangi bir çeşidiyle vahiy aldığını iddia edemez.

Bu sebepten dolayı bir yönetici tâbileri üzerinde idari bir otorite kurabilir, fakat *şeriat* kuralları koyamaz. Onun emirleri sırf idari emirler olup, vatandaşlar tarafından sadece bu özelliği

çerçevesinde itaat edilmesi gereken emirlerdir. O, Kur'ân-ı Kerîm ve *sünnet*te kutsal olarak kabul edilmiş herhangi bir *Şeriat* kuralını hükümsüz kılamadığı gibi, onun emirleri, Şeriat kuralları gibi bütün zamanlar için uyulması zorunlu emirler olarak da görülemez, çünkü bunlar Allah'tan gelen herhangi bir vahye dayanmamaktadır. Bunlar sadece *Şeriat*'ın belli bir kural getirmediği ve problemi yöneticinin takdirine bıraktığı alanda geçerlidir.

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) durumu ise tamamen farklıdır. O bir resûl olarak Allah'tan metlüv ve gayr-i metlüv her iki türde de vahiy almaktadır. O'nun nebevi emirleri bu sebeple, sadece kendi şahsi kanaatlerine dayanan idari emirler değildir. Bunlar vahye dayanmakta veya en azından vahiy tarafından onaylanmaktadır. Şimdi bu iki durumu biraz daha açalım:

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) emirleri bazen, orijinal kaynağını 'metlüv ve gayr-i metlüv' vahyin teşkil etmesi anlamında vahye dayanır. Bu vahiy olmasaydı, O böyle emirler vermezdi. Bunların ilahi karakterinden herhangi bir şüphe duyulamaz. Dolayısıyla bunlar *Şeriat*'ın bir parçasını oluşturur.

Bununla birlikte bazı durumlarda emirlerin kaynağı vahiy değildir. Bunlar temelde Hz. Peygamber'in olayları analizine dayanmaktadır. Fakat bunlar da daha sonra gelen bir vahiy tarafından onaylanır. Bu onay da yine iki türlü olur: Bazen, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kararı bir vahiy tarafından desteklenmek suretiyle açık ifadelerle meydana gelir, bazen de zımni bir onay şeklinde gerçekleşir. Eğer Allah Teala, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) belli bir fiilini düzeltmiyor ise, bu zorunlu olarak o fiilin Allah tarafından onaylandığı anlamına gelir.

Sebep açıktır. Allah'ın bir peygamberi, O'nun iradesinin bir sözcüsü olarak daimi bir ilahi gözetim altında bulunur. O, Allah'ın iradesiyle tam bir uyum içinde olmayan bir şey söyler veya yaparsa o konuda mutlaka uyarılır. Kur'ân-ı Kerîm birkaç âyette, Allah'ın Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından niyetlenilmiş veya yapılmış bazı fiilleri tasvib etmeyişini vurgulamıştır. Şu halde Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kontrol edilmeden bırakılmış herhangi bir fiili yoktur.

Bu perspektifte, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir şey yapar ya da bir emir çıkarır da bu durumu tasvib etmeyen metlüv veya gayr-i metlüv herhangi bir vahiy gelmezse, bu zorunlu olarak söz konusu fiil veya emrin Allah Teala tarafından onaylanmış olduğu anlamına gelir, çünkü aksi doğru olsaydı vahiy asla sessiz kalmaz, Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) tasvip etmeyişin doğrudan ifadelerle bildirildiği belli durumlarda geldiği gibi hatayı düzeltmek için mutlaka gelirdi.

Şu halde, Hz. Peygamber peygamber sıfatıyla bir şey söyler veya yapar da bunun aksine bir vahiy gelmezse, O'nun söz veya fiilinin zımnen onaylanmış olduğunu kabul edilmelidir.

Bundan dolayı şunu söylemek doğrudur ki, O'nun bütün talimatları ve fiilleri vahye dayanmakta veya açık ya da gizli bir şekilde vahiy tarafından onaylanmaktadır.

O'ndan sonra hiçbir yöneticiye böyle bir otorite atfedilemez, çünkü O'ndan sonra vahiy sona ermiştir. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm, idari otoritelere itaatten ayrı olarak Resûl'e itaat konusuna dikkat çeker.

Bu üç ana sebep çerçevesinde, Kur'ân-ı Kerîm tarafından vurgulanan 'Resûl'e itaat'in, 'idari otoriteye itaat' manasına geldiği yolunda bir yanlış anlamaya herhangi bir mahal bulunmamaktadır. Gerçekte O'na itaatin zorunlu olmasının yegane sebebi, O'nun bir peygamber olması ve O'nun talimat ve fiillerinin

Allah'ın iradesini yansıtmasıdır. Şu halde, Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinin kaydından başka bir şey olmayan 'Sünnet', Allah'a ve O'nun Kutsal Kitab'ına inanan bütün Müslümanlar üzerinde bağlayıcı bir otoriteye sahiptir.

İkinci Bölüm

NEBEVİ OTORİTENİN ALANI

NEBEVİ OTORİTENİN ALANI

Önceki bölümde iktibas olunan Kur'ân âyetleri ve onlardan çıkarılan tabii sonuçlar, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) 'Sünnet'inin otoritesini ispatlamak için yeterlidir. Onun İslâm hukukunun bir kaynağı olması bu açıdan ispatlanmış bulunmaktadır. Ancak Kur'ân-ı Kerîm genel bir kural veya prensip olarak sadece 'Resûl'e itaat'i vurgulamakla kalmamış; aynı zamanda O'na itaatin alanını belirlemek gayesiyle otoritenin farklı yönlerine ve uygulanması gereken muhtelif alanlarına dikkat çekmiştir.

Bu sebeple biz bu bölümde bu alanların her biri üzerinde ayrı ayrı durmak ve bu alanlarla ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'in bizden neler talep ettiğini ortaya koymak istiyoruz.

Peygamber'in Hüküm Koyma Yetkisi

Kur'ân-ı Kerîm'deki birkaç âyet, bir kanun koyucu veya hüküm koyucu olarak Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) otoritesini tespit etmektedir. Bunlardan bazıları aşağıya çıkarılmıştır:

"(Allah buyurdu ki:) Rahmetim her şeyi kuşatır (kuşatmıştır). O halde rahmetimi Allah'tan korkanlar, zekat *verenler ve âyetlerimize*

inananlar için pay ayırıp yazacağım. Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı (tanımlanmış) olarak buldukları o Resûl ve ümmi Peygamber'e inananlar (var ya) işte o (Peygamber) onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, ***onlara temiz şeyleri helal (meşru), pis şeyleri de haram (gayr-i meşru) kılar****, onların yüklerini ve üzerlerinde bulunan zincirleri kaldırır. Şu halde O'na inananlar, O'na hürmet gösterenler, O'na yardım edip O'nunla gönderilmiş nura tabi olanlar, işte bunlar felaha erenlerin ta kendileridirler."* (A'raf, 7/156-157)

Bu âyetteki vurgulu kısım, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) fonksiyonlarından birinin "temiz şeyleri helal kılmak, pis şeyleri de haram kılmak" olduğuna işaret etmektedir. Bu fonksiyon 'iyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamak'tan ayrılmıştır, çünkü bu sonraki, iyi olarak tespit edilen hususların tebliği, kötü kabul edilenlere karşı da uyarıda bulunulmasıyla ilgili olmaktadır, önceki ise eşyanın mübahlığı veya haramlığı konusunda yeni hukukları yürürlüğe koymak anlamına gelen meşru ve gayr-i meşru kılmayı temsil etmektedir. Burada bu yeni dini hukuklar ve kurallar getirme fonksiyonu Kur'ân-ı Kerîm'e değil, Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) nispet edilmiştir. Dolayısıyla burada 'meşru ve gayr-i meşru kılma'nın sadece Kur'ân-ı Kerîm'de ortaya konan hususların ilan edilmesi anlamına geldiği ileri sürülemez, çünkü bir hukukun ilan edilmesi, onu yapmaktan tamamen ayrı bir şeydir.

Zaten tespit edilmiş kuralların ilanına ilk cümlede ayrı olarak atıfta bulunulmuştur ki bu da '*O (Peygamber) onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder*' cümlesidir. İkinci cümledeki referans ise bu sebeple, sadece yeni hukuklar 'yapma'yadır.

Âyet ayrıca Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) 'inanma'ya da vurgu yapmaktadır. Mevcut bağlamda bu, net bir şekilde O'nun âyette zikredilen bazı şeyleri 'meşru', bazı şeyleri

'gayr-ı meşru' kılmayı da içeren bütün fonksiyonlarına inanma anlamına gelmektedir.

Dahası âyet O'*nunla gönderilmiş olan nura tabi olma*yı salık vermektedir. Burada yine 'Kur'ân-ı Kerîm'i takip etme' yerine 'nuru takip etme'nin emredilmiş olması, ister Kur'ân-ı Kerîm vasıtasıyla, isterse gayr-i metlüv vahiyle olsun Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) gönderilmiş olan ve O'nun fiil ve talimatlarında aksettirilmiş bulunan bütün emirleri ihtiva etmesi içindir.

Hangi açıdan bakılırsa bakılsın bu âyet şüphesiz Hz. Peygamber'in yeni hüküm koymada Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilenlere ilave olarak gayr-i metlüv vahye dayanan bir otoriteye sahip olduğu gerçeğinin açık bir delilidir.

2. Kur'ân-ı Kerîm şöyle diyor:

"*Allah'a ve ahiret gününe inanmayan ve* ***Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayanlarla savaşın***." (Tevbe, 9/29)

Altı çizili kısım, 'Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram sayma'nın zorunlu olduğuna ve bir şeyi haram kılma yetkisinin sadece Allah Teala'ya mahsus olmadığına işaret etmektedir. Hz. Peygamber de (sallallahu aleyhi ve sellem), Allah'ın izniyle bu otoriteyi kullanabilir. Allah'ın otoritesi ile Peygamber'in otoritesi arasındaki fark şüphesiz ki önemlidir. İlki tamamen bağımsız, zati ve kendi kendine varolandır, sonrakinin otoritesi ise Allah'tan alınmış ve O'ndan gelen vahye bağımlıdır. Ancak şu var ki Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu otoriteye sahiptir ve Allah'ın otoritesine boyun eğdikleri gibi Peygamber'in otoritesine de boyun eğmek inananlar için zorunludur.

3. Kur'ân-ı Kerîm buyuruyor ki:

"Erkek olsun kadın olsun, inanmış hiçbir mü'min, Allah ve Resûlü bir şeye karar verdikleri zaman o konuda tercihte bulunma hakkına sahip değildir. Kim Allah'a ve Resûlü'ne itaatsizlik ederse yolunu şaşırıp apaçık bir yanlışa düşmüş olur." (Ahzab, 33/36)

Burada, Allah ve Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) her ikisinin kararlarının da inananlar üzerinde bağlayıcı olduğu ilan edilmiştir. 'Allah' ve 'Resûlü' arasında bulunan 've' kelimesinin hem bağlaç hem de ayraç manasını birarada taşıması zikre şayandır. Burada kelimeye sadece bağlaç anlamı vermek düşünülemez, çünkü bu durumda bu, Allah'ın, Peygamber'in kararı ile birlikte bulunmayan kararını devre dışı bırakmak olacaktır ki bu ilahi kelamın tasavvur edilmesinde son derece yanıltıcı bir ifade olur.

Bu sebeple yegane makul anlam, 've' kelimesini hem bağlaç, hem de fasıla manalarına almaktır. Bu durumda mana şöyle olur: Allah veya Resûlü, herhangi biri veya her ikisi bir şeye karar verdikleri zaman, inananların, onların kararını kabul etmekten başka seçenekleri yoktur.

Bu sebeple şu açıktır ki Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kendi kararlarına teslim olmakla mükellef bulunan mü'minlerin ferdi ve kollektif problemleri hakkında kararlar alma konusunda meşru otoriteye sahiptir.

4. Kur'ân-ı Kerîm şöyle buyuruyor:

"Resûl size ne veriyorsa onu alın, neyi yasaklıyorsa ondan da kaçının." (Haşr 59/7)

Bu âyetin bağlamı her ne kadar savaş ganimetlerinin dağıtımı ile ilgiliyse de, Kur'ân-ı Kerîm'in yorumlanmasında şu iyi bilinen bir prensiptir ki, bir âyet özel bir olay hakkında vahyedilmiş olsa da, eğer kullanılan ifadeler genel ise, bu ifadeler genel anlamı içinde izah edilir, sadece o özel olaya hasredilemez.

Bu prensibi göz önünde tutarsak hiç tartışmasız, bu âyet Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) hakkında şu genel kuralı vermektedir: O'nun verdiği emirler inananlar üzerinde bağlayıcıdır ve yasakladığı şeyler de onlar için haram hükmü taşır. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm emirler verme, hüküm koyma ve yasaklar getirme konusunda Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) meşru bir otorite vermiştir.

Burada Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) değerli sahabisi Abdullah b. Mes'ud'un (ö. 32/652) bir kadına verdiği hikmetli cevabı kaydetmenin tam yeridir.

Esed kabilesinden bir kadın Abdullah b. Mes'ud'a geldi ve dedi ki 'Senin şu şu hususları yasak olarak kabul edip etmediğini öğrenmeye geldim. Allah'ın Kitabı'nı baştan aşağıya inceledim, fakat bunlar hakkında böyle herhangi bir yasak bulamadım.'

Bunun üzerine Abdullah b. Mes'ud şöyle cevap verdi: *"Kitab'ı okusaydın onu bulurdun. Allah Teala buyuruyor ki: Resûl size ne veriyorsa onu alın, neyi yasaklıyorsa ondan da kaçının."* (Haşr 59/7)[4]

Bu cevapla Abdullah b. Mes'ud, bu âyetin Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bütün emir ve yasaklarını içine alacak kadar kapsamlı olduğuna ve sorulan yasaklar Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından getirilmiş olduğundan, dolaylı da olsa bunların bu âyetin bir parçasını oluşturduğuna işaret etmiştir.

5. Kur'ân-ı Kerîm buyuruyor ki:

"Doğrusu hayır, Rabbine and olsun ki onlar aralarında ihtilaf ettikleri hususlarda seni hakem kabul edip de verdiğin hükümden dolayı içlerinde herhangi bir sıkıntı duymaksızın tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmaz (sayılmaz)lar." (Nisâ, 4/65)

---

4 Rivayet için bk. İbn Mace, *Nikah*, 52.

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bu âyette tespit edilen otoritesi ilk bakışta O'nun önüne getirilmiş ihtilaflar hakkında hüküm vermekle ilgili bir otorite gibi görünür. Fakat burada kullanılan yapı üzerinde iyice düşünüldükten sonra, bu otoritenin bir hakiminkinden daha öte bir şey olduğu ortaya çıkar. Bir hakim hiç şüphesiz kararlarını vermek için bir otoriteye sahiptir ve ilgili taraflar onun hükümlerine itaat etmekle yükümlüdürler, fakat onun kararlarına teslim olmak, bir Müslüman olmak için şart değildir. Birisi tam yetkili bir hakimin hükmünü kabul etmese, bu onun hesabına, cezalandırılmakla sonuçlanabilecek çok kötü bir davranış ve büyük bir hata olabilir, fakat o kişi sadece bu sonuç üzerine İslâm dairesinden dışlanamaz, inançsız olarak kabul edilemez.

Bunun aksine âyet Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) verdiği hükümleri kabul etmeyen bir kişinin bir mümin olarak kabul edilemeyeceğinde şiddetle ısrar eder. Bu vurgulu ısrar Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) otoritesinin sıradan bir hakimin otoritesi gibi olmadığını göstermektedir. O'nun hükümlerinin reddi inançsızlığa varır. Bu da göstermektedir ki burada Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) atıfta bulunulan hükümleri, bir muhakeme sürecinde verilen normal hükümler değildir. Bunlar, Allah'tan aldığı metlüv veya gayr-i metlüv vahye dayalı olarak O'nun tarafından ortaya konan hukuki hükümlerdir. Dolayısıyla bu hukuki hükümlerin reddi gerçekte, sonuçta reddedeni İslâm dairesinden çıkaracak olan ilahi emirlerin reddi anlamına gelmektedir.

Bu bakış açısından bakıldığında bu âyet, Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) sadece bir hakim otoritesi vermekle kalmamakta, aynı zamanda O'na, ilahi hukuk kadar Müslümanlar üzerinde bağlayıcı olan bir hukuk yapma yetkisini vermektedir.

6. Kur'ân-ı Kerîm buyuruyor ki:

"Onlar, 'Allah'a ve Resûl'e inandık ve itaat ettik' derler. Bütün bunlardan sonra onların bir grubu gerisin geriye dönerler. Bunlar mü'min değillerdir. Aralarında hüküm vermek için Allah'a ve Resûlü'ne çağırıldıklarında onların bir grubu (bir bakarsın) yüz çevirirler. Fakat onları ilgilendiren bir hak [menfaat] olsa, ona itaatle [koşa koşa] gelirler. Onların kalplerinde bir hastalık mı var, yoksa şüphe içindeler mi, yahut Allah ve Resûlü'nün kendilerine haksızlık yapacağından mı korkuyorlar? Hayır asıl zalimler onlardır. Aralarında (Peygamber'in) hüküm vermesi için Allah'a ve Resûlü'ne çağırıldıklarında mü'minlerin bütün söyleyecekleri ancak 'İşittik ve itaat ettik' demekten ibarettir. İşte felaha erenler de onlardır. Kim Allah'a ve Resûlü'ne itaat eder ve Allah'tan korkup O'ndan sakınırsa işte asıl kazananlar bunlardır." (Nur, 24/47-52)

Bu âyetler de Müslüman olmak için, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hükümlerine kayıtsız şartsız teslim olmanın şart olduğunu ihtiva etmektedir. Davet olundukları halde ihtilafları konusunda O'na müracaat etmeyenler, Kur'ân-ı Kerîm'e göre mü'min muamelesi göremezler. Bu da bir önceki âyette zikredilen aynı prensibi bildirmektedir: Allah'a ve Resûlü'ne inanmanın temel unsuru, Peygamber'in otoritesinin bütün kalple kabul edilmesidir. İhtilaflar konusunda O'na danışılmalı ve itaat olunmalıdır. O'nun kararlarına tam bir teslimiyetle uyulmalı ve O'nun tarafından kesin bir şekilde dile getirilen hukuki hükümler bağlayıcı kabul edilmelidir.

Hz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerîm'i Yorumlama Konusundaki Otoritesi

Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) verilen ikinci tür otorite Kutsal Kitab'ı yorumlama ve açıklama konusundaki otoritedir. O, Kur'ân-ı Kerîm'in yorumlanmasında nihai otoritedir. Kur'ân-ı Kerîm şöyle der:

"İnsanlara, kendilerine indirileni açıklayasın diye sana Öğüt'ü[5] *(yani Kur'ân'ı) indirdik. Umulur ki düşünürler."* (Nahl 16/44)

Burada çok açık bir şekilde ortaya konmuştur ki, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) temel fonksiyonu Kutsal Kitab'ı açıklamak ve kendisine indirilen vahyi yorumlamaktır. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) doğrudan hitab ettiği Mekke Arapları'nın Kur'ân metninin herhangi bir tercümesine ihtiyaç duymadıkları açıktır. Kur'ân-ı Kerîm zaten onların anadillerinde vahyedilmişti. Son derece cahil ve ümmi olmalarına rağmen, dil ve edebiyatları üzerinde hakimiyet sahibiydiler. Onların güzel şiirleri, beliğ hitabetleri, etkileyici diyalogları Arap edebiyatında zenginliğin temel kaynaklarıdır. Onlar hiç kimsenin kendilerine Kur'ân metninin zahiri manasını öğretmesine ihtiyaç duymadılar. Onların metinsel manayı anlamış olmaları herhangi bir şüpheden varestedir.

İşte bundan dolayıdır ki, Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) tevdi edilen açıklamanın Kitab'ın lafzi manasından daha öte bir şey olduğu aşikardır. Bu, Allah Teala'nın muradı konusunda, ihtiyaç duyulan bütün ayrıntıları ve gerekli bütün imaları içine alan bir açıklamaydı. Bu detaylar da Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından gayr-i metlüv vahiy vasıtasıyla alınmaktadır. Daha önce tartışıldığı gibi, Kur'ân-ı Kerîm açık bir şekilde şöyle demişti:

"Sonra onu açıklamak da bize aittir." (Kıyame 75/19)

Bu âyet bu konuda kendi kendini açıklayıcıdır. Kitab'ı kendisine açıklayacağına dair bizzat Allah Teala Hz. Peygamber'i (sallallahu aleyhi ve sellem) temin etmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in Kitab'a getirdiği her açıklama bizzat Allah'ın açıklamasına dayanmaktadır. Bu sebeple O'nun Kur'ân-ı Kerîm yorumu,

---

5 Buradaki orijinal Arapça kelime zikrdir ki tartışmasız Kur'ân-ı Kerîm'e atıfta bulunmaktadır.

muhtemel bütün yorumların üzerindedir. Şu halde O Kur'ân-ı Kerîm'in tefsir ve yorumunda nihai otoritedir. O'nun sözü bu bapta son sözdür.

Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı Açıklama Örnekleri

Daha spesifik olması için, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından bize sunulan Kutsal Kitab yorumlarından birkaç somut örnek vermek istiyorum. Bu örnekler aynı zamanda Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) *sünnet*ini gözardı ettiğimizde neler kaybedeceğimizin esaslı boyutlarını gösterecektir:

1. *Namaz* (salat), İslâm'ın imandan sonra tartışmasız birinci temel rüknü olarak kabul edilen malum ibadet şeklidir. Kur'ân-ı Kerîm yetmişten fazla yerde ona riayet olunmasını emretmiştir. Doğrudan doğruya *namaz*a riayet etme emrini veren bu kadar âyet olmasına rağmen, bütün Kitab boyunca ona riayetin nasıl olacağını ve nasıl kılınacağını açıklayan herhangi bir âyet yoktur.

*Namaz*ın, *rüku*, *sücud* veya *kıyam* gibi bazı temel rükünleri şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilir. Fakat *namaz* kılmanın tam şekli bir bütün halinde açıklanmamıştır. Onu eda etmenin mükemmel bir şeklini biz sadece Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) *sünneti* vasıtasıyla öğreniyoruz. *Sünnet* gözardı edilirse, *namaz*ı eda etmenin doğru şekli hakkındaki bütün bu detaylar tamamiyle kaybolur. Sadece bu değil, hiç kimse sadece Kur'ân-ı Kerîm'e dayanarak *namaz* kılmanın alternatif bir şeklini ortaya koyamaz.

Kur'ân-ı Kerîm'in, en az yetmiş üç defa namazın ikame edilmesi emrini tekrar ettiği halde onun kılınması gerektiği şekli tarif etme yolunu tercih etmemesi manidardır. Bunun mutlaka ardında yatan bir hikmet vardır. Kasden yapılmış olduğu görülen bu husus, *sünnet*in önemini gösteren noktalardan biridir.

İslâm'ın *namaz* kadar önemli temel bir rüknü ile ilgili bazı detaylar bir kenara bırakılacak olursa Kur'ân-ı Kerîm'le sadece temel prensiplerin verilmesinin amaçlandığı ortaya çıkmaktadır. Detaylar Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) açıklamalarına bırakılmıştır.

2. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de '*namaz*'ın belli bazı vakitlere bağlandığı zikredilir. Allah Teala şöyle buyuruyor:

*"Şüphesiz ki **namaz** mü'minler için zamanı belirlenmiş bir farzdır."* (Nisâ, 4/104)

Bu âyetten net bir şekilde ortaya çıkıyor ki, *namaz*ın eda edileceği özel vakitler vardır. Fakat bu vakitlerin neler olduğu Kur'ân-ı Kerîm'in herhangi bir yerinde zikredilmez. Hatta günlük farz namazın miktarının beş olduğu Kutsal Kitab'da hiç açıklanmaz. Biz sadece Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) *sünnet*i sayesindedir ki farz namazların tam sayısını ve hususi vakitlerini öğrenmiş bulunuyoruz.

3. Aynı durum her namazda kılınması gereken *rek'at* sayısı konusunda da geçerlidir. Kur'ân-ı Kerîm'in herhangi bir yerinde sabah namazının iki, öğle, ikindi ve yatsının dört *rek'at* olduğu zikredilmez; bütün bu hususlar sadece *sünnet*te zikredilmektedir.

Eğer *sünnet*e inanılmazsa, İslâm'ın ilk temel rüknü ile ilgili bütün bu zaruri detaylar tamamen meçhul kalır ki bu, aynı zamanda *namaz*ı pratiğe dökülmesi çok belirsiz bir farz haline dönüştürür.

4. Aynı şey, Kur'ân-ı Kerîm'de çoğu zaman *namaz*la birlikte zikredilen İslâm'ın ikinci temel rüknü *zekat* için de söz konusudur. '*Zekat* verme' emri Kutsal Kitab'da otuzdan fazla yerde bulunmaktadır. Fakat kim zekat vermekle mükelleftir? Zekat hangi ölçüye göre verilecektir? Hangi tür kazançlar zekat vecibesine dahildir ? Hangi tür kazançlar bundan muaftır? Hz. Peygamber'in

(sallallahu aleyhi ve sellem) *sünnet*i gözardı edilirse bütün bu sorular cevapsız kalır. Zekat hakkındaki bütün bu ayrıntıları açıklayan Hz. Peygamber'dir (sallallahu aleyhi ve sellem).

5. Ramazan orucu İslâm'ın üçüncü temel rüknü kabul edilir. Bu konuda da yine Kur'ân-ı Kerîm'de sadece temel prensipler yer alır. Zaruri ayrıntıların büyük kısmı Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) söz ve fiilleri vasıtasıyla ortaya koyduğu açıklamasına bırakılmıştır. Oruç boyunca yeme, içme ve cinsel ilişkiye girmeden başka hangi fiiller yasaklanmakta, hangisine izin verilmektedir? Hangi şartlar altında birisi gün içinde orucunu bozabilir? Oruç tutma esnasında ne tür bir tavır takınılmalıdır? Bütün bu ve benzeri ayrıntılar Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından zikredilmektedir.

6. Kur'ân-ı Kerîm *abdest*in nasıl alınacağını belirttikten sonra şöyle demektedir:

"Eğer ***cünüp*** *iseniz kendinizi tertemiz yapın."* (Maide, 5/6)

Kur'ân-ı Kerîm'de ayrıca *cünüp* birinin bu haldeyken namaz kılamayacağı da net bir şekilde açıklanır (Nisâ, 4/43). Fakat Kur'ân-ı Kerîm'in herhangi bir yerinde *cünüb*ün tarifi verilmediği gibi, cünüp bir kimsenin kendisini nasıl 'tertemiz' yapacağı da zikredilmez. Bütün bu sorulara açıklık getiren ve konuyla ilgili ayrıntılı talimatları ortaya koyan Hz. Peygamber'dir (sallallahu aleyhi ve sellem).

7. Kur'ân-ı Kerîm'in, İslâm'ın dördüncü temel rüknü olan hac ile ilgili emri şu ifadelerdedir:

"Gitmeye gücü yetenler [gitme yolu/imkanı bulanlar] için beyti hac etmeleri Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır." (Al-i İmran, 3/97)

Burada haccın (Mekke'ye yolculuk) kaç defa yapılmasının farz olduğu açıklanmamaktadır. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve

sellem) hayatta sadece bir defa haccetmekle farzın yerine getirilmiş olacağını açıklamıştır.

8. Kur'ân-ı Kerîm şöyle buyurur:

"Altın ve gümüşü biriktirip de onları Allah yolunda harcamayanlar var ya, işte onlara elem veren bir azabı müjdele." (Tevbe, 9/34)

Burada, 'biriktirmek' yasaklanmakta ve 'harcamak' emredilmekte, fakat ikisinin de miktarı açıklanmamaktadır. Hangi miktara kadar birisi parasını saklayabilir ve ne kadar harcamak farzdır? Her iki soru da bu konuda ayrıntılı kurallar ortaya koyan Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) açıklamasına bırakılır.

9. Kur'ân-ı Kerîm, kişinin kendisiyle evlenemeyeceği ve evlenilmesi yasak olan yakın akraba kategorisindeki kadınların listesini sayarken yasağı, aynı anda iki kız kardeşle evlenmeye de teşmil etmiştir:

"İki kız kardeşi bir arada [bir nikah altında] bulundurmak da (aynı şekilde yasaklanmıştır)." (Nisâ, 4/23)

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu âyeti açıklarken, yasağın sadece iki kız kardeşe hasredilmediğini beyan etmiştir. Âyet ise, hala veya teyze ile onun yeğenini bir nikah altında bulundurma yasağını da içeren bir prensibi ortaya koymuştur.

10. Kur'ân-ı Kerîm şöyle buyurur:

"Bugün temiz şeyler size helal kılındı." (Maide, 5/5)

Burada 'temiz şeyler' açıklanmaz. Helal 'temiz şeyler'in ayrıntılı listesi sadece, Müslümanlar için haram olan ve 'temiz şeyler' kategorisine girmeyen muhtelif çeşitteki yiyecekleri belirlemiş bulunan Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından verilmiştir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından herhangi bir açıklama yapılmamış olsaydı, herkes bu 'temiz şeyler'i kendi şahsi arzularına göre yorumlardı ve vahyin, iyi ile kötü arasında

net bir sınır çizme şeklindeki gerçek amacı ihlal edilmiş olurdu. Herkes neyin iyi, neyin kötü olduğunu belirlemede serbest bırakılmış olsaydı, o zaman ne bir vahyin, ne de bir peygamberin gereği olurdu. Kutsal Kitab ve Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) her ikisiyle birlikte bu ihtiyaç giderilmiştir.

Bu çerçevede daha birçok örnek kaydedilebilir. Fakat yukarıda verilen birkaç örnek herhalde, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından yapılan açıklamaların mahiyetini göstermeye ve Kur'ân-ı Kerîm tarafından takipçileri için takdir olunan İslâmî bir hayatın kurulmasında onların zaruretini ortaya koymaya yeterlidir.

Kur'ân-ı Kerîm Açıklanmaya İhtiyaç Duyar mı?

Bu tartışmayı bitirmeden önce, Kur'ân-ı Kerîm'in açıklanmasıyla ilgili olarak sık sık gündeme getirilen bir soruyu cevaplamak uygun olacaktır. Soru şudur: Kur'ân-ı Kerîm, herhangi bir kimsenin, onun muhtevasını açıklamasına ihtiyaç duyar mı? Kur'ân-ı Kerîm'in belli bazı yerlerde âyetlerinin kendi kendini açıklayıcı olduğunu, manalarının açık ve anlaşılması kolay olduğunu iddia ettiği görülür. Bu durumda dışarıdan herhangi bir açıklamaya lüzum olmaması gerekir. O halde nebevi açıklama üzerinde neden bu kadar vurgu yapılmaktadır?

Bu sorunun cevabı bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de bulunmaktadır. İlgili âyetlerin bir bütün halinde incelenmesi, Kur'ân-ı Kerîm'in iki tür farklı konuyu ele aldığını ortaya koyar. Birincisi, yalın gerçekliklere dair genel ifadelere ilişkindir ve bunlar, önceki peygamberler ve onların kavimleriyle ilgili tarihi olayları, Allah'ın insanoğluna olan lütuflarını anlatan ifadeleri, yer ve göklerin yaratılışını, ilahi kudret ve hikmetin kozmolojik delillerini, Cennet nimetleri ve Cehennem azabını ve benzer tarzdaki konuları ihtiva eder.

Diğer tür konular, *Şeriat*'ın emirlerini, İslâm hukukunun hükümlerini, bazı prensiplerin ayrıntılarını, belli emirlerin hikmetini ve diğer ilmi konuları içermektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de *zikr* (ders, vaaz, öğüt) olarak isimlendirilen birinci tür konuların anlaşılması şüphesiz cahil bir bedevinin bile başka herhangi birine başvurmadan yararlanabileceği kadar kolaydır. İşte bu tür konular hakkında Kur'ân-ı Kerîm şöyle buyurur:

"Şüphesiz biz zikr (ders almak) için Kur'ân'ı kolay kıldık. O halde var mı bir ders alan?" (Kamer, 54/22)

'*Zikr* (ders almak) için' ifadesi, Kur'ân-ı Kerîm'in kolaylığının birinci tür konularla ilgili olduğunu gösterir. Âyetin temel vurgusu Kur'ân'dan ders almaktır ve onun kolay olması sadece bu amaç içindir. Buna karşılık buradaki önerinin, Kitab'da bulunan doktriner ve hukuki hükümlerin yorumlanmasına ve hukuki kurallar çıkarılmasına teşmil edilebileceğine dair bir mana yoktur. Bu tür konuların yorumlanması da, kişinin öğrenme kapasitesinden sarfı nazarla herkesin kendisine bırakılmış olsaydı, Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber'i (sallallahu aleyhi ve sellem) Kitab'ı 'öğretme' ve onu 'açıklama' işiyle görevlendirmezdi. Yukarıda iktibas olunan ve Hz. Peygamber'i (sallallahu aleyhi ve sellem) Kur'ân-ı Kerîm'i 'öğreten' ve onu 'açıklayan' biri olarak takdim eden âyetler, Kitab'ın bir peygamberin öğretmesine ve onu yorumlamasına ihtiyaç duyduğu noktasında açıktır. Açıklamaya ihtiyaç duyan türdeki âyetlerle ilgili olarak bizzat Kur'ân-ı Kerîm şöyle buyurmaktadır:

"İşte biz bu temsilleri insanlara zikrediyoruz.[6] *Bunları bilgili olanlardan başkası anlamaz."* (Ankebut 29/43)

---

6 Âyet-i kerime *"İşte biz bu temsilleri insanlar için getiriyoruz.."* şeklinde de çevirilebilir (ç. n.).

Şu halde, birinci tür konuların 'kolaylığı', Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan emirlerin bütün hukuki ve pratik delaletlerini açıklayabilen bir peygamberin gerekliliğini dışarıda bırakmaz.

Peygamber Otoritesinin Zaman Sınırı

Şimdiye kadar nebevi otoritenin iki türünü incelemiş bulunuyoruz. Birinci olarak, Kur'ân-ı Kerîm'de bulunanlara ilave yeni hükümler getirme yetkisi, ikinci olarak Kur'âni talimatları açıklama, yorumlama ve tefsir etme yetkisi.

Fakat nebevi otoritenin diğer yönlerine geçmeden önce burada başka bir problemi çözmek gerekiyor.

Sünnetin tam otoritesini kabul etmekte tereddüt gösteren bazı kimseler tarafından zaman zaman şu iddia ileri sürülür: Kur'ân-ı Kerîm Hz. Peygamber'e yeni hüküm koyma veya Kitab'ı açıklayıp yorumlama konusunda bir yetki verdiğinde bu otoritenin sadece Peygamber'in zamanındaki insanlar için bağlayıcı olduğunu kasdetmiştir. Onlar Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) doğrudan kontrolü ve daimi gözetimi altında bulunuyorlar ve O'nun konuşmalarına bizzat muhatab oluyorlardı. Bu sebeple nebevi otorite sadece onlarla sınırlıydı. Bu, gelecek bütün nesillere ve zamanlara teşmil edilemez.

Bu tartışma bizi nebevi otoritenin zaman sınırını tespite götürür. Problem şudur: Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) otoritesi kendi zamanına hasredilmiş bir otorite midir, yoksa gelecek bütün zamanlar için uygunluk ihtiva eden daimi bir otorite midir?

Bu meselenin altında yatan temel soru aslında ayrıntılı olarak cevaplandırılmıştır; ki o da bu otoritenin mahiyeti sorunudur. Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) itaatin Müslümanlara, O'nun yönetici özelliği çerçevesinde emredilmediği yukarıda birçok delil ile ortaya konmuştu. Bu itaat O'nun peygamber

vasfı çerçevesinde emredilmiştir. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kullandığı otorite sadece bir yönetici otoritesi olsaydı, bundan mantıki olarak şu sonuç çıkardı: Bu otorite O'nun yönetimiyle sınırlıdır ve O'nun idari hakimiyeti biter bitmez, otoritesi de o anda geçerliliğini kaybeder.

Fakat bu otorite eğer sadece bir 'idari otorite' değil, bir 'nebevi' otorite ise o zaman, peygamberliğin devamı ile birlikte devam edeceği ve Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir peygamber olarak kalmaya devam ettiği müddetçe ortadan kalkmayacağı açıktır.

Bu durumda tek problem Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) belli bir milletin veya belli bir zamanın peygamberi olup olmadığı ya da O'nun peygamberliğinin bütün zamanlarda tüm insanlığa şamil olup olmadığıdır. Gelin bunun cevabını bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de arayalım. Kur'ân-ı Kerîm şöyle buyuruyor:

"De ki, 'ey insanlar, ben Allah'ın hepinize [gönderilmiş] resûlüyüm'." (A'raf, 7/158).

"Biz seni (ey Peygamber) ancak bütün insanlığa müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik." (Sebe 34/28)

"Biz seni [ey Peygamber] ancak alemlere rahmet olarak gönderdik." (Enbiya 21/107)

"Bütün alemlere uyarıcı olsun diye kuluna Furkan'ı (Kur'ân) indiren Allah'ın şanı yücedir." (Furkan 25/1)

"Biz seni (ey Peygamber) insanlara bir Resûl olarak gönderdik. Allah şahit olarak yeter." (Nisâ, 4/79)

Ve nihayet şu ifadelerle bütün insanlığa hitab olunur:

"Ey insanlar, şüphesiz ki Resûl size Rabbinizden bir gerçekle gelmiştir. O halde iman edin, bu sizin için daha hayırlıdır. Eğer inanmazsanız göklerde ve yerdekiler Allah'ındır. Allah Alîmdir, Hakîmdir." (Nisâ, 4/170)

İlk beş âyet izaha muhtaç değildir. Bunlar, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) belli bir topluma değil, bütün insanlığa gönderildiği; peygamberliğinin zaman ve mekanla sınırlı olmadığı noktasında kendi kendini açıklayıcıdır.

Altıncı âyet ise bütün insanlığa hitab eder ve onların hepsini Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) inanmaya çağırır. Hiç kimse Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) inanmanın O'nun kendi zamanına münhasır olduğunu söyleyemez. Bu âyete göre hangi çağda olursa olsun insanların üzerine düşen, O'nun peygamberliğine inanmaktır.

Kur'ân-ı Kerîm'de ayrıca Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) son peygamber olduğu ve O'ndan sonra peygamber gelmeyeceği de zikredilmektedir:

"Muhammed sizin erkeklerinizden birinin babası değildir, fakat Allah'ın Resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir." (Ahzab, 33/40)

Bu âyet Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) peygamberler zincirinin son halkası olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Daha önceki peygamberler çoğu zaman belli bir zaman için belli bir millete gönderilirdi, çünkü bunlar diğer peygamberler tarafından takip edilirlerdi. Fakat Hz. Muhammed'den (sallallahu aleyhi ve sellem) sonra gelecek bir peygamber yoktur. Şu halde O'nun peygamberliği bütün milletleri ve bütün zamanları kuşatır. İşte bizzat Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) aşağıdaki ifadeleriyle açıkladığı da budur:

"İsrailoğullarını peygamberler yönetirdi. Bir peygamber vefat ettiğinde, onun yerini başka bir peygamber alırdı. Benden sonra ise peygamber yoktur. Buna mukabil halifeler olacak, hem de çok olacaktır."[7]

---

7 Buhârî, *Enbiya*, 50 (hadis no: 3455).

O'nun peygamberlik sahası gelecek nesillere kadar uzatılmış olmasaydı, bu nesillerin insanları nebevi rehberlikten mahrum bırakılmış olacaklardı. Oysa ki Allah hiçbir topluluğu nebevi rehberlikten mahrum bırakmaz.

Yukarıda iktibas olunan âyetler ışığında, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) gelecek bütün zamanlarda ve bütün milletlere gönderilmiş bir peygamber olduğu gerçeği üzerinde herhangi bir şüphe kalmaz.

O'nun peygamberliği bütün zamanları kuşatıyorsa, nebevi otoritesinin kendi zamanı dışında geçerli olmadığı ve günümüz Müslümanlarının O'na itaat ve ittiba etmekle yükümlü olmadıkları gibi bir iddiaya da mahal kalmamaktadır.

Konuya ilişkin dikkate değer başka bir nokta daha vardır:

İlk bölümde Allah Teala'nın bir peygamber olmaksızın ilahi kitab göndermediği birçok delille ortaya konmuş bulunmaktadır. Yine Allah tarafından peygamberlerin Kitab'ı öğretmek ve onu açıklamak için gönderildikleri beyan edilmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in detaylı açıklamaları olmadan, hiç kimsenin farz namazların kılınış şeklini bile bilemeyeceği daha önce ispatlanmış bulunmaktadır.

Şimdi burada soru bütün bu nebevi açıklamaların sadece Peygamber devrindeki Arapların ihtiyacı olup olmadığıdır. Mekke Arapları Arap diline bizden daha fazla vakıftı. Onlar Kur'ân'ın üslubuna daha aşina idiler. Onlar vahiy zamanı fiziksel olarak mevcut olup Kutsal Kitab'ın vahyedildiği bütün çevre şartlarını şahsen gözlemekteydiler. Onlar Kur'ân-ı Kerîm âyetlerini bizzat Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ağzından almışlardı ve bir metnin doğru anlaşılmasına yardımcı olan bütün unsurlara tamamen sahiplerdi. Buna rağmen onlar, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem), üzerlerinde bağlayıcı olan açıklamalarına ihtiyaç duymuşlardı.

Şu halde, normal bir idrake sahip bir kimse, bütün bu avantajlardan mahrum olan çağımız insanının bir peygamberin açıklamasına ihtiyacı olmadığını nasıl varsayabilir? Ne biz onlar kadar Arap diline hakimiz, ne onlar kadar Kur'ân üslubuna aşinayız, ne de onlar gibi Kur'ân-ı Kerîm'in vahyedildiği şartlara şahit olmuşuz. Onlar Kur'ân-ı Kerîm'in yorumlanmasında Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) rehberliğine ihtiyaç duydularsa, bizler kesinlikle daha fazla ihtiyaç duyarız.

Kur'ân-ı Kerîm'in otoritesinin zaman limiti yoksa, Kur'ân metni gelecek bütün zamanlar için ve bütün nesiller üzerinde bağlayıcı ise, o zaman, bizzat Kur'ân'da herhangi bir zamanla sınırlı bir bağlayıcılık olmaksızın yer alan peygamber otoritesi de Kur'ân-ı Kerîm'in kendisi gibi geçerli kalmaya devam edecektir. 'Resûl'e itaat'i emrederken Kur'ân-ı Kerîm sadece Mekke veya Medine Araplarına hitab etmemiştir. Aşağıdaki ifadeleriyle o bütün inananlara seslenmiştir:

"Ey iman edenler, Allah'a itaat edin ve Resûl'e itaat edin." (Nisâ, 4/59)

Eğer daha önce gördüğümüz gibi 'Allah'a itaat' daima 'Resûl'e itaat' ile birlikte ele alınıyorsa, birini diğerinden ayırmanın hiçbir gereği yoktur. Bunlardan biri "bütün zamanlar için" anlamındaysa, diğeri "belli bir zaman için" düşünülmüş olamaz. Kur'ân-ı Kerîm başka bir yerde Allah ile Resûlü arasında ayırım yapmaya karşı da uyarıda bulunmaktadır:

"Allah'a ve O'nun resûllerine inanmayanlar, Allah ile resûllerinin arasını ayırmak isteyenler, 'biz bir kısmına inanır, bir kısmını inkar ederiz' diyenler ve bu ikisi arasında bir yol tutturmak isteyenler var ya işte onlar gerçekten inkarcıların ta kendileridirler ve biz inkarcılar için küçültücü bir azap hazırlamış bulunmaktayız." (Nisâ, 4/150-151).

Dolayısıyla, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) otoritesine teslim olmak, O'nun kendisinden asla ayrılamayacak olan peygamberliğine inanmanın temel bir unsurudur. Şu halde İslâm'ın ilk döneminde nebevi otoriteyi kabul edip de sonraki dönemlerde onu reddetmek, İslâmî bilginin hiçbir kaynağından destek bulamayacak ve hiçbir akıl ve mantık ölçüsüne göre kabul edilemeyecek fasit bir yaklaşımdır.

Dünyevi Konularda Peygamber Otoritesi

Batılılaşmış bazı çevreler tarafından sık sık dile getirilen diğer bir bakış açısına göre de Hz. Peygamber'in otoritesi hiç şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm tarafından bütün nesiller için ve bütün zamanlara şamil olacak şekilde tespit edilmiştir. Fakat bu otoritenin sahası sadece dokrinel konular ve ibadete ilişkin meselelerle sınırlıdır. Bir peygamberin fonksiyonu, onlara göre, ümmetin doktrin seviyesinde inançlarını tashih etme ve onlara Allah'a nasıl ibadet edeceklerini öğretmeye münhasırdır. Dünya işlerine gelince bunlar, nebevi otorite tarafından düzenlenmez. Bu dünya işleri onların bakış açısına göre, ilgili zamanın gereklerine göre şekillenecek olan bütün ekonomik, sosyal ve politik meseleleri içine alır ve nebevi otoritenin bunlarla herhangi bir alakası yoktur. Hatta Hz. Peygamber bu alanlara ilişkin bazı direktifler vermiş olsa bile O, bunu bir peygamber olarak değil, kendi şahsi inisiyatifiyle yapmış olur. Şu halde ümmet için bu tür direktiflere uymak zorunlu değildir.

Bu önermeyi ispat etmek için bağlamı dışında olmasına rağmen[8] Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) özellikle sahabilerine söylemiş olduğu bir hadisi sık sık dile getirilir:

"Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz."

---

8 Hadisin tam bağlamı biraz sonra gelecektir.

Bu hadisi tam bağlamında kaydetmeden önce, bu önermenin dayandığı düşüncenin tetkike ihtiyacı bulunmaktadır.

Gerçekte bu bakış İslâmî sistemin bütün yapısı hakkında bir dizi yanlış anlamaya dayanmaktadır.

Bu yanlış anlama, İslâm'ın diğer bazı dinler gibi sadece bazı doktrin ve ritüellere hasredilmesidir. Buna göre onun insan hayatının günlük işleriyle herhangi bir alakası yoktur. Belirli doktrin ve ritüelleri yerine getirdikten sonra herkes hayatını istediği gibi yaşamakta serbest olup hiçbir şekilde ilahi emirlerle sınırlanmış değildir. Bu sebeple bu bakış açısının savunucuları nebevi otoriteyi sadece bazı doktrin ve ritüellere hapsederler.

Fakat bu yanlış anlama, moda haline gelmiş olsa bile yine yanlıştır. Şu sabit bir gerçektir ki İslâm, seküler hayat anlayışıyla uyumlu ve beraber yaşayabilen diğer bazı dinler gibi sadece bir doktrinler ve ritüeller manzumesi değildir. O teolojik konularla olduğu kadar politik, ekonomik ve sosyal problemlerle de ilgilenen komple bir hayat tarzıdır. Kur'ân-ı Kerîm şöyle buyuruyor:

"Ey iman edenler, sizi, size hayat verecek şeye çağırdıkları zaman Allah'a ve Resûlü'ne icabet edin." (Enfal, 8/24).

Bunun anlamı şudur: Allah ve Resûlü insanları hayata çağırmaktadır. Şu halde hayata ilişkin işlerin tamamen Allah ve Resûlü'nün salahiyeti dışında olduğu nasıl düşünülebilir? Kur'ân-ı Kerîm'i inceleyen hiç kimse onun öğretilerinin ibadet ve ritüellerle sınırlı olduğunu iddia edemez. Kur'ân-ı Kerîm'de satış, ödünç alma, rehin, ortaklık, ceza hukuku, miras, evlilik münasebetleri, politik konular, savaş ve barışa ilişkin problemler ve uluslararası ilişkilerin diğer yönleriyle ilgili hususi talimatlar vardır. Eğer İslâmî öğretiler doktrin ve ritüele ilişkin konularla sınırlı olsaydı, o zaman Kur'ân-ı Kerîm'de bu gibi talimatların zikredilmesinin bir anlamı olmazdı.

Aynı şekilde Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sünneti de ekonomik, sosyal, politik ve hukuki problemlerle ilgili olup ayrıntıları bu gibi konuları toplamak için yazılmış hacimli eserlerde mevcuttur. O halde Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) herhangi bir otorite veya yetkiye sahip olmadan bu kadar detaylı bir şekilde bu alana girdiği nasıl öngörülebilir?. Kur'ân-ı Kerîm ve sünnetin bu alana dair talimatları o kadar kesin, zorunlu ve zaruri bir yapıdadır ki bunlar herhangi bir meşru güçten mahrum, şahsi tavsiyeler olarak düşünülemez.

Kur'ân-ı Kerîm'den mü'minlere Allah ve Resûl'e itaat etmelerini emreden bir hayli âyet zikretmiş bulunuyoruz. Bu 'itaat' hiçbir yerde belli bir alanla sınırlandırılmış değildir. Bu, mü'minlerden topyekün teslimiyet isteyen ve herhangi bir istisna içermeyen kapsamlı bir itaattir.

İslâm hukukunda '*muamelat*' olarak isimlendirilen bu alana ilişkin Kur'ân-ı Kerîm ve sünnetin genellikle bir takım esnek prensipler vaz ettiği ve birçok detayı, değişen ihtiyaçlara göre, fakat Kur'ân ve sünnet tarafından ortaya konmuş prensiplerle tam bir uyum içinde düzenlenmeye açık bıraktığı doğrudur. Bu bakımdan Kur'ân ve sünnet tarafından işgal edilmeyen alan [Kur'ân ve sünnetin açık bıraktığı alan], günün gereklerinin rol oynayabileceği daha geniş bir alandır. Fakat bu, Kur'ân ve sünnetin insanlık tarihinde daima temel huzursuzluk sebebi olmuş ve çoğu zaman birbiriyle çatışan sözüm ona 'akli bakış açıları'nın dünyayı felakete sürükleyen şeytani arzulara daima kurban gittiği bu insan hayatının hayati alanıyla herhangi bir alakası bulunmadığı anlamına gelmez.

Her halükarda İslâm hakkında, hayatın bütün pratik yönlerini onun sınırları dışına çıkaran, daha doğru ifadeyle onları İslâm'ın rehberliğinden mahrum bırakan böylesine dar bir bakış

açısının yanlışlığı, onu bütünüyle ortadan kaldıran ezici argümanlar karşısında tutunamaz.

Hurma Ağaçlarının Aşılanması Olayı

Şimdi gelin, sık sık bu yanlış bakış açısını desteklemek için delil olarak getirilen hadise bakalım. Hadisin ayrıntıları şu şekildedir:

Medineli Müslümanlar, daha fazla meyve vermesini sağlamak için hurma ağaçlarını aşılarlardı. Bu operasyon *ta'bir* olarak isimlendirilirdi ki E. W. Lane tarafından şöyle açıklanır:

"Kişi bir hurma ağacını, erkek hurma salkım koçanını ezip ufalayarak dişi hurmanın salkım koçanı üzerine serpelemek suretiyle aşılar, ya da erkek ağacın polenlerini dişi ağacın salkım koçanı üzerine silkeledikten sonra erkek ağacın çiçek demetinden bir sapı, dişi ağacın yeni içine sokarak aşılar."[9]

Bunu gözönünde tutarak şimdi İmam Müslim (ö. 261/874) tarafından *Sahîh*'inde zikredilen[10] şu hadisi okuyunuz:

"Musa b. Talha'nın (ö. 104/722) babasından naklettiğine göre kutlu sahabi Talha (ö. 36/656) şöyle anlatıyor: Ben Hz. Peygamber'le (sallallahu aleyhi ve sellem) birlikte hurma ağaçlarının tepesinde bulunan bir grup insanın yanından geçtim. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) sordu: Ne yapıyor bunlar? Dediler ki: Onlar ağaç aşılıyorlar. Erkek ağacı dişi ağaca sokuyorlar, böylece ağaç aşılanmış oluyor. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle dedi: Bunun herhangi bir faydası olacağını sanmıyorum. Talha diyor ki: Ağaçları aşılayanlara Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sözü haber verildi. Bunun üzerine onlar bu işlemi durdurdular. Sonra Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem)

---

9 Lane, E. W., *Arabic-English Lexicon*.

10 Müslim, *Fezail*, 139 (hadis no: 2361).

onların aşılama işini terkettikleri haber verildi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: Bu onlar için gerçekten faydalı ise, yapsınlar. Çünkü ben sadece bir tahminde bulundum. Dolayısıyla bu tahminimde bana uymayın.[11] Ancak size Allah adına bir şey söylersem, ona sımsıkı sarılın, çünkü ben asla Allah adına yalan söz söylemem."

Kutlu sahabi Enes'e (93/712) göre Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu olayda ayrıca "Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz" sözünü de söylemiştir.

Tam bağlamı içinde bakıldığında bu hadisin ifadeleri açık bir şekilde şunu ortaya koymaktadır ki, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) sözkonusu olayda hurma ağaçlarının aşılanması aleyhinde kesin bir yasaklama getirmiş değildi. Ortada bunun hukuki ya da gayri hukuki olduğuna dair herhangi bir problem yoktu. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) yaptığı ne bir emir vermek, ne hukukî veya dini bir yasak getirmek, ne de ahlaki bir müeyyide uygulamaktı. Hatta o ciddi bir mütalaa bile değildi. O sadece ve sadece, kendisinin de daha sonra "Bunun herhangi bir faydası olacağını sanmıyorum" sözüyle belirttiği gibi, birden gelişen genel bir tahmin şeklinde dile getirilen bir mülahazadan ibaretti. Hiç kimse bu cümleyi hukuki veya dini bir mütalaa olarak alamaz. Bundan dolayı Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ne bu konuyla ilgili olarak bu işleme dalmış kişilere hitab etmiş, ne de mesajının onlara ulaştırılmasını emretmiştir. Onlar sadece diğer insanlar vasıtasıyla Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) mülahazasından haberdar olmuşlardır.

Her ne kadar bu mülahaza bir emir şeklinde değildiyse de, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kutlu sahabileri ona sadece hukuki veya dini otoritesi temelinde değil, aynı zamanda

---

11 Yazar tarafından yukarıdaki şekilde tercüme edilen "Velâ tuâhizûnî bi'z-zan" ibaresi "Bu zandan dolayı beni muaheze etmeyin" şeklinde de çevrilebilir (ç. n.).

ona duydukları son derece derin sevgileri çerçevesinde her konuda itaat ve ittiba ediyorlardı. Onlar bu sebeple bu işlemi büsbütün terkettiler. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) onların, mülahazasına bağlı olarak işlemden vazgeçtiklerini öğrenince, herhangi bir yanlış anlamaya meydan vermemek için durumu netleştirdi.

O'nun bu tavzihinin özü şudur: Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sadece kesin ifadeleri bağlayıcıdır, çünkü bunlar bir peygamber sıfatıyla Allah Teala adına ifade edilmiş sözlerdir. O'nun tarafından kesin bir ifade olarak değil, şahsi bir tahmin olarak söylenen bir söz, hürmete layık olabilir ama *Şeriat*'ın bir parçası olarak alınmamalıdır.

Daha önce zikrettiğim gibi, insanların ihtiyaç ve menfaatlerine uygun olarak ve de bilgi ve deneyimleri temelinde yürümesine izin verdikleri rutin dünyevi konularda *Şeriat* tarafından işgal edilmeyen geniş bir alan bulunmaktadır. Çorak bir araziyi mümbit hale getirmek için ne gibi araçlar kullanılmalıdır? Bitkiler nasıl yetiştirilmelidir? Savunma amacını gerçekleştirmede hangi silahlar daha faydalıdır? Ne tip atlar binmeye daha elverişlidir? Belli bir hastalık için hangi ilaç faydalıdır? Bu tip sorular *Şeriat*'ın özel bir cevap vermediği alana aittir. Bütün bu ve benzeri meseleler insanın, gayretleriyle bu problemleri çözebileceği tecessüsüne bırakılmıştır.

İşte Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) "Dünya işlerinizi en iyi siz bilirsiniz"[12] mütalaasıyla işaret ettiği serbest bırakılmış *mübahlar* alanı da budur.

Fakat bu, Kur'ân veya Sünnet'in spesifik kurallar ortaya koyduğu veya müspet talimatlar verdiği dünya işlerini kapsamaz. Bundan dolayı Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), hurma

---

[12] İfade (entüm a'lemu bi umûri dünyaküm), biraz yukarıda yazarın da tercüme ettiği gibi "Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz" şeklinde de çevirilebilir (ç. n.).

ağaçlarının aşılanması meselesinin serbest alanla ilgili olduğunu beyan ederken, aynı anda "Fakat size Allah adına bir şey söylersem ona sımsıkı sarılın" buyurmuştur.

Yukarıdaki tartışmanın sonucu şudur ki, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) *sünnet*i İslâm Hukukunun ikinci kaynağıdır. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), peygamber sıfatıyla her ne söyler veya yaparsa o *ümmet* için bağlayıcıdır. *Sünnet*in bu otoritesi O'nun Allah'tan aldığı vahye dayanmaktadır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) itaat, Allah'a itaatin diğer bir şeklidir. Çok miktarda Kur'ân âyetiyle tesis edilen bu nebevi otorite, ne onun yetkisini sınırlandırmakla, ne de dünyevi işleri onun faaliyet alanından çıkarmakla kısıtlanamaz.

Üçüncü Bölüm

SÜNNETİN MEVSÛKİYETİ: TARİHİ SEYİR

SÜNNETİN MEVSÛKİYETİ: TARİHİ SEYİR

Sünnetin otoritesi lehindeki ezici argümanlarla karşılaşan bazı insanlar, onun güvenilirliğinden şüphe etmenin başka bir yoluna başvurmaktadırlar. Bu da onun tarihi mevsûkiyetinden şüphe etmektir.

Onlara göre, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sünneti geçmişten günümüze bütün zamanlar için bağlayıcı bir otoriteye sahip olmasına rağmen güvenilir birşekilde muhafaza edilmemiştir. Onlar derler ki, Kur'ân-ı Kerîm gibi ortada sünnet hakkında güvenilebilir haberleri ihtiva eden tek bir kitap yoktur. Bazen birbirleriyle çelişen çok miktarda hadisi ihtiva eden birçok çalışma bulunmaktadır. Üstelik bu kitaplar, hicri üçüncü asırda tedvin edilmişlerdir. Dolayısıyla biz, ilk üç yüzyıl boyunca yazıya bile geçirilmemiş bu haberlere itimad edemeyiz.

Bu iddia bir dizi yanlış ifade ve yanlış anlamaya dayanmaktadır. Bu bölümde inşaallah göreceğimiz gibi, sünnet rivayetlerinin hicri üçüncü asırda tedvin edildiğini iddia etmek tamamiyle yanlıştır. Fakat sünnetin bu tarihi seyrine bakmadan önce gelin bu iddiayı mantıki perspektiften bir tetkik edelim.

Bu iddia Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) geçmişten günümüze bütün zamanlar için nebevi bir otoriteye sahip bulunduğunu ve O'na itaatin hangi çağda olursa olsun bütün Müslümanlar için zaruri olduğunu kabul etmektedir. Fakat aynı zamanda sünnet rivayetlerinin güvenilmez olduğunu, bizim bu itaati yerine getiremeyeceğimizi iddia etmektedir. Allah'ın bize Resûl'e itaat etmemizi emredip de bu itaati uygulanabilir kılmaması gibi bir sonuca varmak mantıksız değil midir? Problem, Allah Teala'nın bize güç ve takatimizin üzerinde bir şeyi yapmamız için emir verip vermeyeceği ile ilgilidir. Cevap tabii ki "hayır"dır. Bizzat Kur'ân-ı Kerîm şöyle buyurmaktadır:

"Allah hiç kimseyi gücünün üstünde bir şeyle mükellef tutmaz." (Bakara, 2/286)

Allah'ın bütün insanları varolmayan ya da ne olduğu anlaşılamayan bir şeyle sorumlu tutacağı tasavvur edilemez. Kabul edilmeli ki Allah bize Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sünnetine ittiba etmemizi emretmiştir, bu da kesin olarak gösteriyor ki sünnet anlaşılamaz bir şey değildir. Eğer Allah sünnete ittibayı zorunlu kıldıysa, onu güvenilir bir biçimde mutlaka bizim için muhafaza etmiş demektir.

Aşağıdaki bakış açısı da bu bakımdan dikkate değer. Allah Teala Kur'ân-ı Kerîm'de bize bir güvence vermektedir:

"Gerçekten Zikr'i (yani Kur'ân'ı) biz vahyettik, şüphesiz yine biz onu koruyacağız." (Hicr, 15/9)[13]

Bu âyette Allah Teala, Kur'ân-ı Kerîm'in muhafazasını garanti etmiştir. Bu gösteriyor ki, Kur'ân kendisine bir şey karıştırılmadan kalacak ve daima nesilden nesilden gerçek ve orijinal formunda herhangi bir yabancı unsur tarafından tahrif

---

[13] Âyeti "Şüphesiz zikri (Kur'ân'ı) biz indirdik, onu koruyacak olan da biziz" şeklinde çevirmek de mümkündür (ç. n.).

edilmeden aktarılacaktır. Şimdi burada soru şudur: Bu ilahi koruma sadece Kur'ân-ı Kerîm'in lafızlarına mı münhasırdır, yoksa aynı zamanda onun gerçek manalarına da teşmil edilebilir mi? Eğer birinci bölümde ispatlandığı gibi Kur'ân-ı Kerîm'i doğru anlamak için nebevi açıklama zorunlu ise, o zaman nebevi açıklamalar da korunmaksızın tek başına Kur'ân lafızlarının muhafazası maksada hizmet edemez. Daha önce de zikrolunduğu gibi Kutsal Kitab şöyle buyurur:

"İnsanlara, kendilerine indirileni açıklayasın diye sana Zikr'i (Kur'ân'ı) vahyettik." (Nahl, 16/44)[14]

'Zikr' kelimesi burada Hicr Suresi 9. âyette olduğu gibi Kur'ân-ı Kerîm için kullanılmıştır ve net bir şekilde ortaya konmuştur ki, "insanlar" onun rehberliğinden ancak Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) açıklamalarının liderliğinde yararlanabileceklerdir.

Yine "insanlara" ifadesi (özellikle orijinal Arapça metin bağlamında) göstermektedir ki Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) açıklamasına daima "herkes" tarafından ihtiyaç duyulmaktadır.

Şimdi eğer herkes her çağda başka türlü Kutsal Kitab'dan tam olarak yararlanamayacak şekilde nebevi açıklamaya muhtaç ise, sadece Kur'ân metnini muhafaza edip de onun nebevi açıklamasını herhangi bir koruma türü kapsamına almadan tahrifçilerin insafına bırakmak onlar için nasıl faydalı olabilir?

O halde Kur'ân-ı Kerîm'in nebevi açıklamalarının zarureti bir kere kabul edilince, bu açıklamaların bugün için geçersiz olduğunu iddia etmek kendi içinde tutarsızlık olacaktır. Ayrıca bu ilahi hikmetin inkarına müncer olacaktır, çünkü bir taraf-

---

14 Burada da (enzelnâ) ifadesi yazar tarafından (vahyettik) şeklinde çevirilmiş. (İndirdik) ifadesi daha doğru olmalı (ç. n.).

tan sünnetin zaruretini tesis edip, diğer taraftan da onun elde edilmesini imkansız kılmak, hiçbir surette akıllıca bir tutum olamaz. Böyle bir tutum Yüce ve Hakim olan Allah'a nispet edilemez.

Bu analitik argüman kanaatimce, ilahi rehberliğin doğru anlaşılması için zaruri olan Hz. Peygamber'in "sünneti"ni güvenilir bir biçimde bir bütün olarak her zaman idrak etmenin mümkün olacağını ispat etmek için yeterlidir. Bir bütün olarak sünnetin mevsûkiyetine karşı yükseltilen bütün itirazlar, sadece bu açıdan bile reddedilebilir. Fakat somut gerçekleri tetkik etmek amacıyla burada biz, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sünnetini muhafaza etmek için ümmet tarafından getirilen kriterlerin kısa bir dökümünü vereceğiz. Konuyla ilgili kapsamlı ve hacimli eserler Arapça'da ve diğer dillerde mevcut olduğundan dolayı bu, konunun özet ve tümevarımsal bir incelemesi olacaktır. Burada vermek istediğimiz özet döküm, kapsamlı değildir. Tek gaye, objektif olarak araştırıldığında sünnetin mevsûkiyeti hakkındaki analitik çıkarımı desteklemek için yeterli olacak bazı temel gerçeklere ışık tutmaktır.

SÜNNETİN MUHAFAZASI

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sünnetinin ilk olarak hicri üçüncü asırda tedvin edildiğini söylemek tamamen yanlıştır. Gerçekte tedvin, daha sonra göreceğimiz gibi, daha Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hayatında başlamıştır. Kaldı ki yazılı şekildeki tedvinler sünnetin muhafazası için uygulanan yegane yöntem de değildi. Muhafazanın güvenilir daha başka birçok yolu da vardı. Bu noktayı doğru olarak anlamak için Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sünnetinin farklı türlerini bilmemiz gerekecek.

Hadisin Üç Çeşidi

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bir 'sünnet'ini nakleden hususi rivayet ilgili ilimlerde 'hadis' (ç. ehâdîs) olarak isimlendirilir. 'Hadisler' geliş yollarının sıklığına göre üç ana çeşide ayrılır:

1- *Mütevatir*: Hz. Peygamber'in zamanından bugüne kadar her dönemde, yalan söyleme üzerinde anlaşabilmelerini kabul etmenin aklen imkansız olduğu büyük miktarda raviler tarafından rivayet edilen hadistir.

Bu çeşit hadis daha sonra iki alt bölüme ayrılmıştır:

a- *Lafzen mütevatir*: Lafızları itibariyle, mütevatir için istendiği gibi büyük miktarda ravi tarafından bütün ravileri ciddi bir çelişki olmaksızın aynı lafızları rivayette ittifak edecek şekilde rivayet olunan hadistir.

b- *Manen mütevatir*: Raviler tarafından aynı lafızlarla nakledilmeyen mütevatir hadistir. Ravilerin lafızları farklıdır. Hatta bazen nakledilen olaylar bile aynı değildir. Fakat bütün raviler, bütün rivayetlerde ortak olan temel bir kavramı nakletmekte müttefiktirler. Bu ortak kavram da *mütevatir* bir kavram olarak addedilir.

Mesela Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bir sözü vardır: "*Kim bilerek bana yalan isnad ederse, Cehennemdeki yerine hazırlansın.*"[15]

Bu birinci türden bir mütevatir hadistir. Çünkü bunun en az yetmiş dört ravisi vardır. Diğer bir ifadeyle Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) yetmiş dört sahabisi, farklı durumlarda fakat hepsi de aynı lafızlarla bu hadisi nakletmişlerdir.

Bu hadisi o sahabilerden alanların sayısı çoğu zaman daha fazladır, çünkü bu yetmiş dört sahabinin her biri onu birçok öğ-

---

[15] Buhârî, *İlim*, 38; Müslim, *Mukaddime*, 3 (ç.n.) .

rencisine aktarmıştır. Dolayısıyla bu hadisin ravilerinin toplam sayısı her takip eden kuşakta artmakta ve asla yetmiş dörtten az olmamaktadır. Şimdi rakamca yüzleri bulan bütün bu raviler, hadisi en küçük bir değişiklik olmaksızın aynı lafızlarla naklet-mektedirler. Bu sebeple bu hadis lafzen *mütevatir*dir. Çünkü bu kadar büyük miktarda insanın, Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) nispet etmek gayesiyle batıl bir cümle uydurmak için anlaşabileceği aklen düşünülemez.

Diğer taraftan, büyük miktarda ravi tarafından Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bize sabah namazında iki, öğle, ikindi ve yatsıda dört ve akşam namazında da üç *rekat* namaz kılmayı emrettiği de nakledilmiştir. Fakat rekat sayısını haber veren bütün ravilerin rivayetleri aynı lafızlarda değildir. Onların lafızları farklı farklıdır. Hatta onlar tarafından nakledilen olaylar bile farklıdır. Fakat bütün rivayetlerin ortak özelliği aynıdır. Bu ortak özellik yani rekatın tam sayısı, manen mütevatir olarak kabul edilir.

2- Hadisin ikinci çeşidi *meşhur*dur. Bu terim hadis alimleri tarafından şöyle tarif edilir:

"*Mütevatir* olmayan, fakat ravi sayısı herhangi bir kuşakta üçten aşağıya düşmeyen hadistir."[16]

Aynı terim fıkıh alimleri tarafından da kullanılır, fakat onların tanımları bir nebze farklıdır. Onlar derler ki:

"*Meşhur* hadis, ashab-ı kiram zamanında mütevatir ol-mayan, fakat onlardan sonra hemen tevatür derecesine çıkan hadistir."[17]

Meşhur hadis her iki tarife göre de mütevatiri takibeden ikinci sıraya düşer.

---

16 Suyûtî, *Tedrîbu'r-râvî*, Karaçi 1972, II, 181.
17 Serahsî, *Usul*, [thk. Ebu'l-Vefa el-Efgânî, İstanbul 1984, I, 291-292].

3- *Haber-i vahid*. Ravi sayısı her hangi bir nesilde üçten az olan hadistir.

Şimdi bu çeşitlerin her birini ayrı ayrı inceleyelim.

İlk İki Çeşidin Mevsûkiyeti

*Mütevatir*e gelince, kimse onun mevsûkiyetinden şüphe edemez. *Mütevatir* bir isnad ile nakledilen bir vaka günlük hayatımızla ilgili olanlar dahil her zaman kesin bir hakikat olarak kabul edilir. *Mütevatir* bir rivayete dayanan herhangi bir ifade herkes tarafından tereddütsüz kabul edilmelidir. Ben Moskova şehrini hiç görmedim, ama Moskova'nın büyük bir şehir olduğu ve SSCB'nin[18] başkenti olduğu gerçeği, inkar olunamaz kesin bir gerçekliktir. Bu gerçek bana şehri gören büyük miktarda ravi tarafından ispatlanmaktadır. Bu sürekli rivayet olunan yani *mütevatir* bir gerçektir ki inkar olunamaz ya da şüphe edilemez.

Ben I. ve II. Dünya Savaşı'ndaki olayları görmedim. Fakat bu iki savaşın meydana geldiği gerçeği, onlarla ilgili mütevatir haberlere dayanarak herhangi bir şüphe gölgesi olmaksızın ispatlanmış bulunmaktadır. Akl-ı selim sahibi hiç kimse, bu savaşların meydana geldiğini bildiren bütün insanların yalan bir haber uydurmak için ittifak ettiklerini ve bu savaşların hiç yaşanmadığını iddia edemez. Savaşın gerçekliği konusundaki bu güçlü kanaat olay hakkındaki *mütevatir* haberlere dayanmaktadır.

Aynı şekilde Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sünneti hakkındaki mütevatir haberler de, onun mevsûkiyeti hakkında en ufak bir şüphe bulunmaksızın kesin doğru olarak kabul edilmelidir. Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) vahyolunan bir Kitab olarak Kur'ân-ı Kerîm'in mevsûkiyeti de aynı karaktere sahiptir. Dolayısıyla, ister lafzen mütevatir olsun, ister manen;

---

[18] Kitabın yazıldığı yıllarda Sovyetler Birliği henüz dağılmamıştı. Bugün için Rusya'nın başkenti demek gerekiyor (ç. n.).

mütevatir hadisler, Kur'ân-ı Kerîm kadar mevsûkiyete sahiptir ve ikisi arasında rivayet yolunun güvenilirliği açısından herhangi bir fark yoktur.

Mütevatirin birinci grubuna giren yani lafzen *mütevatir* olan *hadisler*, her ne kadar sayı itibariyle çok azsa da, ikinci kısımla ilgili yani manen *mütevatir* olan *hadisler* çok miktarda mevcuttur. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sünnetinin önemli bir bölümü mütevatirin bu çeşidi kapsamına girmektedir ki herhangi bir şekilde bunların mevsûkiyetinden şüphe edilemez.

İkinci çeşide yani *meşhur* hadise gelince, onun mevsûkiyet derecesi *mütevatir*inkinden daha düşüktür, bununla birlikte ravi sayısı her nesilde güvenilir üç raviden daha fazla olduğu için rivayetin doğruluğu konusunda bir itminan sağlamak için yeterlidir.

Üçüncü çeşit hadis *haber-i vahid*dir. Bu çeşidin mevsûkiyeti, ravilerinin doğru sözlü olmasına bağlıdır. Eğer ravi bütün açılardan güvenilir ise, onun verdiği haber kabul edilebilir, fakat bir tek ravinin şüpheli olduğuna kanaat getirilirse, bütün haber müteakiben şüpheli kalmaya devam eder. Bu prensibe hayatın her alanında uyulmaktadır. Neden Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sünnetiyle ilgili haberlere uygulanmasın? Bilakis, hadis ravileri, rivayet ettikleri şeyin nazik tabiatının tamamen farkında olduklarından, 'hadisler' konusunda bu prensip en iyi şekilde uygulanabilir. Bu, herhangi bir hukuki ya da dini bir etki taşımayan sıradan bir olayla ilgili basit bir haber değildi. Bu, milyonlarca insanın hayatı üzerinde derin bir etkiye sahip olan bir vakanın rivayetiydi. Hadis ravileri Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) bir söz ya da fiil nispet etmenin oyun olmadığını çok iyi biliyorlardı. Bu nakil işleminde herhangi bir kasdî hata veya bu konuda herhangi bir ihmal, onları Allah'ın gazabına düçar edecek ve Cehennemde cezalandırılmaya müsait hale getirecekti. Her hadis ravisi, şu iyi bilinen *mütevatir* hadisin farkındaydı:

"Kim kasden[19] bana yalan isnad ederse, Cehennemdeki yerine hazırlansın."

Bu hadis, hadis ravilerinin kalbinde o kadar güçlü bir sorumluluk duygusu meydana getirmişti ki, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) hakkında herhangi bir şey naklederken, rivayetlerine bir hata karışma endişesinden dolayı onların korkudan beti benzi atardı.

İşte sorumluluk sahibi *hadis* ravilerinin, bir *hadis*in muhafaza ve naklinde azami dikkat göstermelerinin temel sebebi buydu. Bu ihtiyat standardı, diğer tarihi olayların nakillerinde bulunamaz. Şu halde, bir haberin doğruluğunun, onu nakledenin karakterine bağlı olması prensibi, *hadisler*in nakline, sıradan bir karakterin genel haberlerine oranla çok daha geçerli bir şekilde uygulanabilir.

Şimdi *hadisler*i orijinal formunda muhafaza etmek için *ümmet* tarafından uygulanan muhtelif yöntemleri tetkik edelim.

Hadisleri Muhafazanın Muhtelif Yolları

Daha sonra göreceğimiz gibi, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sahabileri büyük miktarda hadisi yazıya geçirdiler. Fakat yazı, hadisleri muhafazanın yegane yolu değildi. Başka bir çok yol daha vardı. Bunları sırasıyla görelim:

1. Ezberleme

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ashabı, öncelikle *hadisler*i ezberliyorlardı. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştu:

---

[19] Buhârî, *İlim*, 38; Müslim, *Mukaddime*, 3; Hadisin Arapça orijinalinde bulunan "müteammiden/kasden" ibaresi tercümede atlanmış olup tarafımızdan eklenmiştir (ç. n.).

"Benim sözümü işitip de ezberleyen ve onu işittiği gibi tam olarak başkalarına nakleden kimseye Allah canlılık versin."[20]

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sahabileri, bu *hadis*e ittiba etmeye son derece hevesliydiler ve *hadisler*i ezberlerine almak için hatırı sayılır bir zaman ayırıyorlardı. Onların önemli bir bölümü, evlerini terkedip Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) Mescidi'nde yaşamaya başlamışlardı; böylece *hadisler*i doğrudan Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ağzından duyabiliyorlardı. Onlar bütün zamanlarını münhasıran hadisleri hafızalarında muhafaza etmeye harcıyorlardı. Onlar *Ashab-ı suffe* olarak isimlendirilir.

Araplar, yüzlerce beyitlik şiirleri kolayca ezberleyebilecek kadar güçlü hafızaya sahiptiler. Onların neredeyse tamamı, sadece kendilerinin değil, atlarının ve develerinin bile ayrıntılı soy ağaçlarını ezbere biliyorlardı. Hatta onların çocukları bile farklı kabilelerin soy ağaçları konusunda yeteri kadar bilgiye sahipti. Hammad (ö. 155/772), Arap şiirinin ünlü bir ravisidir. O, alfabenin her harfi için yüz uzun şiiri ezbere bildiğini haber vermektedir. Bu demektir ki, o üç bin otuz sekiz uzun şiir bilmekteydi.[21]

Araplar hafıza güçleriyle o kadar övünürlerdi ki, yazıdan ziyade ona itimad ederlerdi. Bazı şairler, şiirlerini yazıyla muhafaza etmeyi bir kusur addederlerdi. Onlar, hafıza herhangi biri tarafından tahrif edilemezken, kağıda yazılanların değiştirilebileceğini düşünürlerdi. Bir şair şiirlerinden bazılarını yazmışsa eğer,

---

20 Ebû Davud, *İlim*, 10; Tirmizi, *İlim*, 7; İbn Mâce, *Mukaddime*, 18. Hadisin "fe veâhâ" ifadesini ezberleyen yerine, "kavrayan"; "naddara" ifadesini de "canlılık versin" yerine, "yüzünü ak etsin, yüzüne parlaklık versin, yüzünü ağartsın" şeklinde çevirmek de mümkündür (ç. n.).

21 Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 131. [Yazarın atıfta bulunduğu yerde (Hammad maddesi) bu rakam iki bin dokuz yüz olarak kaydedilmektedir, bk. Ziriklî, *el-A'lâm*, Beyrut, 1969 (3. bsk.), II, 302].

bu durumu ifşa etmek istemezdi, çünkü bu onun hafızasındaki bir kusurun göstergesi olurdu.[22]

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ashabı, Kur'ân-ı Kerîm'den sonra yegane rehberlik kaynağı olarak gördükleri *hadisler*in muhafazası için bu hafıza gücünden yararlandılar. Şurası açıktır ki, onların *hadisler*in muhafazası yolundaki coşkulu gayretleri, şiir ve edebiyatlarının muhafazasına gösterdikleri gayretin çok üstündeydi. Bundan dolayı onlar *hadisler* konusunda hafızalarını daha büyük bir gayret ve dikkatle kullandılar.

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem), 5374 hadis nakleden ünlü sahabisi *Ebû Hureyre* (ö. 58/677) şöyle demektedir:

"Gecemi üç bölüme ayırdım. Gecenin ilk üçte birinde namaz kılarım, ikinci üçte birinde uyurum, son üçte birinde de Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hadislerini ezberlerim [gözden geçiririm]."[23]

Ebû Hureyre, İslâm'ı kabul ettikten sonra hayatını tamamen *hadisler*i öğrenmeye adadı. O, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) diğer sahabilerinden daha fazla *hadis* rivayet etti.

Bir defasında Medine valisi Mervan (ö. 65/684) onun hafızasını test etmek istedi. Kendisinden bazı hadisler rivayet etmesini istediği evine davet etti. Bu arada katibi *Ebû Zuayzia*'ya (ö. ?) da bir perdenin arkasında oturup, *Ebû Hureyre*'nin (radıyallahu anh) rivayet ettiği *hadisler*i yazmasını emretti. Katib *hadisleri* kaydetti. Bir yıl sonra Mervan, *Ebû Hureyre*'yi yine davet etti ve kendisinden geçen yıl naklettiği hadisleri tekrar etmesini rica etti. Aynı şekilde *Ebû Zuayzia*'ya perde arkasında oturup, *Ebû Hureyre*'nin şimdiki lafızlarıyla daha önce yazmış olduğu *hadisler*in lafızlarını mukayese etmesini istedi. *Ebû Hureyre*, *Ebû Zuayzia* karşılaştı-

---

22 Bk. Ebu'l-Ferec el-İsbehânî, *el-Eğânî*, 61, 611.

23 Dârimî, *Mukaddime*, 27; el-Hatib, *el-Câmi li ahlâki'r-râvi*, s. 180 [thk. Mahmud et-Tahhan, *Riyad* 1983, II, 264].

rırken *hadisler*i tekrar etmeye başladı. Neticede *Ebû Hureyre*'nin önceki rivayetlerinden tek bir kelimeyi bile atlamadığını, her hangi bir lafzı değiştirmediğini gördü.[24]

Hadis ilmi tarihinde bu tip pek çok örnek bulmak mümkündür ki bunlar açık bir şekilde *hadis* ravilerinin, kendilerine Allah Teala tarafından bağışlanmış olağanüstü hafıza güçlerini, Kur'ân-ı Kerîm'de vaad olunduğu üzere Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sünnetini muhafaza için kullandıklarını göstermektedir.

Daha sonra göreceğimiz gibi, *hadis* alimleri, her bir *hadis* ravisinin hafıza gücünü test etmek için güvenilir yöntemler tespit etmek suretiyle *Esmau'r-rical* ilmini geliştirdiler. Bu âlimler, bütün ravileri yüksek hafıza standartlarına sahip oldukları ispatlanmakdan onların naklettikleri herhangi bir *hadis*i makbul olarak kabul etmediler.

Dolayısıyla *hadis* ilminde "hafıza gücü", genel yapının muğlak bir terimi değildir. O, ravilerin doğru sözlülüğünü test etmek için belirlenmiş kriteri ihtiva eden teknik bir terimdir. "*Esmau'r-rical*" ve "*Cerh-Ta'dil*" ilmi alimlerinin büyük bir bölümü hayatlarını bu kritere göre hadis ravilerini incelemeye adamıştır. Onların görevi her ravinin hafıza gücü konusunda bir hükme varmak ve onlarla ilgili objektif kanaatleri kaydetmekti.

Hadis ravilerinin hafızaları, bugün bir olaya şahit olan veya bir haber duyan ve onu başkalarına dikkatsiz bir şekilde, naklinin doğruluğuna nadiren özen göstererek nakleden sıradan bir insanın hafızasıyla mukayese edilemez. Bu konuda şu hususlar kayda değer:

1- *Hadis* ravileri, rivayetine yöneldikleri şeyin öneminin büyüklüğünün ve hassas tabiatının tamamen farkındalardı. Onlar bütün kalpleriyle inanıyorlardı ki, bu alanda herhangi bir hatalı

---

[24] İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-nihaye*, VIII, 106; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, III, 431.

beyan ve dikkatsiz bir nakilde bulunma onların hem bu dünyada hem de ahirette mahkum olmalarına yol açabilirdi. Bu inanç onları son derece güçlü bir sorumluluk duygusuyla donatmıştı. Şurası açıktır ki böylesine güçlü bir sorumluluk duygusu bir raviyi rivayetlerinde daha dikkatli yapar. Sıradan insanların karıştığı rutin nitelikli bir kazayı nakleden bir gazeteci olayın detaylarını daha az bir dikkatle nakledebilir. Ancak kaza ülkenin başkanı veya başbakanını içine alıyorsa, o zaman kesinlikle daha fazla dikkat ve ihtimam gösterecek, olayı mümkün olan en dikkatli biçimde nakletmek için bütün kabiliyetini ortaya koyacaktır. Her ikisinde de nakleden aynıdır, fakat ikinci durumda naklederken, birincidekinden çok daha dikkatlidir, çünkü olayın niteliği onu daha sorumlu, bir taraftan da daha dikkatli kılmaktadır.

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sahabilerinin, onların öğrencilerinin ve diğer güvenilir *hadis* ravilerinin, Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) nispet edilen bir hadisin öneminin, ne olursa olsun başka herhangi bir haberin öneminin çok ötesinde olduğuna bütün kalpleri ve ruhlarıyla inandıkları inkar olunamaz. Onlar şuna inanmışlardı ki, o gelecek bütün zamanlar için ümmeti yönetecek İslâm hukukunun bir kaynağıdır. Onlar inanmışlardı ki, bu konudaki herhangi bir ihmalkarlık kendilerini şiddetli bir Cehennem azabına götürecektir. Dolayısıyla onların *hadis* naklederken taşıdıkları sorumluluk duygusu, bir gazetecinin, ülkesinin başkanı ile ilgili önemli bir olayı naklederken gösterdiği sorumluluktan çok daha fazlaydı.

2- Nakilcinin, nakledilen olaylara olan ilgisi ve onun bunları doğru olarak anlama kabiliyeti de kişinin naklinin doğruluğuna etki eden diğer önemli bir faktördür. Eğer nakilci, naklettiği şey hakında kayıtsız ve ihmalkar ise, onun hafızasına veya ona dayanan sonraki başka bir habere az bir güvenilirlik atfedilebilir. Fakat nakilci sadece dürüst, ciddi ve akıllı değil,

aynı zamanda olayla ilgili ve olayın içinde ise, onun haberine rahatlıkla güvenilir.

Bir hukuk mahkemesinde bazı duruşmalar devam ediyorsa, bu duruşmaların nakilleri farklı şekillerde olabilir. Bir nakil mahkemede tesadüfen bulunan dinleyicilerden sıradan bir insan tarafından yapılmıştır. Onun ne duruşmalarla ilgisi vardır, ne de gündeme gelen yasal meseleler hakkında gerekli bilgi ve anlayışa sahiptir. O duruşmaların kabataslak bir resmini çizmiş ve onu üçüncü bir şahsa nakletmiştir. Böyle bir haber, ne kabule şayan olabilir, ne de duruşmaların otantik bir versiyonu olarak kabul edilebilir. Bu haber, nakledenin meseleyi doğru olarak anlama kabiliyetinden ve de onu doğru bir şekilde nakletme gibi bir sorumlu davranıştan mahrum olması sebebiyle tamamen hatalı da olabilir. Böyle bir nakilci naklinde sadece hatalı olmakla kalmaz, aynı zamanda bir süre sonra duruşmaları hepten unutmuş da olabilir.

Diyelim ki gazetelerinde haber yapmak amacıyla duruşmalara katılan bazı gazeteciler var. Onlar, birinci şekildeki sıradan insandan daha fazla bilgi ve anlayışa sahiptirler. Onların nakilleri öncekinden daha doğru olacaktır. Fakat ilgi ve zekalarına rağmen onlar da duruşmalarda dile getirilen teknik ve yasal problemlerin tam olarak idrakinde değillerdir. Dolayısıyla onların haberi de duruşmaların hukuki görünümü hakkında eksik kalacak ve iyi hafızalarına rağmen yasal meseleleri tam olarak kavrayamadıklarından haberleri bir dereceye kadar güvenilir olamayacaktır.

Bir de duruşmalara doğrudan müdahil olan hukukçular vardır. Onlar mahkeme salonunda tartışmaya katılmışlardır. Olayı delilleriyle tartışmışlardır. Gündeme gelen ince hukuki meselelerin tamamen farkındalardır. Diğer hukukçular ve hakim tarafından dile getirilen her bir cümleyi anlamışlardır. Şurası açıktır

ki bu hukukçular tarafından verilen duruşmaya ilişkin haber, en otantik haber olacaktır. Olay hakkında tam bir bilgi ve anlayışa sahip olarak onlar, duruşmaların bütünü ve parçalarının bölümlerini naklederken ne unutabilirler, ne de hata edebilirler.

Diyelim ki her üç kategori de aynı hafıza gücü standardına sahipti. Ama yine de onlar tarafından nakledilen olaylar doğruluk bakımından farklı derecelerde olacaktır. Bu da gösterir ki, nakilcinin nakledilen olaya olan ilgisi ve olayların içeriğini kavrayışı, onun hafızasını daha etkili ve dikkatli kılmada önemli rol oynamaktadır.

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sahabilerinin, O'nun söz ve fiillerine jest ve mimiklerine varıncaya kadar olan derin ilgileri her türlü şüphenin ötesindedir. Onların Peygamber'in söylediklerini anlamaları, O'nun konuşup yaptıklarının ortam ve arkaplanı hakkındaki yakın bilgi ve gözlemleri sorgulanamaz. Dolayısıyla, insanın hafızasını harekete geçirmesine yardım eden bütün temel faktörler onlarda mevcuttu.

3- Bir haberin mevsûkiyeti için istenen hafıza gücü standardı, daha önce zikredildiği gibi, hiçbir spesifik ölçütü olmayan muğlak bir kavram değildir. *Hadis* ilmi alimleri, her bir ravinin hafıza standardını belirlemek için sıkı ve sağlam kurallar tespit etmişlerdir. Bir *hadis* ravisi özel hafıza standartlarına sahip olmadan rivayetleri muteber kabul edilmez.

4- Hiçbir zaman hatırlamaya dikkat etmeyen birisinin bilgisine tesadüfen gelen bir olayın akılda tutulmasıyla, birisi tarafından büyük bir hevesle, hatırlamak için özel bir kasd ve de hafızada korumak için daimi bir çaba göstererek öğrenilen bir olayın ezberlenmesi arasında büyük bir fark vardır.

Arapça öğrenirken, hocam bana bugün hatırlamadığım bir çok şey söyledi. Fakat hocamdan öğrendiğim kelime bilgisi zihnimde korunmaktadır. Sebep açıktır. Bu sonrakileri ezberleyip

onları hafızamda tutmaya son derece hevesliyken, öncekileri hatırlayıp korumaya hiç önem vermedim.

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sahabileri O'nu öylesine dinliyor değillerdi, işittiklerini hatırlama konusunda dikkatsiz de değillerdi. Aksine, onlar günlük olarak *hadisler*i ezberlemek için özel zaman ayırıyorlardı. *Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) örneğine yukarıda işaret olunmuştu. O, gecenin üçte birlik bölümünü, Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi ve sellem) öğrenmiş olduğu *hadisler*i tekrar etmeye ayırıyordu.

Dolayısıyla, zaman zaman hadis ilmi konusunda yeterli bilgisi olmayan bazı kimselerin zannettiği gibi ezberleme, *hadisler*in muhafazasının zayıf bir yolu değildi. Doğru bir açıdan bakıldığında güvenilir *hadis* ravilerinin hafızaları, hadisleri kitap formunda tedvin etmekten daha az güvenilir bir muhafaza yolu değildir.

2. Müzakere

Hadisleri muhafazanın ikinci yolu, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sahabileri tarafından gerçekleştirilen karşılıklı müzakereler idi. Onlar ne zaman yeni bir sünnet öğrenseler, onu diğerlerine rivayet ederlerdi. Bu şekilde bütün sahabiler, birbirlerine Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi ve sellem) öğrendiklerini anlatırlardı. Bu Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından bu konuda verilen hususi talimatlara imtisal etmek içindi. Bu gerçeğe işaret eden bazı *hadisler* şunlardır:

"Burada bulunanlar (benim sünnetimi) bulunmayanlara ulaştırsın."[25]

"Tek bir âyet bile olsa, benden, başkalarına nakledin."[26]

---

[25] Buhârî, *Hac*, 132.
[26] Buhârî, *Enbiya*, 50.

"Benim sözümü işitip de onu başkalarına nakledinceye kadar muhafaza edip ezberleyene Allah canlılık versin."[27]

"Siz (benim sözlerimi) işitiyorsunuz, sizden de başkaları işitecek, onlardan da başkaları işitecek."[28]

"Bir Müslüman, din kardeşine kendisine ulaşan güzel bir *hadis*i nakletmekten daha iyi bir fayda temin edemez."[29]

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından verilen bu talimatlar, sahabilerini *hadis* bilgisini elde etmeye ve onu başkalarına nakletmeye sevketmek için yetip artmıştı.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ayrıca sahabilerini buluşmalarında *hadis* çalışmaya da teşvik etmişti. Bu çalışma için kullanılan kelime *tedarüs*tür ki "birbirine öğretmek" demektir. Birisi belli bir *hadis*i diğerine nakledecek, o da birinciye dönüp bunu tekrar edecek, böyle devam edip gidecektir. Maksat hadisi doğru öğrenmekti. Her biri diğerinin versiyonunu dinleyecek ve varsa hatasını düzeltecekti. Bu *tedarüs*ün (müzakere) semeresi, *hadisler*i mümkün olduğu kadar sağlam bir şekilde hatırlamaktı. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), bu tanımlanan tedarüs sürecini Allah katında bütün gece yapılan ferdi ibadetten daha değerli olarak kabul etmiştir. O şöyle buyurmuştur:

"Geceleyin bir müddet ilim[30] *tedarüs*ü [müzakere] ile meşgul olmak, bütün geceyi ibadetle geçirmekten daha hayırlıdır."[31]

---

27 Tirmizî, *İlm*, 7, hadis no: 2658; Ebû Davud, *İlm*, 10, hadis no: 3660. Hadiste geçen "naddara" ifadesini yukarıda geçtiği gibi, "canlılık versin" ifadesi yerine, "yüzünü ak etsin, yüzüne parlaklık versin, yüzünü ağartsın" şeklinde çevirmek de mümkündür (ç. n.).

28 Ebû Davud, *İlm*, 10, hadis no: 3659.

29 İbn Abdilber, *Câmiu beyani'l-ilm*, I, 43.

30 "İlim" kelimesi Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) zamanında, Kur'ân-ı Kerîm ve hadise ait bilgiyi ifade etmek için kullanılmaktaydı.

31 İbn Abdilber, *Câmiu beyani'l-ilm*. [Sözkonusu ifade yazarın atıfta bulunduğu İbn Abdilber'in eserinde Hz. Peygamber'in sözü olarak tespit olunamamıştır. Ancak İbn Abbas, Ebû Hureyre gibi bazı sahabilerin benzeri sözleri bulunmaktadır. bk. İbn Abdilber, *Câmiu beyani'l-ilm*, I, 24].

Dahası, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) talep edilen bir bilgiyi gizlemenin ne kadar büyük bir günah olduğunu da şöyle bir uyarıda bulunmuştur:

"Kim, sahip olduğu bir bilgi kendinden istenir de, onu gizlerse, ona ateşten bir gem vurulacaktır."[32]

Başka bir vesileyle Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), kişinin sahip olduğu bilgi kendisinden istenmese bile, 'ilm'i gizlemenin büyük bir günah olduğunu beyan etmiştir. O şöyle buyurmuştur:

"Kim, kendisinden faydalanılacak bir bilgiyi gizlerse, kıyamet günü ateşten bir gem vurulmuş olarak gelecektir."[33]

Hadis şunu net bir şekilde ortaya koymaktadır ki, bilgiyi açıklamak, her bilgili kişinin üzerinde bulunan asli bir görevdir, kendisinden bu bilginin istenip istenmemesi önemli değildir.

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sünneti hakkındaki bilgi, O'nun sahabilerinin gözünde en yüksek bilgi dalı olduğundan, onlar sünnete dair bildikleri ne varsa onu başkalarına aktarmayı boyunlarının borcu, vazgeçilmez bir görev bildiler.

Bu sebeple Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sahabilerinin biraraya geldiklerinde en gözde meşguliyetleri, faydasız konuşmalarda bulunmak yerine, O'nun söz ve fiilerini müzakere etmekti. Onların her biri bildiklerini zikrediyor, diğerleri de bir taraftan bunları dinleyip, ezberlemeye çalışıyordu.

Bu müteaddit müzakereler, sünnetin muhafazasında önemli bir rol oynadı. Bu müzakereler sayesindeydi ki, sadece belli şahıslar tarafından bilinen hadisler, başkalarına aktarılmış ve böylece ravi çemberi tedricen genişlemişti. Bu müzakereler, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bizzat onların arasında

32 Tirmizî, *İlm*, 3, hadis no: 2649.
33 İbn Abdilber, *Câmiu beyani'l-ilm*, I, 5.

bulunduğu bir zamanda cereyan ettiğinden, onlar bu süreçte kendilerine nakledilenlerin doğruluğunu tam olarak teyid etme fırsatına sahiptiler. Nitekim bazıları fiilen bunu yapmıştı da. Sonuç *hadis* bilgisinin sahabe arasında geniş bir yer edinmesi oldu ki bu sadece sünnet bilgisinin yayılmasına yardım etmekle kalmadı, aynı zamanda ravilerin hatalarını kontrol etme imkanı da sağladı, çünkü, biri hadisin bir parçasını unutursa, diğerleri boşluğu doldurmaya ve de hatayı düzeltmeye hazırdı.

3. Pratiğe Dökmek

Sünneti muhafazanın üçüncü yolu, onu pratiğe dökmekti.

Sünnet bilgisi ne sadece teorik bir bilgiydi, ne de Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) felsefi öğretilerinden ibaretti. Onlar pratik hayatla ilgiliydi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), sadece bir takım dersler ve vaazlar vermekle yetinmemiş, bilakis sahabilerini pratik olarak da eğitmişti. Onlar Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi ve sellem) ne öğrendilerse, onu güncel pratiğe aktarmak için hiçbir çabadan kaçınmadılar. Her sahabi Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sünnetini uygulamada o kadar coşkuluydu ki, şahsi alışkanlıklarına varıncaya kadar O'nu taklid etmek için en iyisini yapmaya çalışıyordu.

Dolayısıyla bütün atmosfer, sünnete ittibadan ibaretti. Sünnet sadece şifahi bir nakil değil, bilakis günlük hayatlarının her alanında, toplumun her yerinde kendini gösteren canlı bir pratik, yaygın bir davranış ve geçerli bir adetti.

Eğer bir matematik öğrencisi kendini, formülleri sözlü olarak hatırlamakla sınırlandırırsa, onları bir zaman sonra unutması muhtemeldir. Fakat o bunları günde on defa pratiğe aktarırsa, asla unutmayacaktır.

Aynı şekilde, sünnet de sahabiler tarafından uygulanan şifahi bir iş değildi. Onlar sünneti günlük pratiklerine taşıyorlardı.

Sünnet onların bütün faaliyetlerinin ağırlık merkeziydi. O halde onlar, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem), çevresinde bütün hayatlarının yapısını kurdukları sünnetini nasıl unutabilirlerdi?

Şu halde, sünnetin talimatlarına göre oluşmuş daimi pratik, sünnetin muhafaza sürecine katkıda bulunan ve onu tahrif etmeyi hedefleyen yabancı unsurlardan koruyan diğer bir ana faktör idi.

4. *Yazı*

*Hadisler*i muhafazanın dördüncü yolu, yazıydı. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ashabının önemli bir bölümü, *hadisler*i, Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi ve sellem) işittikten sonra yazıya geçirdiler.

Başlangıçta Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bazı sahabilerini Kur'ân-ı Kerîm âyetleri dışında herhangi bir şey yazmaktan menetmiş olduğu doğrudur. Fakat bu yasak, *hadisler* otorite değeri taşımadığından değil, bilakis Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) onlara aynı zamanda *hadisler*ini şifahi olarak nakletmeyi emretmiş olmasındandı. İlgili hadisin tam metni şöyledir:

"Benden (duyduklarınızı) yazmayın. Kim benden Kur'ân dışında[34] (duyduğu) bir şeyi yazmışsa, onu imha etsin. Benden *(duyduklarınızı) başkalarına nakledin, bunda beis yok.*[35] Kim kasden bana yalan isnad ederse, Cehennemdeki yerine hazırlansın."[36]

---

[34] Hadisin Arapça orijinalinde bulunan "ğayra'l-Kur'ân" yani "Kur'ân dışında" ibaresi yazarın İngilizce çevirisinde sehven atlanmış olup tarafımızdan metne eklenmiştir (ç. n.).

[35] Hadisin orijinalinde bulunan "velâ harac", "Bunda beis yok" ibaresi de İngilizce tercümede atlanmış olup tarafımızdan eklenmiştir (ç. n.).

[36] Müslim, *Zühd*, 72.

Hadiste altı çizilen ifade ortaya koymaktadır ki, *hadis* yazma yasağı onun otoritesini reddetme sebebine bağlı değildi. Gerçek sebep şu idi ki, Kur'ân-ı Kerîm vahyinin başlangıcında, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sahabileri Kur'ân'ın üslubuna tam olarak aşina olmuş, Kur'ân-ı Kerîm de ayrı bir kitap formunda toplanmış değildi. O günlerde bazı sahabiler, *hadisler*i Kur'ân metniyle birlikte yazmaya başlamışlardı. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından yapılan bazı Kur'ân-ı Kerîm açıklamaları, bazı sahabiler tarafından, aralarında herhangi bir ayırım olmaksızın Kur'ân âyetleriyle karışık olarak yazılmıştı. Bundan dolayı bu durumun Kur'ân âyetlerinin *hadisler*le karışmasına yolaçmasından endişe edildi.

Bu arkaplan çerçevesinde Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu uygulamayı durdurdu ve Kur'ân-ı Kerîm dışında yazılmış herhangi bir şeyin imha ya da ihmal edilmesini emretti. Bu arada o günlerde yazı kağıdının da son derece kıt olduğunu akılda tutmak gerekir. Hatta Kur'ân-ı Kerîm âyetleri bile deri parçaları, ağaç kabukları, hayvan kemikleri ve bazen de taşlar üzerine yazılıyordu. Bütün bu şeyleri bir kitap formunda biraraya getirmek çok zordu ve eğer hadisler de aynı şekilde yazılmış olsaydı, Kur'ân-ı Kerîm yazılarıyla hadis yazılarını birbirinden ayırmak daha da zorlaşırdı. Kur'ân üslubuna aşinalığın eksikliği de karışıklığın oluşmasına sebebiyet verebilirdi.

Bütün bu sebeplerden dolayı Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) sahabilerine *hadis* yazımından geri durmaları ve muhafaza çabalarını, yukarıda irdelendiği gibi aynı derecede güvenilir olan ilk üç yola hasretmeleri talimatını verdi.

Fakat bütün bunlar peygamberliğin ilk dönemine aitti. Sahabiler, Kur'ân-ı Kerîm'in üslubuna tamamen vakıf olduklarında ve de yazı kağıdı elde edilebilir hale geldiğinde bu geçici tedbir

durumu kaldırıldı, çünkü Kur'ân'la hadis arasında karışma tehlikesi artık kalmamıştı.

Bu aşamada Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) sahabilerine bizzat *hadisler*i yazmaları talimatını verdi. O'nun bu konudaki talimatlarından bazıları aşağıya alınmıştır:

1- *Ensar*dan bir sahabi Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) kendisinden bazı *hadisler*i işittiğini, fakat bazen onları unuttuğunu şikayet olarak dile getirdi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

"Sağ elinin yardımına müracaat et" ve eliyle yazıya işaret etti.[37]

2- Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ünlü sahabisi *Râfi b. Hadic* (radıyallahu anh) (ö. 74/693) anlatıyor: "Ben Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem), 'senden birçok şey işitiyoruz, onları yazabilir miyiz' diye sordum. O, 'Yazabilirsiniz, bunda beis yok' diye cevapladı."[38]

3- Enes (radıyallahu anh) Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu riyayet ediyor:

"İlmi yazıyla muhafaza edin."[39]

4- *Ebû Râfi* (ö. 35/656) Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi ve sellem) *hadisler*i yazmak için izin istedi. Hz. Peygamber de (sallallahu aleyhi ve sellem) ona bunun için izin verdi.[40]

---

37 Tirmizî, *İlm*, 12.

38 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisu'l-fâsıl*, s. 369; Suyûtî, *Tedrîbu'r-râvi*, s. 286 [thk. Abdülvehhab Abdüllatif, Beyrut, 1979, II, 66].

39 Râmehürmüzî, *el-Muhaddisu'l-fâsıl*, s. 368; İbn Abdilber, *Câmiu beyani'l-ilm*, I, 72. Hadisi "İlmi yazıyla kaydedin, kayıt altına alın" şeklinde tercüme etmek de mümkündür. (ç. n.).

40 Tirmizî, İlim, 12 [Yazarın atıfta bulunduğu yerde Ebû Râfi'in ismi tasrih edilmez. Ancak hadiste geçen "ensardan bir zat"ı Ebû Râfi olarak yorumladığı anlaşılmaktadır. Ebû Râfi'in Hz. Peygamber'in namazının başlangıcı hakkında bir yazılı belgeye sahip olduğu konusunda bk. el-Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*, 1357 Haydarabad-Dekken, s. 330-331; M. Mustafa el-A'zamî, *Dirasât fi'l-hadisi'n-nebevî ve tarihi*

Rivayet olunduğuna göre *Ebû Râfi* (radıyallahu anh) tarafından yazılan bu *hadisler* diğer sahabiler tarafından da istinsah ediliyordu. İbn Abbas'ın (ö. 68/687) bir öğrencisi olan *Selma*[41] (ö. ?) anlatıyor:

"Abdullah b. Abbas'ın yanında bazı küçük tahta levhalar gördüm. O bunlar üzerine *Ebû Râfi*'den almış olduğu, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) fiillerine ait bazı rivayetleri yazıyordu."[42]

5- Abdullah b. Amr b. el-As (ö. 63/682), Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kendisine şöyle dediğini rivayet ediyor:

"İlmi muhafaza [kayd] edin."

O sordu "Onun muhafazası [kaydı] nasıl olur?" Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle cevapladı: "Yazmakla olur."[43]

Başka bir rivayette o şöyle anlatıyor:

"Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) geldim ve dedim ki 'Senin *hadisler*ini rivayet etmek istiyorum ve hafızamın yanısıra el yazımın da yardımını almak istiyorum. Bunun benim için uygun olduğunu düşünüyor musun?' Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), 'Eğer o benim *hadis*im ise, hafızanın yanısıra elinin yardımına da müracaat edebilirsin' diye cevap verdi."[44]

6- Bu sebepten dolayı idi ki, Abdullah b. Amr çoğu kere *hadisler*i yazardı. Bizzat kendisi şöyle anlatıyor:

---

tedvînih, Beyrut, 1980, I, 95, ç. n].

41 İbn Abbas'ın öğrencileri arasında Selma isminde biri bulunmuyor. Buradaki Selma Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hizmetçilerinden olan ve aynı zamanda rivayette adı geçen Ebû Râfi ile evli bulunan hanım sahabi olmalıdır. Ayrıca yazarın atıfta bulunduğu *Tabakat*'ta da (II, 371) onun İbn Abbas'ın öğrencisi olduğuna dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Selma hakkında bk. İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, Mısır, 1328, IV, 333, ç. n.

42 İbn Sa'd, *Tabakat*, II, 371 [ayrıca bk. Hatib, *Takyîdu'l-ilm*, thk. Yusuf el-Iş, Haleb 1975, s. 91-92; A'zamî, *Dirasât*, I, 95, 116].

43 Hâkim, *Müstedrek*, I, 106; İbn Abdilber, *Câmiu beyani'l-ilm*, I, 73.

44 Dârimî, *Mukaddime*, 43.

"Ben Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi ve sellem) duyduğum her şeyi yazıyor ve ezberlemek istiyordum. Bazı Kureyşliler beni men etmeye çalıştılar ve 'Hz. Peygamber'den işittiğin her şeyi yazıyor musun? Halbuki o da bir insandır, diğer insanlar gibi bazen o da kızgın olabilir' dediler."[45]

Onlar demek istiyorlardı ki, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir kızgınlık anında ciddi olarak niyetlenmediği bazı şeyler söylemiş olabilir. Dolayısıyla kişi O'nun hadislerini yazmada seçici olmalıdır. Abdullah b. Amr onların görüşlerini Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) aktardı. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) cevaben dudaklarına işaret ederek buyurdu ki:

"Muhammed'in canını elinde tutan (Allah)a yemin ederim ki, bu iki (dudağın) arasından haktan başka bir şey çıkmaz. O halde yaz."[46]

Bu, kendisinin otoriter niteliğinde hiçbir şüphe ve tereddüt olmaksızın her sözünün yazılması konusunda Hz. Peygamber tarafından verilmiş açık ve mutlak bir emirdir.

Bu emre ittibaen Abdullah b. Amr, önemli miktarda *hadis* yazdı ve bunları "*es-Sahîfe es-Sadıka*" adı verilen bir kitap formunda biraraya getirdi. Bu kitap hakkındaki bazı ayrıntılara inşaallah daha sonra değinilecektir.

7-*Mekke* Fethi sırasında (h. 8) Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), bir dizi şer'î emirleri ve insan haklarını ihtiva eden ayrıntılı bir konuşma yaptı. Oradaki topluluktan Ebû Şah (ö. ?) ismindeki Yemenli bir şahıs Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi ve sellem) bu konuşmasını kendisine yazılı olarak vermesini rica etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) sahabilerine şu emri verdi:

---

45 Ebû Davud, *İlm*, 3.

46 İbn Sa'd, *Tabakat*, IV, 262; Ebû Davud, *İlim*, 3; Râmehürmüzî, *el-Muhaddisu'l-fâsıl*, s. 364-366; Hâkim, *Müstedrek*, I, 105-106.

"Bunları Ebû Şah için yazın."[47]

Bu yedi örnek, hadis yazımına sadece izin verilmekle kalınmadığını bilakis Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından yazımın emredildiğini; yazım aleyhindeki eski yasağın, Kur'ân-ı Kerîm âyetleriyle *hadisler* arasındaki muhtemel karışmayı önlemek amacına yönelik geçici bir süre geçerli olduğunu ispatlamak için fazlasıyla yeterlidir. Bu geçici dönemden sonra karışma endişesi sona erdi, yasak kaldırıldı ve sahabiler hadisleri yazılı formda muhafazaya teşvik edildi.

HZ. PEYGAMBER ZAMANINDA HADİSİN TEDVİNİ

*Hadisler*i muhafaza için Hz. Peygamber'in ashabı tarafından uygulanan muhtelif metodları mütalaa ettik. Bu metodların objektif bir tetkiki gösterecektir ki, "yazım" hadisi muhafazanın yegane metodu olmamakla birlikte, bu süreçte asla ihmal edilmemişti. Bizzat Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi ve sellem) ilham alan önemli miktarda sahabi *hadisler*i yazılı formda koruyordu.

*Hadisler*i toplama konusunda sahabilerin şahsi çabalarını tetkik ettiğimizde, daha Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ve O'nun dört halifesinin zamanında binlerce *hadis*in yazılmış olduğunu görürüz. Konuyla ilgili müstakil hacimli bir kitabı gerektirdiğinden bu çabaların ayrıntılı bir tetkikini yapmak imkansızdır, burada amaçlanan da bu değildir. Bununla birlikte bu ilk dönemde öne çıkan *hadis* müdevvenatının özet bir dökümünü vermek istiyoruz. Bu en azından *hadisler*in ilk üç asır boyunca tedvin edilmediği yolundaki yanlış düşünceyi ortadan kaldıracaktır.

---

47 Buhârî, *İlm*, 39.

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.S.) YAZDIRDIKLARI

Öncelikle şu gerçeğe işaret etmeliyiz ki, hatırı sayılır miktarda *hadis* bizzat Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından yazdırılmış ve yazılı formda muhafazası emredilmişti. Bunun örnekleri şunlardır:

SADAKA KİTABI

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), *zekat* hakkındaki şer'î hükümleri ihtiva eden, zekata tabi muhtelif mal varlığı ile ilgili *zekat* nisab ve oranlarını belirleyen ayrıntılı dökümanlar yazdırdı. Bu döküman "*Kitabu's-Sadaka*" (Sadaka/Zekat Kitabı) olarak isimlendirildi. Abdullah b. Ömer (ö. 74/693) şöyle anlatıyor:

"Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Sadaka/Zekat Kitabını yazdırdı ve onu ancak vefat edeceği zaman valilerine gönderdi.[48] O bunu kılıcına iliştirmişti. O vefat edince, *Ebû Bekir* de (ö. 13/634) vefatına kadar buna göre amel etti. Sonra *Ömer* de (ö. 23/643) vefatına kadar buna göre amel etti. Bu kitapta şunlar zikrediliyordu: Beş devede bir keçi[49] alınır..."[50]

Bu dökümanın metni *Sünen-i Ebû Davud* gibi pekçok *hadis* kitabında bulunmaktadır. Meşhur hadis alimi İmam Zühri (ö. 124/741), bu dökümanı öğrencilerine öğretiyordu. O derdi ki:

"Bu, *sadaka* (zekat) ahkamı hakkında Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından yazdırılmış dökümanın metni olup, Hz. Ömer'in çocuklarının elinde bulunan orijinal elyazmasıdır. Bu metni bana Hz. Ömer'in torunu Salim (ö. 106/724) öğretmişti ben de onu ezberlemiştim. Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/719) bu

48 İfade, Arapça orijinaline uygun olarak "Hz. Peygamber bunu vefatına kadar valilerine/zekat amillerine göndermedi" şeklinde de tercüme edilebilir (ç. n.).
49 Bu "koyun" olarak da tercüme edilebilir (ç. n.).
50 Tirmizî, *Zekat*, 4.

metnin bir kopyasını Hz. Ömer'in torunları Salim (b. Abdullah b. Ömer) ve Abdullah (b. Abdullah b. Ömer)'tan (ö. 105/723) elde etmişti. Aynı metnin bir kopyası da bende bulunuyor."[51]

Amr b. Hazm Nüshası

Hicri 10 yılında Necran, Müslümanlar tarafından fethedildiği zaman, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), sahabisi *Amr b. Hazm*'ı (ö. 53/673) Yemen Eyaleti'nin valisi olarak tayin etti. O zaman Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) *Übey b. Ka'b*'a (ö. 22/643) ayrıntılı bir mektup yazdırdı ve onu Amr b. Hazm'a verdi.

Bu mektup, bazı genel tavsiyeler yanında, taharet, namaz, zekat, öşür, hac, umre, cihad, ganimetler, vergiler, diyet (kan bedeli), yönetim, eğitim vb. konulardaki şer'î hükümleri ihtiva ediyordu.

Amr b. Hazm Yemen Valisi olarak görevlerini bu mektup ışığında icra etti. Onun ölümünden sonra bu döküman, torunu Ebû Bekir'in [Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm] (ö. 120/738) yanında kaldı. İmam Zühri bu nüshayı da ondan öğrenip çoğaltmıştı. Zühri bunu öğrencilerine öğretiyordu.[52]

DİĞER VALİLERE GÖNDERİLEN YAZILI TALİMATLAR

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) aynı şekilde sahabilerini muhtelif bölgelere vali olarak atadığında, onlara yönetici veya hakim olarak görevlerini ifa ederken takip edecekleri talimatlarıyla ilgili benzer dökümanları yazdırıp veriyordu. Ebû Hureyre

51 Ebû Davud, *Zekat*, 4.

52 Bu mektubun bazı parçaları hadis eserlerinde bulunmaktadır. Tam metin için bk. Muhammed Hamidullah, *Mecmuatü'l-vesâiku's-siyasiyye*, [Beyrut 1985], s. 206-211.

ve *Ala b. el-Hadrami*'yi (ö. 21/642) Hecer Zerdüştlerine elçi olarak tayin ettiğinde, onlara *zekat* ve *öşür* hakkındaki muayyen şer'î hükümleri ihtiva eden bir talimat yazdırmıştı.[53]

Aynı şekilde *Muaz b. Cebel* (ö. 18/639) ve *Mâlik b. Mürare*'yi (ö. ?) Yemen'e gönderdiği zaman da, onlara muayyen şer'î hükümleri ihtiva eden, kendisi tarafından yazdırılmış bir döküman vermişti.[54]

BELLİ TEMSİL HEYETLERİNE VERDİĞİ YAZILI TALİMATLAR

Medine'den uzakta ücra bölgelerde yaşayan belli bazı Arap kabileleri, İslâm'ı kabul ettikten sonra Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) temsilcilerini gönderiyorlardı. Bu temsilciler Medine'de kayda değer bir süre kalıyorlar, bu süreçte İslâm öğretilerini öğreniyorlar, Kur'ân-ı Kerîm okuyorlar ve Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sözlerini dinliyorlardı. Evlerine dönecekleri zaman onlardan bazıları Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi ve sellem) kendileri ve kabileleri için bazı talimatlarını yazdırmasını rica ediyorlardı. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) onların bu ricasını kabul ediyor ve onların en fazla ihtiyaç duydukları şer'î hükümleri ihtiva eden bazı talimatları yazdırıyordu.

1. *Vail b. Hucr* (ö. 44/664) Yemen'den gelmişti ve evine dönmeden önce Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi ve sellem) ricada bulundu:

"Benim için kavmime hitaben bir mektup yaz."

Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Muaviye'ye (ö. 60/679) üç döküman yazdırdı. Bu dökümanlardan biri Vail b. Hucr'un kişisel problemlerine raci idi, diğer ikisi, Şeriat'ın

[53] İbn Sa'd, *Tabakat*, I, 263.
[54] İbn Sa'd, *Tabakat*, I, 265.

namaz, *zekat*, içki yasağı, tefecilik ve diğer bazı muayyen meseleleriyle ilgili genel prensiplerini ihtiva etmekteydi.[55]

2. Abdülkays kabilesinin bir üyesi olan *Munkız b. Hayyan* (ö. ?), Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) gelerek İslâm'ı kabul etti. Evine dönerken kendisine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından yazılı bir döküman verildi. O kabilesine götürdüğü bu yazıyı başta kimseye ifşa etmedi. Onun çabalarıyla kayınpederi Müslüman olunca, dökümanı ona teslim etti ki o da aynı şekilde bunu kabilesine okuduğunda akabinde onlar da İslâm'ı kabul ettiler. İşte meşhur *Abdülkays* delegasyonunun Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) gelişi bundan sonraydı. Ayrıntılı rivayet Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'in kitaplarında bulunmaktadır.[56]

3. Ğâmid kabilesinin temsil heyeti Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) gelerek İslâm'ı kabul etti. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) onlara, kendilerine Kur'ân-ı Kerîm'i öğretmek üzere *Übey b. Ka'b*'ı gönderdi ve:

"Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) onlar için İslâm'ın kesin emirlerini (şerai) ihtiva eden bir mektup yazdırdı."[57]

4. Has'am kabilesinin temsil heyeti Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) geldi. Onların gelişlerinden bahsederken İbn Sa'd (ö. 230/844) muhtelif güvenilir ravilerin otoritesine istinaden şöye haber veriyor:

"Onlar dediler ki 'Biz Allah'a, O'nun Resûlü'ne ve Allah'tan gelenlere iman ettik. O halde bize içindekilere tabi olacağımız bir döküman yaz.' Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve

---

55 İbn Sa'd, *Tabakat*, I, 287; Hamidullah, *el-Vesâiku's-siyasiyye*, s. 246-247.

56 Ali el-Kâri, *el-Mirkat şerhu'l-Mişkât*, I, 88; *Sahihu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, I, 33 [Beyrut 1972, I, 181]. Rivayetin Buhârî ve Müslim'in eserlerindeki yeri için bk. Buhârî, *İman*, 40, *İlim*, 25; Müslim, *İman*, 23-28 (ç. n.).

57 İbn Sa'd, *Tabakat*, I, 345.

sellem) onlar için bir döküman yaz(dır)dı. Buna *Cerir b. Abdullah* (ö. 54/674) ve orada bulunanlar şahid oldular."[58]

5. *Sümale* ve Huddan kabilelerinin temsilcileri Mekke fethinden sonra geldiler. İslâm'ı kabul ettiler. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) onlar için İslâm'ın *zekat*la ilgili kesin talimatlarını ihtiva eden bir döküman yazdırdı. Dökümanı *Sabit b. Kays* (ö. 11/632) yazdı, *Sa'd b. Ubade* (ö. 15/636) ve *Muhammed b. Mesleme* (ö. 46/666) şahid oldular.[59]

6. Aynı *Sabit b. Kays*, Eslem kabilesi delegasyonu için Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından dikte edilen başka bir dökümanı da yazdı. Şahitler *Ebû Ubeyde b. el-Cerrah* (ö. 18/639) ve *Ömer b. el-Hattab*'dı.

Bunlar kapsamlı ve tafsilatlı olmayan sadece birkaç örnektir. Aynı türden başka birçok örnek sadece bir kitapta, *İbn Sa'd*'ın *Tabakat* isimli kitabında bulunmaktadır. İlgili bütün kitaplarda yapılacak bir araştırmayla, hiç şüphesiz daha ayrıntılı bir kitabı gerektirecek kadar benzer birçok olay ortaya çıkacaktır.

Bütün bu örnekler sadece Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) genel İslâmî hükümleri ihtiva eden dökümanları yazdırdığı olaylara işaret etmektedir. O ayrıca ferdi durumlara ilişkin bir hayli resmi belge de yazdırmıştır. Bu konudaki dökümanın çokluğu, bizi bu muhtasar incelemede bunların hepsine kısa bir referansta bulunmaktan bile alıkoymaktadır. Bütün bu belgeler ayrıca *sünnet*in bir parçasını oluşturmakta ve İslâmî hükümlerin önemli bir bölümü bunlardan çıkarılmaktadır. Kısaca, biz bunların yerine sadece Dr. Muhammed Hamidullah'ın (ö. 1423/2002) *el-Vesaiku's-siyasiyye* adlı çalışmasına işaret etmekle yetiniyoruz ki o burada buna benzer hayli dökümanı

---

58 İbn Sa'd, *Tabakat*, I, 348.
59 İbn Sa'd, *Tabakat*, I, 353.

biraraya getirmiştir. Daha fazla araştırmak isteyenler, sözkonusu çalışmayı mütalaa edebilirler.

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.S.) SAHABİLERİ TARAFINDAN DERLENEN HADİS MECMUALARI

Daha önce de bahsedildiği gibi, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) sadece izin vermekle kalmamış, aynı zamanda sahabilerini hadislerini yazıya geçirmeleri için teşvik de etmiştir. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kutlu sahabileri bu talimata uyarak *hadisler*i yazıyorlardı ve onlardan hatırı sayılır miktarda sahabi, yazdıklarını kitap formunda biraraya getirdi. Aşağıda bunlardan bazı örnekler verilmektedir:

Ebû Hureyre'nin (r.a.) Yazdıkları

İyi bilinmektedir ki *Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) başka herhangi bir sahabisinden daha fazla *hadis* rivayet etmiştir. Onun tarafından rivayet olunan *hadisler*in sayısının 5374 olduğu kabul edilmektedir. Bunun sebebi şuydu ki o, İslâm'ı kabul ettikten sonra bütün hayatını Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) *hadisler*ini öğrenip muhafaza etme yegane hedefine adamıştı. Diğer ünlü sahabilerin aksine o kendini herhangi bir ekonomik aktiviteyle meşgul etmedi. O, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) söylediklerini işitmek ve O'nun etrafında cereyan eden her olayı görmek için daima O'nun mescidinde kalıyordu. O aç kalıyor, ölecek kadar açlık ve zorluklarla yüzyüze geliyor, fakat kendine biçtiği görevi terketmiyordu.

Onun hadisleri yazılı formda muhafaza ettiğine dair somut deliller bulunmaktadır. Öğrencilerinden biri olan Hasan b.

Amr'ın (ö. ?) haber verdiğine göre bir defasında *Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) onu evine götürdü ve kendisine Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hadislerini ihtiva eden "birçok kitap" gösterdi.[60]

Bu gösteriyor ki, Ebû Hureyre beraberinde birçok yazılı hadis belgesine sahip bulunuyordu. Bu aynı zamanda şunu da ortaya koymaktadır ki Ebû Hureyre'nin birçok öğrencisi, onun rivayetlerinin çok sayıda nüshasını hazırlamışlardı.

Abdullah b. Amr'ın Nüshası

Daha önce ifade edildiği gibi *Abdullah b. Amr*'a hadisleri yazması için Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından özel talimat verilmişti. Bunun üzerine o büyük bir nüsha derledi ve adını "*es-Sahîfe es-Sadıka* (Doğru Nüsha)" koydu. Abdullah b. Amr bu nüshayı koruma konusunda son derece hassastı. Onun gözde öğrencilerinden Mücahid (ö. 103/721) diyor ki: "Abdullah b. Amr'a gittim ve onun yastığının altında tuttuğu bir nüshayı aldım. Bana mani oldu. Dedim ki, sen benden hiçbir şeyi saklamazsın. O şöyle cevap verdi: Bu Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi ve sellem) işittiğim "Sadıka (Doğru Nüsha)"dır. Benimle O'nun arasına giren başka hiçbir ravi yoktur. Bu nüsha, Allah'ın Kitabı ve Vahaz (kendi tarım arazisi) emniyette olduktan sonra dünyadan kalan başka hiçbir şeye aldırmam."[61]

Bu nüsha daha sonra onun çocuklarının yanında kaldı. Torunu Amr b. Şuayb (ö. 118/736) onda mevcut bulunan hadisleri öğretirdi. Yahya b. Main (ö. 233/847) ve Ali b. el-Medini (ö. 234/848), herhangi bir hadis kitabında *Amr b. Şuayb* tarafından rivayet edilen her *hadis*in bu nüshadan alınmış olduğunu söyle-

60 İbn Abdilber, *Câmiu beyani'l-ilm*, I, 74; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 184.
61 İbn Abdilber, *Câmiu beyani'l-ilm*, I, 72; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, III, 233, 234.

mişlerdir.[62] *İbnü'l-Esir* (ö. 630/1233) bu nüshanın bin hadis ihtiva ettiğini söylemektedir.[63]

Enes b. Mâlik Nüshası

Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) yazı yazmayı bilen sahabilerinden biriydi. Annesi onu on yaşındayken Hz. Peygamber'in yanına getirip hizmetine vermişti. O, on yıl boyunca Hz. Peygamber'in hizmetinde kaldı. Bu süre zarfında mühim miktarda *hadis* işitti ve onları yazıya geçirdi. Öğrencilerinden Said b. Hilal [doğrusu Ma'bed b. Hilal (ö. 117/735?)] şöyle diyor:

"Biz Enes'e çok ısrar ettiğimiz vakit, bize bazı not defterleri çıkarır ve 'Bunlar Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi ve sellem) işittiğim ve yazdığım şeylerdir ki daha sonra onaylaması için Hz. Peygamber'e de arz ettim' derdi."[64]

Bu göstermektedir ki *Enes* (radıyallahu anh) sadece müteaddit not defterlerinde önemli miktarda *hadis*i kaydetmekle kalmamış, aynı zamanda onları onaylatmak üzere Hz. Peygamber'e de (sallallahu aleyhi ve sellem) göstermişti.

Hz. Ali Nüshası

İyi bilinmektedir ki *Hz. Ali* (radıyallahu anh) (ö. 40/660) beraberinde bir *hadis* nüshasına sahip bulunuyordu. O şöyle söylemektedir:

"Ben [biz] Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi ve sellem) Kur'ân-ı Kerîm ve şu nüshanın [sahîfe] ihtiva ettikleri dışında herhangi bir şey yazmadım [yazmadık]."[65]

İmam Buhârî *Sahih*'inin altı farklı yerinde bu nüshayı zik-

---

62 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VIII, 49, 53.
63 İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, III, 233.
64 Hâkim, *Müstedrek*, III, 573, 574.
65 Buhârî, *Cizye*, 17.

retmektedir. Bütün bu yerlerin bütüncül bir tetkiki bu nüshanın hayli kapsamlı olduğunu ve *kısas* (misilleme), *diyet* (kan parası), *fidye*, İslâm Devleti'nde gayr-i müslim vatandaşların hakları, mirasın bazı spesifik kısımları, muhtelif yaşlardaki develere ait *zekat* nisapları ve Medine şehrinin haremliği/dokunulmazlığı ile ilgili bazı kurallar hakkındaki hadisleri ihtiva ettiğini gösterecektir.

Bu nüsha Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hayatında Hz. Ali (radıyallahu anh) tarafından yazılmıştı. Daha sonra *hilafet*i zamanında o, İslâmî bilgiyi yaygınlaştırmak ve o günlerde hüküm süren bazı muayyen sapkın fikirleri çürütmek için Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hadislerinin insanlar arasında yayılması gerektiğini düşündü.

Ünlü tarihçi *İbn Sa'd* tarafından haber verildiğine göre, o câmide ayağa kalkarak bir konuşma yaptı. Sonra insanlara bir soru yöneltti:

"Sadece bir dirheme kim 'ilim' satın almak ister?"

Onun demek istediği şuydu: Hadis öğrenmek isteyen, bir dirheme yazı kağıdı satın alsın ve Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) *hadisler*ini yazdırması için kendisine gelsin.

Nitekim rivayet olunduğuna göre *Haris el-A'ver* (ö. 65/684) bir miktar kağıt almış ve ona gelmiş, bunun üzerine Hz. Ali de onun için pek çok ilim yazmıştır.[66]

Burada şu akılda tutulmalıdır ki, İslâm tarihinin ilk yüzyıllarında 'ilim' kelimesi sadece hadis ilmi için kullanılıyordu.[67]

Cabir Nüshaları

Cabir b. Abdullah, (ö. 78/697) Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) büyük miktarda hadis nakleden ünlü sahabi-

66 İbn Sa'd, *Tabakat*, VI, 168.
67 İbn Sa'd, *Tabakat*, V, 469.

lerinden biridir. Onun *hadisler*i iki nüshada topladığı tespit edilmektedir. Bunlardan biri Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) yaptığı son haccın ayrıntılı bir dökümünü ihtiva eden nüshadır. Cabir'in, son haccın en küçük ayrıntılarını dahi tasvir ettiği bu nüshasının tam metni *Müslim*'in *Sahih*'inde bulunmaktadır.[68]

Onun ikinci nüshası, muhtelif konularla ilgili diğer hadisleri ihtiva etmektedir. *Cabir*'in ünlü öğrencisi *Katade* (ö. 117/735) şöyle diyor:

"Ben Cabir'in nüshasını (Sahîfe), Kur'ân-ı Kerîm'in *Bakara* Suresi'nden daha iyi ezbere biliyorum."[69]

Bu nüshaya atıf, nüshanın bazı hadislerinin rivayet edildiği *Abdürrezzak*'ın (ö. 211/826) *Musannef*'inde de bulunmaktkadır.[70]

İbn Abbas Nüshaları

Abdullah b. Abbas, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kuzeniydi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) vefat ettiğinde henüz çok gençti. *Hadisler*in muhafazası çerçevesinde o, diğer sahabilerin rivayet ettiklerinin yanı sıra bizzat Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi ve sellem) işittiklerini toplamaya başladı. Ne zaman bir sahabinin bazı *hadisler*e sahip olduğunu öğrense, onları duymak için onun yanına giderdi. Bütün bu *hadisler*, onun tarafından birçok nüshada bir araya getirildi. Bu nüshalar bir deveye yüklenecek kadar çok sayıdaydı. Bu nüshalar öğrencisi Küreyb'in (ö. 98/716) yanında kaldı. Ünlü tarihçi *Musa b. Ukbe* (ö. 141/758) şöyle diyor:

---

68 Müslim, *Hac*, 147, 148; Zehebî (ö. 748/1347), bunun Cabir'in nüshasının bir kopyası olduğunu söylemektedir (*Tezkiretü'l-huffaz*, I, 43).

69 İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VIII, 353.

70 Abdürrezzak, *Musannef*, XI, 183 (hadis no: 20277).

"*Küreyb*, bize *İbn Abbas*'ın bir deve yükü kitabını bıraktı. *Ali b. Abdullah b. Abbas* (ö. 118/736), bu kitaplardan herhangi birine ihtiyaç duyduğunda *Küreyb*'e şöyle yazardı: 'Bana şu, şu kitapları [sahîfe] gönder.' O da bu kitabı istinsah eder ve bu iki nüshadan birini ona gönderirdi."[71]

İbn Abbas'ın öğrencileri bu nüshaları istinsah ederler ve bunların doğruluğunu teyid etmek için baştan sona İbn Abbas'a okurlardı.[72]

Bazen *İbn Abbas* öğrencilerine *hadis* naklederdi, o esnada onlar bu hadisleri kaydederlerdi.[73]

Bunlar, *hadisler*in toplanması uğrunda Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sahabilerinin ortaya koyduğu çabaların sadece birkaç örneğidir. Burada biz bu tip faaliyetlerin ayrıntılı bir incelemesini sunmayı hedeflemiyoruz. Bu maksatla yazılmış ayrıntılı kitaplara bakılabilir. Bizim amacımız burada sadece bazı örnekler vermekti. Bu müşahhas örnekler, *hadisler*in Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ve sahabileri zamanında hiç yazılmadığı yönündeki batıl iddiayı çürütmek için fazlasıyla yeterlidir.

SAHABEDEN SONRAKİ DÖNEMDE HADİSLERİN TEDVİNİ

Sahabeden sonra hadislerin tedvininin tarihi de hayli geniş ve detaylıdır. *Hadis* nakleden her sahabi, kendisinden duydukla- rını tedvin eden pekçok öğrenciye sahip bulunuyordu. Sahabe- nin öğrencileri '*Tabiun*' olarak isimlendirilmektedir.

71 İbn Sa'd, *Tabakat*, V, 493.

72 Tirmizî, *İlel* V, 751-752 [*el-Câmiu's-Sahih*, thk. Ahmed Muhammed Şakir ve diğerleri, İstanbul, 1981 neşrinin sonunda].

73 Dârimî, *Mukaddime*, 43.

Tabiunun müdevvenatı genelde konulara göre düzenlenmiş değildi. Bununla birlikte onların bazıları, *hadisler*i konu başlıkları altında düzenlemişlerdir. Bu şekilde düzenlenmiş, bilinen ilk *hadis* kitabı, İmam Şa'bi'nin (19-103/640-721) *el-Ebvab*'ıdır. Bu kitap muhtelif bölümlere ayrılmaktaydı. Her bölüm, *salat*, *zekat* gibi aynı konuyla ilgili *hadisler*i ihtiva etmekteydi.[74]

Bu göstermektedir ki, sistematik bir tarzda düzenlenmiş ilk *hadis* kitabı daha birinci yüzyılda ortaya çıkmıştır. Diğer bir kitap, *Hasan el-Basri* (ö. 110/728) tarafından kaleme alındı ki burada o, Kur'ân-ı Kerîm yorumları veya açıklamalarını ihtiva eden *hadisler*i toplamıştı.[75] Bu aynı zamanda ilk yüzyılda ortaya çıkan belli bir konu üzerinde yazılmış sistematik ilk kitaptı.

Tabiun döneminde *hadisler*in tedvini resmi olarak ünlü halife *Ömer b. Abdülaziz* (99-101/717-719) tarafından üstlenildi. O, hükmü altında bulunan bütün valilerine, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ashabından ve onların öğrencilerinden oluşan bilgili kişileri toplayıp, onlarda bulunan *hadisler*i yazıya geçirmeleri yönünde resmi bir talimat gönderdi.[76]

Bu resmi emrin sonucu, birçok *hadis* kitabının hazırlanması ve bütün ülkeye yayılması oldu. *İbn Şihab ez-Zühri* bu dönemde *hadis* tedvin faaliyetinin öncülerinden biriydi. O hayli kitap kaleme aldı.

Bu dönemde yazılan bütün bu kitap ve yazılı belgeler, her ilmin gelişiminde mutad olduğu üzere, bilahare, sonradan kaleme alınan daha hacimli *hadis* kitaplarında ihtiva edilmişti. Bu kitap ve yazılı belgelerin müstakil varlığı aranan bir şey olmadığı için çok fazla üzerinde durulan bir şey de değildi.

---

74 Suyûtî, *Tedrîbu'r-râvi*, I, 89.

75 Accac el-Hatib, *es-Sünne kable't-tedvin*, s. 338 [s. 354; ayrıca bk. Hatib, *Takyîdu'l-ilm*, s. 101; İbn Abdilber, *Câmiu beyani'l-ilm*, I, 74-75].

76 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 174.

Bu sebeple ikinci ve üçüncü asırlarda yazılan daha hacimli kitaplar, tedricen onların yerini aldı ve daha kapsamlı, ayrıntılı ve yeterli olduklarından, bunlar o kadar geniş çapta yaygınlık kazandı ve üzerinde çalışıldı ki *tabiun*un kitapları sahnede daha fazla kalmadı.

Bununla birlikte bu kitapların bazı yazma nüshaları korunmuştu. Sonraki kitaplar, bu korunmuş yazmalarla mukayese edilmiş ve onaylanmıştı.

Tabiun zamanında yazılmış kitaplardan biri, *Ebû Hureyre*'nin (radıyallahu anh), kendisinden işittiği *hadisle*ri ihtiva eden bir kitap hazırlamış olan öğrencisi *Hemmam b. Münebbih*'in (ö. 101/719) nüshası/sahîfesiydi. Bu kitap aynı zamanda "*es-Sahîfe es-Sahiha*" olarak da bilinmektedir. Bu kitabın bütün hadisleri, sonraki müdevvenatta bulunmaktaydı. Bunun tam metni *Ahmed b. Hanbel*'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde de bulunmaktadır. Kitabın orijinal yazma nüshası elde mevcut değildi ve hayli zamandır kayıptı.

1373 (1954) yılında bu kitabın iki yazma nüshası Dr. Muhammed Hamidullah tarafından Berlin ve Dimeşk kütüphanelerinde keşfedildi ve ayrıntılı bir girişle neşredildi. Dr. Muhammed Hamidullah yüzyıllar önce yazılmış bu yazmaları tahkik etti. Aynı zamanda bu metinleri İmam Ahmed'in *Müsned*'indeki rivayetiyle de karşılaştırdı. İki metin arasında herhangi bir malzeme farklılığı bulamadı. Sadece, aynı kitabın farklı iki nüshasında her zaman bulunabilen önemsiz birkaç kelime farklılığı bulunmaktadır.

Bu göstermektedir ki, *tabiun*un kitapları, kendilerine emniyetle itimad edilebilen kimseler tarafından alınan bütün zorunlu tedbirlerle sonraki hadis kitaplarında ihtiva edilmekte ve onların bir parçasını oluşturmaktaydı.

BİRİNCİ ASIRDAKİ MÜDEVVENAT

Burada birinci ve ikinci asırda tabiun tarafından kaleme alınan hadis çalışmalarının bir listesini sunuyoruz. Hicri birinci asırda tabiun tarafından aşağıdaki *hadis* kitapları tedvin edilmiştir:

1. *Halid b. Ma'dan*'ın (ö. 104/722) kitabı.[77]

2. *Ebû Kılabe*'nin (ö. 104/722) kitapları.[78] O kitaplarını öğrencisi *Eyyüb es-Sahtiyani*'ye (68-131/687-748) *vasiyetle bırakmıştı* ki Eyyüb bir deveye yüklenmiş bu kitapların nakliyesi için on dirhemden fazla ücret ödemişti.

3. *Hemmam b. Münebbih*'in Nüshası/Sahîfesi.[79] Yukarıda işaret olunmuştu.

4. *Hasan el-Basri*'nin (21-110/642-728) kitapları.[80]

5. *Muhammed el-Bakır*'ın (56-114/676-732) kitapları.[81]

6. *Suriyeli Mekhul*'ün (ö.112/730) kitapları.[82]

7. *Hakem b. Uteybe*'nin (ö. 115/733) kitabı.[83]

8. *Bükeyr b. Abdullah b. el-Eşec*'in (ö. 117/735) kitabı.[84]

9. *Kays b. Sa'd*'ın (ö. 117/735) kitabı. Bu kitap daha sonra *Hammad b. Seleme*'ye (ö. 167/783) nispet edilmiştir.[85]

10. *Süleyman el-Yeşkuri*'nin (ö. 73?/692?) kitabı.[86]

---

77 Zehebî, *Tezkiretü'l-huffaz*, I, 88, 166.
78 İbn Sa'd, *Tabakat*, V, 216; Zehebî, *Tezkire*, I, 88.
79 *Sahîfetü Hemmam b. Münebbih*, thk. Dr. Muhammed Hamidullah, [Dımeşk 1953, Türkçe çevirisi Kemal Kuşçu, İstanbul, 1967].
80 İbn Sa'd, *Tabakat*, VII, 17; Râmehürmüzî, *el-Muhaddisu'l-fâsıl*, s. 371.
81 İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 104.
82 İbnü'n-Nedim, *el-Fihrist*, s. 318.
83 İbn Ebî Hâtim, *Takdimetü'l-Cerh ve't-ta'dil*, s. 130.
84 İbn Hacer, *Tehzîb*, X, 70, 71.
85 Zehebî, *Tezkire*, I, 190.
86 İbn Ebî Hâtim, *Takdimetü'l-Cerh ve't-ta'dil*, s. 144, 145.

11. *Şa'bi*'nin *el-Ebvab*'ı. Yukarıda işaret olunmuştu.[87]

12. *İbn Şihab ez-Zühri*'nin kitapları.[88]

13. *Ebu'l-Aliye*'nin (ö. 90/709) kitabı.[89]

14. *Said b. Cübeyr*'in (ö. 95/713) kitabı.[90]

15. *Ömer b. Abdülaziz*'in (61-101/680-719) kitapları.[91]

16. *Mücahid b. Cebr*'in (ö. 103/721) kitapları.[92]

17. *Reca b. Hayve*'nin (ö. 112/730) kitabı.[93]

18. *Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm*'ın (ö. 120/738) kitabı.[94]

19. *Beşir b. Nehik*'in (ö.?) kitabı.[95]

İKİNCİ ASIRDA YAZILAN HADİS KİTAPLARI

İkinci asırda yazılan kitapların temel özelliği, bunların büyük kısmının, birinci asırdakilerin aksine, konulara göre düzenlenmiş olmasıdır. Bununla birlikte konulara göre düzenleme yapılmayan müdevvenat da bu yüzyılda devam etmiştir. Bu dönemde tedvin edilen kitapların listesi çok uzundur. Burada seçkin bazı kitaplara atıfta bulunulacaktır:

1. *Abdülmelik b. Cüreyc*'in (ö. 150/767) kitabı.

2. *Mâlik b. Enes*'in (93-179/711-795) *Muvatta*'ı.

3. *İbn Ebî Zi'b*'in (80-158/699-775) *Muvatta*'ı.

---

87 Suyûtî, *Tedrîbu'r-râvi*, I, 89.
88 İbn Abdilber, *Câmiu beyani'l-ilm*, I, 76.
89 Accac el-Hatib, *es-Sünne kable't-tedvin*, s. 338 (dipnot).
90 Hatib, *Takyîdu'l-ilm*, s. 102.
91 Dârimî, *Mukaddime*, 43; Hatib, *Takyîdu'l-ilm*, s. 108 [s. 105-106].
92 Hatib, *Tarihu Bağdad*, XI, 232.
93 Dârimî, *Mukaddime*, 43; Hatib, *Takyîdu'l-ilm*, s. 108.
94 İbn Ebî Hâtim, *Takdimetü'l-Cerh ve't-ta'dil*, s. 21.
95 İbn Sa'd, *Tabakat*, VII, 162.

4. *Muhammed b. İshak*'ın (ö. 151/768) *Meğazi*'si.
5. *Rabi b. Sabih*'in (ö. 160/776) *Müsned*'i.
6. *Said b. Ebî Arube*'nin (ö. 156/773) kitabı.
7. *Hammad b. Seleme*'nin (ö. 167/783) kitabı.
8. *Süfyan es-Sevri*'nin (97-161/715-777) *Câmi*'i.
9. *Ma'mer b. Raşid*'in (95-153/713-770) *Câmi*'i.
10. *Abdurrahman el-Evzai*'nin (88-157/707-774) kitabı.
11. *Abdullah b. el-Mübarek*'in (118-181/736-797) *Kitabu'z-zühd*'ü.
12. *Huşeym b. Beşir*'in (104-183/722-799) kitabı.
13. *Cerir b. Abdülhamid*'in (110-188/728-804) kitabı.
14. *Abdullah b. Vehb*'in (125-197/742-812) kitabı.[96]
15. *Yahya b. Ebî Kesir*'in (ö. 129/746) kitabı.
16. *Muhammed b. Sûka*'nın (ö. 135/752) kitabı.
17. *Zeyd b. Eslem*'in (ö. 136/753) *Tefsir*'i.
18. *Musa b. Ukbe*'nin (ö. 141/758) kitabı.
19. *Eş'as b. Abdülmelik*'in (ö. 142/759) kitabı.
20. *Akil b. Halid*'in (ö. 142/759) kitabı.
21. *Yahya b. Said el-Ensari*'nin (ö. 143/760) kitabı.
22. *Avf b. Ebî Cemile*'nin (ö. 146/763) kitabı.
23. *Cafer b. Muhammed es-Sadık*'ın (ö. 148/765) kitapları.
24. *Yunus b. Yezid*'in (ö. 152/769) kitabı.
25. *Abdurrahman el-Mes'udi*'nin (ö. 160/776) kitapları.
26. *Zaide b. Kudame*'nin (ö. 161/777) kitapları.
27. *İbrahim et-Tahman*'ın (ö. 163/779) kitapları.
28. *Ebû Hamza es-Sükkeri*'nin (ö. 167/783) kitapları.
29. *Şu'be b. el-Haccac*'ın (ö. 160/776) *el-Ğaraib*'i.

[96] İlk ondört kitap için şu eserlere bk. Râmehürmüzî, *el-Muhaddisu'l-fâsıl*, s. 611 vd.; İbn Hacer, *Mukaddimetü Fethi'l-Bârî*, s. 4; Suyûtî, *Tedrîbu'r-râvi*, I, 89 vd.; Accac el-Hatib, *es-Sünne kable't-tedvin*, s. 337.

30. *Abdülaziz b. Abdullah el-Macişun*'un (ö. 164/780) kitapları.

31. *Abdullah b. Abdullah b. Ebî Üveys*'in (ö. 169/785) kitapları.

32. *Süleyman b. Bilal*'in (ö. 172/788) kitapları.

33. *Abdullah b. Lehia*'nın (ö. 147/764) kitapları.

34. *Süfyan b. Uyeyne*'nin (ö. 198/813) *Câmi*'i.

35. *İmam Ebû Hanife*'nin (ö. 150/767) *Kitabu'l-asar*'ı.

36. *Mu'temir b. Süleyman*'ın (ö. 187/803) *Meğazi*'si.

37. *Veki b. Cerrah*'ın (ö. 196/811) *Musannef*'i.

38. *Abdürrezzak b. Hemmam*'ın (126-211/743-826) *Musannef*'i.

39. *Zeyd b. Ali*'nin (76-122/695-740) *Müsned*'i.

40. *İmam Şafii*'nin (150-204/767-819) kitapları.[97]

Bu dönemde yazılan kitaplardan aşağıdakiler halen matbu olarak elde mevcuttur:

1. *İmam Mâlik*'in (ö. 179/795) *Muvatta*'ı.

2. *İmam Ebû Hanife*'nin *Kitabu'l-asar*'ı.

3. *Abdürrezzak*'ın *Musannef*'i. Bu kitap 11 büyük cilt halinde basılmış bulunmaktadır.

4. *Muhammed b. İshak*'ın *es-Sire*'si.

5. *Abdullah b. el-Mübarek*'in *Kitabu'z-zühd*'ü.

6. *Veki b. Cerrah*'ın *Kitabu'z-zühd*'ü (3 cilt).

7. *Zeyd b. Ali*'nin *el-Müsned*'i.

8. *Şafii*'nin *Sünen*'i.

9. *Şafii*'nin *Müsned*'i.

10. *Evzai*'nin *Siyer*'i.

11. *Abdullah b. el-Mübarek*'in *Müsned*'i.

12. *Ebû Davud et-Tayalisi*'nin (ö. 204/819) *Müsned*'i.

---

97 Ondört numaralı şahıstan sonrakiler için bk. Kettânî, *er-Risaletü'l-müstatrafe*, [İstanbul 1986, s. 6 vd.].

13. *İmam Ebû Yusuf*'un (ö. 182/798) *er-Red ala Siyeri'l-Evzai*'si.

14. *İmam Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybani*'nin (ö. 189/804) *el-Hücce ala Ehli'l-Medine*'si.

15. *İmam Şafii*'nin *Kitabu'l-ümm*'ü.

16. *Vakıdi*'nin (130-206/747-821) *el-Meğazi*'si (4 cilt).

Bu liste bunlardan ibaret değildir. Fakat sadece bugün elimizde matbu olarak bulunan kitapların dikkatli bir tetkiki bile açık bir şekilde onların metodlarının çok gelişmiş olduğunu, kesin bir şekilde sahalarındaki ilk kitaplar olarak görünmediklerini ortaya koyacaktır. Bunlardan bazıları on ciltten fazladır ve tertipleri o günlerde *hadisler*in tedvininin ileri bir seviyeye ulaştığını göstermektedir.

Bütün bu değerli *hadis* tedvin çabaları birinci ve ikinci asra aittir. Şu halde herhangi birisi, üçüncü asırdan önce hadis tedvini bulunmadığı iddiasının nasıl hatalı olduğunu kolaylıkla görebilir.

Yukarıda işaret ettiklerimiz, hadis tedvininin daha Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hayatında başladığını ve daha sonraki dönemin her noktasında da devam ettiğini ispatlamak için fazlasıyla yeterlidir. Bu süreç, şüphesiz, her yeni bilim veya bilgi dalında olduğu gibi belli aşamalardan geçmiştir. Fakat bu sürecin üçüncü asırdan önce başlamadığı iddiası, hiçbir temele dayandırılamaz.

HADİS TENKİDİ

*Hadisler*in muhafazası görevi, yazılı formdaki müdevvenatı da içine alan mezkur dört yol vasıtasıyla İslâm tarihinin ilk dört asrı boyunca itinayla yerine getirilmiş olmakla birlikte, bu, bu dönemde nakledilen veya tedvin edilen bütün hadis-

lerin doğru ve güvenilir olarak kabul edildiği anlamına da gelmemektedir.

Gerçekte aynı dönemde, *hadisler*in tedvini faaliyeti devam ederken, *hadis* alimleri tarafından bir rivayetin doğruluğunu tahkik etmek için getirilen bir dizi test uygulama tarzında son derece sistematik bir tenkit ilmi de geliştirilmişti. Bütün bu testler, güvenilir [sahih] kabul edilmeden önce her bir hadis veya habere uygulanıyordu. *Hadis* ilmi alimleri tarafından geliştirilen farklı ilim dallarının, dünya tarihi boyunca tarih tenkidi ilmi içinde bir benzeri yoktur. Burada bu farklı ilim dallarının ve bu konuda yazılmış değerli çalışmaların kısa bir tanıtımını yapmak bile bizim için mümkün değildir. Herhangi bir mübalağa endişesi olmaksızın şu söylenebilir ki, *hadis* ilmine ait bu farklı ilim dalları üzerinde binlerce kitap yazılmıştır.

Bununla birlikte alimler tarafından gerçekleştirilen *hadis* tenkidinin ve onların bir *hadis*in doğruluğunu tespit etmek için uyguladıkları muhtelif testlerin yapısı hakkında kısa bir örnek vermek uygun olacaktır.

Hadisler farklı açılardan bakılarak yüzlerce çeşide ayrılmıştır. Mevsûkiyet derecelerine göre hadisler temel olarak dört ana kategoriye ayrılmaktadır:

a- *Sahih* (doğru)

b- *Hasen* (yeteri kadar iyi)

c- *Zaif* (zayıf)

d- *Mevzu* (uydurma)

Bunlardan sadece ilk iki kısımdaki hadisler güvenilir [makbul] kabul edilir. Şeriat'ın hükümleri sadece bu iki tür hadise dayanabilir ve sadece bunlardan elde edilebilir. Dolayısıyla sadece bu iki kategorideki hadisler İslâm hukukunun kaynağı olarak kabul edilir. Diğer iki kısım ise özellikle hukuki ve

doktrinel konularda ya çok az bir değere sahiptir veya hiçbir değeri yoktur.

Bir *hadis*in *sahih* veya *hasen* olduğu ilan edilmeden önce, aşağıdaki testler uygulanır:

a- Ravilerinin dikkatle tetkiki [adalet ve zapt incelemesi].

b- Ravi zincirinin [sened] sürekliliğinin [ittisal] tetkiki.

c- Sened ve metnin aynı konudaki mevcut diğer rivayet tarikleriyle mukayesesi.

d- Hadisin sened ve metninin konuyla ilgili eldeki diğer materyaller ışığında incelenmesi ve sened veya metinde herhangi bir hatanın bulunmadığının tespit edilmesi.

Biz, hadis alimlerinin bir hadisin doğruluğunu tahkik için uyguladığı metodlar olarak bu dört test hakkında kısa bir açıklama yapmaya çalışacağız.

1. Ravilerin Tetkiki

Bir hadisin doğruluğu hakkındaki ilk ve en öncelikli test, onun ravilerinin güvenilirliğiyle ilgilidir. Bu inceleme iki cihete matuftur: Birincisi, ravinin doğruluğu ve dürüstlüğünün [adalet] incelenmesi, ikincisi, onun hafıza gücünün [zapt] incelenmesi.

Bu tetkiki gerçekleştirmek için, *İlmu'r-rical* (rical ilmi) adında ayrı mükemmel bir ilim geliştirilmiştir. Bu ilmin alimleri hayatlarını, *hadis* rivayet eden her şahıs hakkında mükemmel araştırma yapmaya adamışlardır. Bunun için onlar ravinin evine gidiyorlar, komşularından, öğrencilerinden, arkadaşlarından onu soruşturuyorlardı; dolayısıyla hiçbir alim bir raviyle olan şahsi ilişkilerinin etkisi altında kalmazdı. Ünlü *rical* alimi Ali b. el-Medini kendisine babası hakkında sorulduğunda, önce

soruyu geçiştirmek istedi ve şöyle cevap verdi: "Onun hakkında başka bir alime sorun." Fakat kendi kanaatini söylemesi ricasıyla soru tekrarlanınca şöyle dedi:

"Bu inanç [din] meselesidir, (bu yüzden cevap veriyorum). O zayıf bir ravidir."

İyi bilinen *hadis* imamı *Veki b. Cerrah* babasını hadiste "zayıf" kabul etmiş ve onun rivayetlerine, güvenilir bir ravi tarafından teyid edilmedikçe itimad etmemiştir.

Kütüb-i Sitte musanniflerinden İmam Ebû Davud'un (ö. 275/888), oğlu Abdullah (ö. 316/928) hakkındaki kanaati, onun "büyük bir yalancı" olduğu yönündeydi.[98]

Zeyd b. Ebî Üneyse (ö. 119/737) kardeşi Yahya (ö. 146/763) hakkında şöyle demişti: "Kardeşim Yahya'nın rivayetlerini kabul etmeyin, çünkü o yalancılıkla nam salmıştır."[99]

Benzer görüşler *ilmu'r-rical* kitaplarında kaydedilmektedir. Bu konuda yüzlerce kitap yazılmıştır. İşte bunlardan sadece birkaç örnek:

1. *Hafız İbn Hacer*'in (ö. 852/1448) *Tehzîbu't-Tehzîb*'i:

On iki cilt halinde basılan bu kitap, altı meşhur *hadis* kitabında [*Kütüb-i Sitte*] rivayeti bulunan ravilerin kısa hayat hikayelerini vermek üzere düzenlenmiştir. Kitap alfabetik tertip içinde, 12455 ravinin hayat hikayesini ihtiva etmektedir.[100]

Kütüb-i Sitte'nin herhangi bir kitabından, herhangi bir hadisin senedinde geçen herhangi bir ismi rastgele seçebilirsiniz. Bu

98 Bu, bazı oryantalistler tarafından eseri "*Kitabu'l-Mesâhif*"i neşredilen Abdullah'tır. [Ebû Davud'un oğlu hakkındaki sözü ve yorumu için bk. Zehebî, *Tezkire*, II, 772, ç. n.].

99 Sehâvî, *el-İ'lan bi't-tevbih li men zemme't-tarih*, s. 66.

100 Bu her ciltte ayrı olarak verilen ravi sayısının toplamıdır. Bazen aynı ravi farklı yerlerde farklı isimlerle zikredilebilmektedir. Dolayısıyla gerçek ravi sayısı daha az olabilirse de 10000'den az değildir.

isim mutlaka, *Tehzîbu't-Tehzîb*'in alfabetik tertibi içinde kayıtlı olarak kendi yerinde bulunacaktır. Burada ilgili şahsın doğum ve ölüm tarihini, hocalarının ve öğrencilerinin listesini, hayatındaki önemli olayları ve onun güvenilirliği hakkında alimlerin görüşlerini bulabilirsiniz.

Hususi olarak *Kütüb-i Sitte* ravileri için hazırlanmış başka birçok kitap vardır. Bunlara müracaat ettikten sonra kişi, ravinin doğruluğu konusunda rahatlıkla belli bir sonuca ulaşabilir.

2. *Hafız İbn Hacer*'in *Lisânu'l-Mîzan*'ı:

Bu kitap hususi olarak, Kütüb-i Sitte'nin herhangi birinde herhangi bir senedde ismi görünmeyen raviler için hazırlanmıştır. Bunun anlamı şudur: Onlar tarafından rivayet edilen hadisler, sadece *Kütüb-i Sitte* dışındaki bazı kitaplarda bulunmaktadır. Bu kitap yedi ciltten oluşmakta ve 5991 ravinin tanıtımını yapmaktadır.

3. *Hafız İbn Hacer*'in *Ta'cîlu'l-menfaa*'sı:

Bu kitap, dört imamın Mâlik, Ebû Hanife, Şafii ve Ahmed b. Hanbel'in kitaplarında rivayeti bulunup da *Kütüb-i Sitte* ravileri arasında yer almayan ravilerin tanıtımlarına ayrılmıştır. Bundan dolayı, kitap 1732 ravinin tanıtımını ihtiva etmektedir.

Bu üç kitap da aynı kişi tarafından yani *Hafız İbn Hacer* tarafından kaleme alınmış ve tedvin edilmiştir. Bunun anlamı şudur: O, on yedi binden fazla hadis ravisinin tanıtımını tedvin etmiştir.

Bu sadece bir alimin çalışmasıdır. Aynı konuda başka birçok kitap bulunmaktadır. Aşağıdaki tablo sıkça müracaat olunan meşhur birkaç *rical* kitabında tanıtılan ravilerin sayılarını göstermektedir:

	Kitabın Adı	Yazarı	Cilt Sayısı	Ravi Sayısı
1.	*et-Tarihu'l-kebir*	İmam Buhârî	9	13781
2.	*el-Cerh ve't-ta'dil*	İbn Ebî Hâtim (ö.327/938)	9	18050
3.	*Tehzîbu't-Tehzîb*	Hafız İbn Hacer	12	12455
4.	*Mîzanu'l-i'tidal*	Zehebî (ö. 748/1347)	4	11053
5.	*Lisânu'l-Mîzan*	Hafız İbn Hacer	7	5991
6.	*es-Sikat*	İclî (ö. 261/875)	1	2116
7.	*el-Muğnî fi'd-duafa*	Zehebî	2	7854

Bu tablodaki son kitap, sadece "zayıf" kabul edilen ravileri tanıtmıştır. Benzer kitaplar İbn Ebî Hâtim, Dârakutnî (ö. 385/995) gibi alimler tarafından da kaleme alınmıştır. Buna mukabil on bir ciltlik "İbn Hibban'ın (ö. 354/965) *Sikat*'ı" gibi sırf güvenilir ravilerle ilgili kitaplar bulunmaktadır.

Her halükarda bir ravi güvenilir bulunmazsa, zayıf bir hafızaya sahipse veya meçhul ise onun rivayetlerine güven duyulamaz. Birçok hadis sırf bu sebepten dolayı reddedilmiştir.

2. Ravi Zincirinin Sürekliliği [Senedin İttisali]

Şu iyi bilinmektedir ki *hadis* ilminde Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) kadar varan ravi zincirini tam olarak vermeyen hiçbir haber kabul edilmez. Bu zincirdeki her ravi önce yukarıda anlatıldığı üzere, güvenilirliği mihenginde tetkike tabi tutulur. Fakat seneddeki bütün raviler güvenilir bulunsa bile bu, hadisi mevsuk/sahih addetmek için yeterli değildir. Senedin kesintisiz [muttasıl] olduğu ve arada herhangi bir ravinin düşmemiş bulunduğu da ispatlanmış olmalıdır. Herhangi bir yerde ravinin düşmüş olduğu tespit edilirse, hadis gayr-i makbul addedilir. Senedin ittisalinden emin olmak için, her ravinin tarihi bakım-

dan hadisi kendisinden işittiğini iddia ettiği kişiyle görüşmesinin mümkün olup olmadığını bilmek zaruridir.

Bu tetkik, gerçekten çok zor ve hassas bir faaliyettir. Fakat *hadis* ilmi alimleri bu görevi, son derece doğru bir şekilde ifa etmişlerdir ki bir kimse bunun karşısında ancak hayranlık duyabilir.

Alimler her bir ravi hakkında araştırma yaparken, onun dürüstlüğü ve hafızasını [adalet ve zapt] tahkik etmenin yanı sıra, hoca ve öğrencilerini de incelemeye tabi tutmaktadırlar. Bundan dolayı ravinin hem hocalarının, hem de öğrencilerinin ayrıntılı bir listesi, bütün tafsilatlı *rical* kitaplarında bulunmaktadır. Dolayısıyla bir hadisin ittisali konusunda karar verirken alimler, sadece ravilerin doğum ve ölüm tarihleri hakkında mutmain olmak istemezler, aynı zamanda onun hoca ve öğrencilerinin listesini de incelemeye alırlar.

Sadece bu değil, onlar sık sık bir ravinin belli bir hocayla görüşme fırsatına sahip olup olmadığına ve gerçekten o hocadan *hadis* işitip işitmediğine dair zaman aralığını da kontrol etmeye çalışırlar. Bu bilgilenme temelinde onlar bir ravinin güvenilirliği konusunda belli önemli sonuçlar elde ederler.

Mesela, *Abdullah b. Lehia* (ö. 174/790) Mısırlı meşhur bir hadis ravisidir. Onun hafızasının zayıf olduğu ve yazmış olduğu hadisleri rivayet ettiği tespit edilmektedir. Bir vakit onun evi yandı ve eviyle birlikte bütün kitapları da kül oldu. Bu olaydan sonra o, zaman zaman *hadisler*i hafızasından rivayet etmişti. Bu sebeple bazı alimler, onun bu olaydan önceki rivayetlerinin güvenilir olduğuna, sonraki rivayetlerinin ise itimada şayan olmadığına karar vermişlerdir. Bu durumda, ondan ilk döneminde hadis işitmiş öğrencilerinin rivayetleri kabul edilebilir, sonraki dönemde hadis işitmiş olanların rivayetleri de güvenilmez rivayetlerdir.

Alimler onun öğrencilerinin listesini tetkik etmişler, *Abdullah b. Vehb* (ö. 197/813) gibi ilk dönem öğrencilerinin isimlerini belirlemişler, kalan bütün ravilerin onun sonraki öğrencileri olarak değerlendirilmesi gerektiğini ve onların rivayetlerine hiçbir şekilde itimad edilemeyeceğini ilan etmişlerdir.

Hülasa, rivayetlerin tenkidinde son derece esaslı olan ikinci tür tetkik, ravi zincirinin [sened] kesintisizliği ve sürekliliği [ittisal] ile ilgilidir. Eğer bir ravinin hadisi doğrudan isnad ettiği kişiden işitmediği tespit edilirse, o hadise *munkatı* (kopuk) denir ki makbul olarak değerlendirilemez.

3. Diğer Rivayetlerle Mukayese

Bir hadise uygulanan üçüncü test, aynı hocanın diğer öğrencileri tarafından rivayet edilenlerle mukayesesine ilişkindir.

Bazen bir hadis birkaç ravi tarafından rivayet edilir. Aynı söz veya olay hakkındaki bütün bu rivayetlere, o hadisin "*turuk*"u (farklı yolları) denir. Bir hadisi tetkik ederken alimler, onun bütün "yollar"ını bütüncül bir incelemeye alırlar. Eğer, güvenilir ravilerin çoğunluğunun *hadis*i belli bir şekilde rivayet ettikleri, fakat onlardan birinin hadisi diğerlerinden ciddi manada farklı bir versiyonla naklettiği görülürse, bu tek kalanın rivayeti, "*şaz*" (nadir) versiyon olarak kabul edilir. Böyle bir durumda ravinin güvenilirliğine rağmen, onun versiyonu "sahih" (doğru) bir versiyon olarak kabul edilmez ve ona başka herhangi bir iç veya dış delille desteklenip teyid edilmedikçe itimad edilmez.

4. Hadisin Genel Analizi

Sonuncu ve çok önemli tetkik hadisin genel bir analizden geçirilmesidir. Bu tetkikte hadis, aynı konudaki diğer mevcut ilgili malzeme ışığında tahlil edilir. Rivayet edilen söz veya olayın

imkan dahilinde olup olmadığı, nakledilen olayın kesin tarihi hadiselerle uyumlu bulunup bulunmadığı, bu hadisin metninin Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) nispetinin doğru kabul edilip edilemeyeceği, ravi zincirinin sahici olup olmadığı gibi muhtelif açılardan hadis incelemeye tabi tutulur.

Bu son derece zor ve hassas bir tetkiktir ki alim kişi ilgili bütün konulara hakim, *hadis* ilmine tam olarak vakıf ve de *hadis* tenkidi ilminde büyük bir beceriye sahip olmaksızın başarılı bir şekilde yapılamaz.

Bu tetkikten sonra eğer bir alime, hadisin mevsûkiyeti konusunda güçlü bir şüphe arız olursa, o, *hadis*in sened veya metninde bir "hata" (*illet*) bulunduğuna dikkat çeker. Bu tür bir 'illet' veya 'hata'ya sahip olan bir hadis 'sahih' olarak kabul edilmez.

Bu sebeple '*sahih hadis*', alimler tarafından şöyle tarif edilmiştir:

"Dürüst [adil] ve sağlam hafıza gücüne sahip [zâbıt] raviler tarafından ravi zincirinde [senedde] herhangi bir kopukluk (inkita') olmadan, herhangi bir '*şuzuz*' (şazlık) ve '*illet*' (kusur) bulunmaksızın rivayet edilen hadistir."

SONUÇ

Burada *hadis* alimleri tarafından geliştirilen tenkid ilimlerinin bütün ayrıntılarını vermemiz mümkün değildir. Bu bölümde anlattıklarımız sadece, hadis alimleri tarafından gerçekleştirilen çalışmaların basit bir misalidir. Bununla birlikte insanın, onların akademik ve bilimsel çabalarının yüksekliğini tasavvur etmesine, 'hadisi muhafaza' görevinin bu ümmet tarafından başka herhangi bir toplumun tarihinde benzerini göremeyeceği bir itina, ihtiyat ve sorumluluk bilinci içinde yerine getirildiği konusunda ikna etmeye yardımcı olabilir. Bütün lafız ve manasıyla Kur'ân-ı Kerîm'in muhafazası konusundaki ilahi vaadin tam olarak tahakkuk etmesi de bu çabalar sayesindeydi.

İNDEKS

İ

K

L

M

B

O

Ö

P

S

Ş

T

B